

Kontexty

2
2
0
2
2

TÉMA: UKRAJINA A RUSKO

**Má rohy a ocas a nevěří
na demokracii.**

Vladimir Putin a jeho Rusko

Kateřina Hloušková

**Putin
a francouzští
politici**

Jan Dvořák

**Bohorodičko,
vyžeň Putina!**

Josef Mlejnek jr.

Umět včas umřít

Roger Scruton

**Malba, která
měla navždy zmizet**

Ukrajínští bojčukisté a bolševický teror

František Mikš

JAKOU ROLI MAJÍ MATERIÁLY A MATERIALITA V ARCHITEKTUŘE NAPŘÍČ STALETÍMI?

A JAKÉ JE JEJICH MÍSTO V RÁMCI TEORETICKÉHO UVAŽOVÁNÍ HISTO- RIKŮ DĚJIN UMĚNÍ A ARCHITEKTŮ?

Nová publikace Semináře dějin umění FF MU zpracovává různé přístupy ve výzkumu problematiky materiálu a materiality v architektuře a dokládá jejich praktické uplatnění několika současnými českými architekty. Zároveň prohlubuje poznání tématu prostřednictvím teoretického rozvažování nad klíčovými pojmy, jako jsou tektoničnost a stereotomnost, materiálová pravdivost a materiálová proměna v uměleckohistorické tradici „brněnské školy dějin umění“, počínaje Václavem Richterem či Zdeňkem Kudělkou až po současné teoretické texty profesora Jiřího Kroupy.

měkká vazba • 264 stran • běžná prodejní cena: 445 Kč

BOOK
PIPES

Cena při nákupu na www.bookspipes.cz: 334 Kč (sleva 25 %)

Jsme na jedné lodi (ty i já!)

BOOKFEST – Festival nakladatelů

pořádá **CECH NAKLADATELŮ** a **Avoid Floating Gallery**

v sobotu 28. května od 10. do 21. hodiny

zdarma – pro návštěvníky i nakladatele!

autorská vystoupení, lákavá občerstvení!

veškeré info na www.cechnakladatelu.cz

Podpořte Avoid, podpořte nakladatele, podpořte autory, podpořte literaturu, podpořte sebe – jsme na jedné lodi!

Obsah 2/2022

Jiří Hanuš

Editorial – O statečnosti 2

TÉMA: UKRAJINA A RUSKO

Kateřina Hloušková: Má rohy a ocas a nevěří
na demokracii. Vladimir Putin a jeho Rusko 4

Jan Dvořák: Putin a francouzští politici 11

Ukrajina má mnohem více společného s námi
než s ruskou knutou a samoděržavím.
Rozhovor s Maciejem Ruczajem 17

Jan Rokita: Pouze vítězství Ukrajiny
dává Polsku naději na udržení míru 24

Ivana Ryčlová: Chtějí válku Rusové?
Zelenského apel a Jevtušenkova báseň 28

František Mikš: Malba, která měla navždy zmizet.
Ukrajínští bojčukisté a bolševický teror 33

Josef Mlejnek jr.: Bohorodičko, vyžeň Putina!
Ruské pravoslaví potřebuje speciální operaci,
která ho demilitarizuje, debolševizuje
a denacifikuje 49

TEXTY

Jiří Hanuš: Evropské hodnoty a jejich proměny . . 58

Roger Scruton: Umět včas umřít 67

ARCHITEKTURA

Petr Pelčák: Karel Kotas – architekt
jiné moderny 75

LITERATURA & KULTURA

Brněnská romance. K stému výročí narození
literárního vědce Dušana Jeřábka 81

Karel Komárek: Nejistému chodci nejistý
čtenář. Pavlu Rejchrtovi k osmdesátinám 93

Jan M. Heller: Sen o granátových jablkách 99

NAD KNIHAMÍ

Martin Fiala: Akira Kurosawa. Několik poznámek
(nejen) k autobiografii slavného režiséra 102

Editorial

O statečnosti

Jiří Hanuš

Je otázka, zda může něco smysluplného o statečnosti napsat někdo, kdo jí moc nepobral. Když nic víc, tak tedy alespoň o tušení statečnosti a odvahy. Kde je možné tyto vzácné ctnosti spatřit v dnešních pohnutých dnech?

V první řadě na bojištích Ukrajiny. Statečnost vojenská je prastará věc, hodná obdivu. Je provázena odvahou, vynalézavostí, schopností se ovládat. Je zde samozřejmě propastný rozdíl mezi statečností okupantů a statečností obránců vlasti. I jako zapřísáhlý pacifista si uvědomuji, že obrana není útok a že může být něco jako vojenská čest, ale i povinnost dobrovolníka, který nemá mnoho na výběr. Když vám zastřelí manželku a z domu udělají ruinu, teoretická pravidla pacifismu se většinou zhroutlí jako domeček z karet. Těžko nyní předvídat, co zbude ze země, která má ve svém názvu libě znějící „kraj“ či „krajina“. I kdyby z ní zbyla jen spálená země, zůstane tu jasný vzkaz všem: nedali jsme svou kůži zadarmo. Ano, mohli jsme to odpískat, nikdo by se nám nedivil. Proti nám stojí drtivá přesila, ruský medvěd znovu objevil své zvířecí sklony, jsme obklíčeni, zásadní pomoc odjinud pravděpodobně nepřijde. Boj je jen jednou z možností – určitě bychom mohli ohnout hřbet a říci něco v tom

smyslu, že Rusů „mnógo“ a že to nemá smysl. A že je třeba žít. Ne že by to nebylo dilemma. My Češi o tom víme své. Pokud ale vzniknou moderní ságy o Pánu prstenů, nebudou o Čechách, ale o Ukrajincích. V tom se svět nemění. Hrdinství zůstane hrdinstvím, opatrnost opatrností. Jen někdy nám to propaganda či naše vlastní zmatečnost zamlží.

Statečnost je ovšem i na ruské straně. Když jsem před nedávnem poslouchal poselství ruského historika Andreje Zubova, musel jsem konstatovat, že existuje statečnost jiného řádu než vojenská, neméně významná. Zubov je jedním z těch, kteří zůstávají v Moskvě, kritizují Putina a dávají rozhovory západním televizním stanicím a univerzitám, jako by se nechumelilo. Samozřejmě dnes riskuje krk, respektive patnáct let vězení. Když se řekne vězení, nepředstavujte si propána doktora Ratha a jeho fešácký kriminál! Jste v Rusku, zemi, kde dnes znamená včera. Vazbu a vězení nemusíte přežít. Disidentů jako Zubov prý mnoho není, o to spíš zasluhují obdiv. Našinec-pamětník si musí nutně vzpomenout na Chartu 77. Ano, bylo jich málo a byli to často podivíni. To je ale úvaha k ničemu: i tehdy i dnes by jistě bylo lepší, kdyby jich bylo víc a byli to světci.

Ale bylo jich právě tolik, aby zachraňovali jakous takous důstojnost nás ostatních. Bible s vyprávěním o deseti spravedlivých se prostě nemýlí. Zubov a jemu podobní jsou stateční, protože říkají nahlas, že car je nahý. Přes všechny své kindžály, jimiž se opásal.

Existuje i statečnost česká. Statečnost aktivní, kreativní, obětavá. Když mně můj blízký příbuzný oznámil, že do svého rozestavěného domu bere dvě Ukrajinky s dítětem, v noci jsem nespál, neboť jsem si představoval všechny obtíže, které mohou nastat. Pak mi ale došlo, že to už není hra, že jde zkrátka do tuhého. A že s tím protivným a vlezlým Ruskem bojujeme i tím, že zůstáváme lidmi, ochotnými pomoci druhým. Jak to krásně někde napsal můj milovaný Charles Péguy – budou vždycky rychlejší ti, kteří boří a ničí, než ti, kteří staví. Ale my jsme si zvolili stavitelské řemeslo, i když budeme vždy pomalejší. Je slávou našeho času vidět střední Evropu, jak je schopna pomáhat potřebným uprchlíkům,

opřená o své instituce, které vybudovala v posledních třiceti letech. A je slávou Evropy vidět mezi jejími aktivními lidry představitele Polska, Česka a Slovinska. (Mimochodem, dvě stě let po Metternichovi konečně někdo opět začal chápat geopolitický význam silné střední Evropy!)

Jistě nebude vždycky veselo: přijdou obtíže v podobě ztráty životní úrovně, rostoucích cen energií i potravin, výdajů státního rozpočtu, ba české nesnášenlivosti k cizincům. To všechno přijde, o tom není pochyb. Statečnost je ale ctnost, která se z podstaty věci nebojí budoucnosti. Naopak, jako by byla v nějakém tajemném spojení s nadějí, s vírou v nastávající časy. ■

Jiří Hanuš (1963), historik,
působí na Filozofické fakultě
Masarykovy univerzity.

Kontexty časopis o kultuře a společnosti

**BOOKS
& PIPES**

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)** ve spolupráci s nakladatelstvím **Books & Pipes**

Adresa redakce: Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, email: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XIV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Petr Dvořák, Martin Fiala, Kateřina Hloušková, Kateřina Míkšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Grafika a sazba** Jiří Mičkal • **Celoroční předplatné** 600 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 200 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, email: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 18036988 • **Na obálce** Mychajlo Bojčuk: Prorok Eliáš, 1912–1913, výřez.

Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna,
Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

B | R | N | O |

MINISTERSTVO
KULTURY

Státní fond kultury ČR

www.casopiskontexty.cz

Sledujte nás na sociálních sítích

@KontextyCZ

Má rohy a ocas a nevěří na demokracii

Vladimir Putin a jeho Rusko

Kateřina Hloušková

Vladimir Putin v roce 2019. Foto: www.kremlin.ru,
zdroj: Wikimedia Commons

Britská média nedávno opět připomněla téměř deset let starou historku Davida Camerona. Když se někdejší britský premiér sešel s ruským prezidentem v Soči, výborně si prý rozuměli a Cameron ocenil i jeho humor. Putin mu tehdy řekl: „Já vím, že si o mně na Západě myslíte, že mám rohy a ocas a že nevěřím na demokracii.“ Oba se tomu srdečně zasmáli a Putin pak prý ještě dodal: „No a vlastně se až tak nemýlíte.“ Takové žertování Brit jistě ocení, ale Vladimir Vladimirovič není Brit, kdyby žertoval, vypadalo by to jinak.

Už dlouho mne znepokojoval rostoucí rozpor mezi ruskou stoupající agresivitou – verbální i skutečnou – a naší nevšímavostí. Rusko se zcela evidentně vracelo do dob studené války, ale my jsme si to odmítali přiznat. Ve čtvrtek 24. února jsme se probudili do nové reality a snažíme se ji pochopit. Jak je možné, že se v Evropě opět bojuje, že umírají lidé a miliony válečných uprchlíků hledají bezpečí? A častá odpověď: Putin se musel zbláznit! – Nezbláznil. Obávám se, že takové vysvětlení je jen snaha ospravedlnit vlastní chyby, omluvit, že jsme

mohli vidět i slyšet, ale neviděli a neslyšeli, nebo spíše nechtěli.

Ani hlupák, ani blázen

Putin není hlupák ani blázen, nebo jím alespoň nebyl. Naopak, mnohé jeho kroky ve vnitřní i vnější politice byly sice cynické a bezskrupulózní, ale rozhodně promyšlené. S tím, co věděl, nebo si myslel, že ví, došel k závěru, že prostě může pokračovat. V Čečensku to prošlo,

v Moldávii, Gruzii, na Krymu, v Donbasu, tak proč ne nyní? A v čem že chtěl pokračovat? V tom, co zcela otevřeně říkal, v rekonstrukci impéria, jehož rozpad považuje za nejhorší katastrofu od rozpadu Pangey. Vůbec se tím netajil. Tvrdil to zcela veřejně a nejen před svým vlastním domácím publikem. Pro Západ to ale byla tak absurdní představa a narušení komfortní zóny, že to prostě vytěšňoval.

Vladimir Vladimirovič není standardní politik, jak jej mnozí chtěli vidět, ale není ani vyšinutý osamělý padouch z bondovky. Jeho názory i způsob jejich prosazování mají svoji logiku a sdílí je s ním, ať už z přesvědčení, pohodlnosti či hlouposti, značná část Rusů (a nejen jich). Dříve než je všechny jednoduše odsoudíme, uděláme lépe, když se to pokusíme konečně pochopit. Ne proto, abychom je mohli omlouvat, to skutečně není možné, ale proto, abychom mohli přestat opakovat stále stejné chyby a konečně začít brát Rusko takové, jaké opravdu je.

Nesnesitelné ponížení

Abychom pochopili poměrně vysokou oblíbenost a sebevědomí Vladimira Putina, musíme se vrátit v čase a připomenout si, co všechno za jeho vzestupem stojí a co mu předcházelo. Když sovětské bolševické špičky ustoupily od Leninovy vize, v níž Rusko mělo být jen první v předpokládané dlouhé řadě proletářských revolucí, zvítězil nesmírně silný nacionalismus. To díky němu Rudá armáda nakonec heroicky vyhrála druhou světovou válku, kterou Stalin na jejím počátku tak účinně pomohl rozehrávat. Svět rozdělila železná opona a mnoho nejruznějších proudů a zájmů se slilo v jeden

hlavní – v nacionalistický zápas Sovětů s Američany. Zápas totality a plánovaného hospodářství s demokracií a volným trhem. Ne vše, co se odehrávalo v tehdejší svobodném světě, bylo zrovna na pochvalu, ale jedno se postupně ukázalo zcela jasně – sebevětší restriktce a vláda strachu nejsou dlouhodobě účinnější než svoboda a víra ve vlastní schopnosti. SSSR prostě studenou válku prohrával, ale desetiletí to víceméně úspěšně maskoval. Osvojil si totiž efektivní způsob, jak odvrátit pozornost od nechtěné reality. Je to vlastně celkem snadné: musíte neustále připomínat minulé vlastní úspěchy či vymýšlet nové, ale hlavně aktivně živit strach z vnitřního i vnějšího nepřítele. Útočí na nás, chtějí nás zničit, ubráníme se, ale pozor, i mezi námi jsou zrádci a odpadlíci. Rozumí se samo sebou, že v boji za lepší svět je nezbytné přehlížet drobné nedostatky jako žalostně nízkou životní úroveň, kolabující hospodářství, obrovskou korupci či bezzubost práva. My vlastně ani žádné problémy nemáme, ale kdyby přece, vedeme boj, který musíme vyhrát, vše ostatní je podružné. Je až zarážející, jak je typická rétorika studené války v dnešních dnech opět aktuální.

Na konci osmdesátých let se do čela kolabujícího impéria dostal „mladíček“ Gorbačov, který měl stranický úkol nějak ten zadrhnutý systém zase trochu rozběhnout. K jeho vlastnímu překvapení se mu však jen až nečekaně rychle podařilo strhnout už značně poničenou potěmkinovskou fasádu a tvářit v tvář realitě najednou nevěděl, co dělat. Gorbačov si pád impéria rozhodně nepřál a hrdinou Západu se stal spíše shodou náhod, ale budiž mu přičteno ke cti, že změnám nebránil silou, a tak se vše obešlo bez ztrát na lidských životech, což rozhodně nebyla samozřejmost.

Otevření první pobočky McDonald's v SSSR v lednu 1990 v Moskvě. Lidé stáli mnohahodinové fronty na jeden hamburger.
Foto: Rare Historical Photos

Sověti byli podobně jako my v Československu už unaveni z vyhlížení světlých zítřků a podleli kouzlu západního zboží. Chtěli ten vysněný blahobyt, který do země prosakoval paradoxně především díky dobře postaveným stranickým kádrům – to jejich děti nosily dovozové oblečení, poslouchaly západní hudbu a oslňovaly věcmi z Berjozky, tamního Tuzexu. Ostatní se museli smířit s nelegálními burzami, černým trhem s walkmany, angličáky, elpíčky, bravíčky či digitálkami, které milovali a chtěli, aniž by však věděli, co je za tím. Chtěli západní životní styl, ale radost z příchodu ruské podoby „demokracie“ rozhodně neměli, a pokud někteří ano, dlouho jim to nevydrželo. Máte-li v živé paměti naše devadesátky a myslíte si, že se tehdy strašně kradlo, tak to jste nebyli v Rusku. U nás se možná na čas zhaslo, ale v Rusku byla po jedno desetiletí absolutní tma. Pár stovek lidí tam za nepředstavitelných zmatků, násilí a svévole absurdně zbohatlo a pár desítek milionů neuvěřitelně zchudlo. Za Jelcina (1991–1999) se v Rusku normálním lidem

žilo hůř než za Brežněva (1964–1982). Ovšem zatímco za Brežněva jste často koukali do prázdných regálů, za Jelcina byly plné věcí, které jste si nemohli dovolit, a s tím se smíruje ještě mnohem hůř. Tak tohle je ta svoboda? To je ta demokracie? Tak tu si teda klidně nechte!

Když to vypadalo, že hůř už být nemůže, dali o sobě vědět Čečenci. Čečensko je v porovnání s obrovskou rozlohou Ruska malinká zemička menší než Morava a Čečenců je asi tolik co Středočechů. Chtěli si vládnout sami, ale Jelcin se rozhodl je nepustit. Jejich země je sice malá, ale strategicky položená, a hlavně by to nebyl dobrý příklad dalším národům a etnikům, rozpadu už bylo dost. Vše měla vyřešit malá rychlá „speciální akce“, která ukáže, jak Kreml naloží s těmi, kteří budou mít podobné nápady (tzv. první čečenská válka, prosinec 1994 – srpen 1996). Šlo o jasnou záležitost, Rusové početně převyšovali Čečence v poměru 85:1 a k dispozici měli celý sovětský vojenský arzenál. Ruští vojáci však byli demotivovaní a demoralizovaní, sovětská technika byla mnohdy bojeschopná jen na papíře a Čečenci naopak až fanaticky odhodlaní, proto se stalo nemožné – Rusové prohráli. Frustraci z neúspěchu si pak léčili mimořádnou brutalitou. Když se jim opakovaně nedařilo dobýt hlavní město Grozný, rozhodli se ho srovnat se zemí z dálky, i s lidmi, kteří v něm žili. Tato z mnoha úhlů pohledu nepochopitelná válka znamenala obří mezinárodní ostudu a ještě více umocnila ruské ponížení. Pro Rusy, ještě nedávno hrdé občany supervelmoci, to už bylo příliš. Zoufale toužili po někom, kdo by to celé zastavil, kdo by jim vrátil ztracenou důstojnost a připomněl, že jsou národem vítězů nad Napoleonem a Hitlerem, národem, který jako první dobyl vesmír.

Příchod spasitele

A právě tehdy se jakoby odnikud zjevil Vladimir Vladimirovič Putin, a válečné štěstí se začalo obracet (tzv. druhá čečenská válka, v pozdějších fázích válka na severním Kavkaze, srpen 1999 – duben 2009). Putin si totiž všiml, že kavkazské národy často ještě odhodlaněji než proti Rusům bojují mezi sebou. Vybral si tedy mezi Čečenci ty největší šilence, konkrétně mocný klan kadyrovců, a výměnou za budoucí pohodlnou vládu je přesvědčil, aby jej podpořili. Putin pak vyhrál ještě v Gruzii (2008), na Krymu (2014), v Sýrii (2015–2017), prostě kdekoliv se rozhodl pro nějaké vojenské dobrodružství s nejistým koncem. To Rusové umějí ocenit. A svět pokaždé mlčel a přihlížel.

Putin si ovšem ruská srdce nezískal jen svými úspěšnými vojenskými výpady, on dokázal zařídit i „ekonomický zázrak“. Hned v prvním roce, kdy se stal premiérem (1999, a posléze prezidentem 2000), se setrvalý pád ruské ekonomiky zastavil a HDP země začalo naopak raketově růst, a to osm let v řadě. Na chvilku to sice zastavila ekonomické krize roku 2008, ale pak růst opět pokračoval. Během Putinova prvního prezidentského období (2000–2004) se ruské HDP skoro zdvojnásobilo. Takový skok byl sice překvapivě výrazný (i když z velmi nízkých hodnot), ale jeho základ velmi vratký. Rusko totiž zvolilo tu nejsnazší a nejrychlejší cestu – vývoz nerostných surovin. Mělo ale obrovské štěstí, trefilo se do mimořádného období, kdy ceny těchto komodit (z celosvětových příčin a bez ruského vlivu) bezprecedentně rostly. V době Putinova nástupu se barel ropy prodával za 17 dolarů, za deset let už za 111, a ani v období krize neklesl pod 60 dolarů.¹ Ekonomika v tak

ohromné míře závislá na vývozu nerostných surovin je sice typická pro rozvojové země, což je pro národ, který nepochybně disponuje kvalitními univerzitami a schopnými lidmi, poněkud ponižující, ale koho by to zajímalo, když životní úroveň rostla. Rusové získali pocit, že v čele státu konečně zase stojí někdo, kdo ví jak na to. A svět byl rád, že získal levnou benzinku, i když s jadernými zbraněmi.²

Putin realizoval i další ruské sny – „zatočil“ s jelcinovskou mafií, poradil si s všudypřítomným násilím a z chaosu vytvořil řád. Když nastupoval, panoval v Rusku naprostý zmatek a mafiánské násilí. Putin věděl, že nemůže jen tak přijít a pozatýkat všechny, kdo na tom mají svůj podíl. Místo toho se rozhodl pro osvědčený postup, který mu vyšel již s Kadyrovem. Uzavřel s mocnými oligarchy a mafiány jednoduchou dohodu – pokud budete loajální, vaše obchody mě nezajímají, tvrdě si ale došlápnou na všechny, kteří by snad chtěli uplatňovat nějaký politický vliv. Většina na to přistoupila, a ti, kteří ne (Michail Chodorkovskij, Boris Berezovskij), posloužili jako exemplární odstrašující příklad. Korupce v Rusku je, byla a patrně i vždy bude všudypřítomná, ale pokud je prováděná lidmi loajálními k vládnoucímu režimu, je nepostižitelná a tolerovaná.

Toto patrně tuší i většina běžných Rusů, ale je jim to buď jedno, nebo to berou jako nezbytnou daň za relativní klid a mírný blahobyt. Ovšem potenciálně je to slabé místo, proto se Putin vždy snažil, aby se veřejnost dozvěděla pokud možno co nejméně. Proto přišla o život novinářka Anna Politkovská, která kromě nesmírné brutality ruských sil v Čečensku popisovala i korupci ve vládě a bezpečnostních složkách. Proto se našly drogy v domě Ivana Golunova, novináře,

který odkrýval korupci v moskevské státní správě. Proto zemřel Sergej Magnitskij, právník, který veřejně obvinil skupinu vysokých hodnostářů z rozkrádání státního majetku. Proto zemřeli Boris Němcov, Alexandr Litviněnko, proto byl otráven Alexej Navalnyj. Z voleb se stala fraška, z politických odpůrců terče. Režim viditelně přitvrzoval, ale většině Rusů to nevadilo. A když se přece jen nějací nespokojenci našli, byli snadno umlčeni. Pozvolna, jako se vaří ona pověstná žába, se rozjížděla známá hra na pevnost obleženou nepřáteli, kteří Rusku nepřejí, pomlouvají jej, útočí na něj. Putin vrátil Rusům hrdost a nepřítele! To byl svým způsobem geniální tah a také velmi trefná odpověď na skutečné potřeby ruské duše. Bolestná otevřená rána po rozpadu SSSR a ztrátě sebedůvěry se zhojila.

Největší chyba Západu

Oblíbený příběh, že se Západ k Rusku choval neohledupně, že jej ponižoval, cíleně oslaboval, neplnil dané sliby, rozpínal se na jeho úkor a pak se divil, když se drážděný medvěd začal bránit,³ je vlastně lichotivý. Protože ve skutečnosti USA a Evropa ve vztahu k Rusku trestuhodně spaly. Pro zachování nezbytné míry objektivity je nepochybně nutné zmínit, že vstup bývalých sovětských satelitů či dokonce samotných sovětských republik do NATO a EU Rusko muselo nést nelibě. Zda opravdu věřilo, že je tím přímo ohrožováno, či zda šlo spíše o řádně uraženou ješitnost, si netroufám soudit. Zvažování členství v EU i pokukování po NATO ze strany Gruzie či Ukrajiny pak byla pro Rusy jistě hodně silná káva. Ale viděno z druhé strany – znamená to snad, že opět přistupujeme na takové vidění

světa, v němž menší státy „patří“ těm větším? Je snad svobodná vůle a svobodné rozhodování nefunkční koncept? Vzato do důsledků, to bychom nebyli členy NATO ani my, Poláci nebo pobaltské státy, a to by se nám teď určitě hodně nelíbilo. Ruské obavy z EU či NATO nejsou větší, lepší nebo respektovány hodnější než obavy mnohých zemí z Ruska. A oprávněnost těchto obav od 24. února nezpochybňuje snad nikdo, kdo je jen trochu při smyslech.

Chyba Západu byla jinde – Rusko ho prostě přestalo zajímat. Washington jej přenechal Evropě a Evropa v něm viděla jen velký trh a hlavně nerostné bohatství. A v tom to právě celé vězí! Západoevropské státy si konec studené války vyložily tak, že už jim nic nehrozí, a kdyby náhodou, je tu přece Amerika a NATO. Země střední a východní Evropy sice byly ostrážitější, zvláště Poláci se ozývali relativně hlasitě, ale západní Evropu tato varování zajímala přibližně stejně jako kdysi naše obavy z Hitlera. Čím dál od ruských hranic, tím pohodlnější a snazší bylo nevidět a neslyšet. A když se přece jen někdo vyjádřil, bylo to spíše blahosklonné pokývání hlavou – ano, jistě máte špatné zkušenosti, je pochopitelné, že slyšíte trávu růst, ale chcete přece také topit, mít levnější naftu, tak nestrašte hloupými přízraky minulosti. Koho ta země ohrožuje, když její ekonomický potenciál je na úrovni Itálie v krizi a HDP na obyvatele má nižší než Rumunsko či Bulharsko?

Ale vraťme se k ruskému vidění světa. Prosím, předložte mi jediný důkaz, že se Rusové skutečně obávali vojenského útoku. Ze strany koho? Těch, kteří sverpě odmítali utrácet za vlastní armády? Ze strany rozhádané Aliance, kde většina členů neplnila ani základní „domácí úkoly“ spojené se závazkem minimálního podílu HDP na vojenské

zakázky? Ze strany Ukrajiny, která nedokázala ubránit ani svá vlastní území? Bohorovný klid Západu výborně ilustruje případ Německa, které si bylo tak jisté mírem a silou své ekonomiky (která je pro srovnání dvaapůlkrát větší než ta ruská), že z celkového počtu 232 tanků Leopard má provozuschopných jen 95, ze 128 stíhaček Eurofighter jsou bojeschopné čtyři a od loňského října jsou kvůli technickým obtížím mimo provoz všechny jeho ponorky.⁴ Chtěli jsme pravidelné dodávky ruské nafty a plynu a klid na řešení mnoha svých vlastních problémů. Jediný, komu to nevyhovovalo, bylo Rusko.

A viděno jeho očima, není se čemu divit. Zvláště cynicky se k němu chovalo třeba již zmiňované Německo. Angela Merkelová nazývala Putina svým přítelem, s politickými i obchodními delegacemi se dveře netrhly, v Baltu rostl jeden Nord Stream za druhým a Němci byli rozhodnutí dovážet ruský plyn za téměř jakoukoliv (politickou) cenu. Ale proč? Jen proto, aby se od něj (a s nimi i celá Evropa) co nejdříve v rámci Green Dealu odřízli. Když Putinovi došlo, že není ceněn víc než dobrá dojnice, určitě mu to na náladě nepřidalo. Rozumný člověk západního typu by v takové situaci asi tlačil na cenu (tak jsme si vysvětlili prázdné zásobníky a krizi v dodávkách letošní zimy) a za získané peníze by, obrazně řečeno, koupil koně, ovocný sad, opravil dům, našetřil dětem na školu a všem ukázal, že je lepší a nikoho nepotřebuje. Ale to je naše uvažování, ne ruské. Rus totiž už dopředu ví, že v jeho zemi, kde „Bůh je vysoko a car daleko“, si z jakéhokoli množství peněz každý někde něco uloupne a výsledkem zase budou jen paláce mocných a oči pro pláč. Jinými slovy, v zemi, která nikdy neměla a nemá jasný právní řád, kde by byla alespoň elementární důvěra

v budoucnost a spravedlnost, se takové investice prostě nevyplatí.

Ruský paralelní vesmír

Když Putinovi došlo, že Rusko skutečně nikoho nezajímá, že jeho bývalá velikost se nevrátí a soupeřit se západními demokraciemi na jejich vlastním hřišti prostě nemůže, začal velikost alespoň předstírat. Rozhodl se přesvědčit (hlavně své vlastní domácí publikum), že Rusko je pod jeho vedením opět natolik silné, že zase „vadí“. Proto se ruský mediální prostor znovu začal hemžit agenty CIA, kteří vskrytu podněcovali různé růžové, oranžové či tulipánové revoluce, proto novodobí nacisté začali čistit své země od ruského etnika, proto NATO nemělo nic jiného na práci než přibližovat své rakety a budovat nové základny, jaké svět neviděl. Rusko v tomto paralelním vesmíru rostlo úměrně se silou a agresí svých virtuálních nepřátel.

Osobně se domnívám, že celé to podivné divadlo s obkličováním Ruska a diverzí tajných agentů bylo zároveň motivováno i snahou zabránit potenciální ruské „barevné“ revoluci. Že je to strach z toho, aby si obyčejní Rusové nevšimli, že to jde, že země, které měly stejnou nebo ještě horší startovací pozici, se mohou (nejen) ekonomicky zvednout, a vystavit tak ruský systém nepřijemnému srovnávání. Ale Moldavsko držené v šachu obsazeným Podněstřím, Gruzie destabilizovaná Jižní Osetií a Abcházíí, Ukrajina zbavená nejprve Krymu a pak rozložená vyhlášením Doněcké a Luhanské republiky rostly jen velmi omezeně. To, že je Rusko pod různými záminkami pomáhá držet v napětí a chaosu, je pojistka, že mu nepůjdou „špatným“ příkladem.

S jídlem ovšem roste chuť. Putin zjistil, že nenaráží na odpor, a tak si dovolil jít dál. Testoval, co vše je Západ pro svůj klid a pohodlí ochoten nevidět. A zjistil, že opravdu hodně. Čečenci se útokem na moskevské divadlo a beslanskou školu zdiskreditovali natolik, že si svět ruské přezíravosti k utrpení a lidským životům ani pořádně nevšiml, Gruzii mu mnozí (vzpomeňme si třeba na českého prezidenta Václava Klause) dokonce schválili, Krym už prošel hůř, ale sankce byly spíše kosmetické, a Doněck s Luhanskem – no vždyť tam stejně všichni mluví rusky. Kvůli tomu si náš blahobyt kazit nebudeme. A ruku na srdce, kdyby Rusové svoji speciální akci na Ukrajině zvládli tak, jak si představovali, kdyby od čtvrtka do neděle bylo po všem a v pondělí už Putin oznamoval, jak úspěšně denacifikoval a demilitarizoval zemi, která vyvíjela špinavou bombu a modifikovala viry smrtelných nemocí, jak silná by byla reakce Západu?

Díky Ukrajině!

Ruská neschopnost a ukrajinská statečnost šokovaly celý svět, ale nejvíc samotné Rusko. Putin a jeho lidé se stali obětí svých vlastních lží. Uvěřili tomu, že mají silnou moderní armádu, uvěřili, že Ukrajinci jsou Rusové a že těch pár fašistů, co to vidí jinak, nebude problém. Uvěřili tomu, že Západ si zase bude hledět hlavně svého pohodlí a že do boje se pustí jen s klimatickými změnami a genderovými stereotypy. Ukrajině

vděčíme za to, že nám otevřela oči a konečně se chováme tak, jak jsme se měli chovat už dávno. Sjednotili jsme se, hájíme své zájmy, pomáháme slabšímu, oslabujeme agresora. Možná nám to moc dlouho nevydrží, ale mělo by, protože to je nejkratší, ale hlavně jediná cesta k vytouženému a trvalému míru. ■

- 1 <https://www.investicniweb.cz/investice/150-let-vyvoje-ceny-ropy-v-jedinem-grafu>
- 2 Výrok, že Rusko je levnou benzinkou s jadernými zbraněmi, se přisuzuje mimo jiné i Madeleine Albrightové, noblesní dámě, které Česká republika nebude nikdy dost vděčná. Čest její památce.
- 3 Část tzv. amerických politických realistů (George Kennan) byla výrazně proti přijímání nových členů NATO a předpokládala, že pokud by Rusko bylo obklopeno dostatečným prstencem neutrálních států, byl by jeho vývoj jiný, patrně demokratičtější. Aktuálně viz například Michael Mandelbaum: Anatomy of a Blunder in American Purpose, <https://www.americanpurpose.com/articles/anatomy-of-a-blunder/>. Emeritní profesor Johns Hopkins University se v ní opírá o ústní a nikdy neprokázanou dohodu označovanou jako *Not One Inch*, která prý zaručovala, že se NATO nebude rozšiřovat o státy střední a východní Evropy. Její nedodržení prý Rusko zahnal do kouta a ponížilo. Existenci dohody však popřel i sám Gorbačov. Patrně jde o opakovaný omyl: podobná dohoda zahrnovala záležitosti týkající se rozmístění základů NATO v souvislosti se sjednocením Německa. Je pravděpodobné, že její „uvedení ve známost“ iniciovala Putinova administrativa.
- 4 www.denik.cz/ze_sveta/bundeswehr-ma-problem-jen-par-jeho-stihacek-je-bojeschopnych.html

Kateřina Hloušková (1976),
historička, analytička v Pravém
břehu – Institutu Petra Fialy.

Putin a francouzští politici

Necelý měsíc před francouzskými prezidentskými volbami zamíchala Putinova invaze na Ukrajinu kartami předvolebního klání. Do centra pozornosti se tak kromě jasného odsouzení Putinova tažení a vlny solidarity s trpícími Ukrajinci dostaly i otevřené či málo skrývané sympatie s vládcem Kremlu některých z kandidátů. Nutné je ovšem zmínit i prosazování nezáúčastněného postoje a budování třetí cesty s odvoláním na tradici gaullismu v zahraniční politice.

Od obdivu k opatrnosti

Vraťme se do doby několika dní před tím, než ruský prezident Vladimir Putin započal svou invazi na Ukrajinu. Volební tým Marine Le Penové, přední kandidátky na francouzský prezidentský úřad, nechal natisknout přes milion předvolebních letáků, které s velkým nadšením distribuuje

po celé zemi. Kandidátka je zde hrdě vykreslena jako „zastánkyně všech Francouzů“. Znenadání však přichází studená sprcha v podobě geopolitické reality. V časných ranních hodinách dne 24. února vydává Putin rozkaz k agresi a ruská vojska překračují hranice sousedního státu s cílem dobýt Kyjev, svrhnout Zelenského a dosadit na jeho místo loutkovou proruskou vládu. V čem

spočívá hlavní potíží pro kandidátní tým? Na jedné ze stran letáku Le Penová hrdě pózuje s Putinem. Fotografie byla pořízena během její návštěvy Ruska v březnu 2017, tedy několik týdnů před prvním kolem minulých prezidentských voleb, v jejichž druhém kole se Le Penová utkala s Emmanuelem Macronem. Ústřední vedení strany Národní shromáždění, které Le Penová předsedá, takřka okamžitě nařizuje skartování dosud nerozdaných letáků.¹

O celých osm let dříve, v roce 2014, se ve francouzských i českých médiích objevila informace o tom, že si strana Le Penové, v té době ještě nesoucí jméno Národní fronta, na své financování vypůjčila devět milionů eur u První česko-ruské banky.² Tuto banku, která je od roku 2016 v nucené správě, vlastnil a de facto vedl Roman Popov, ruský finančník s vazbami na Putinův establishment.³ Logicky tak vyvstala otázka případného střetu zájmů. Le Penová v této souvislosti argumentovala, že se předtím obrátila na celou řadu bank, avšak žádná z nich jí nebyla ochotna úvěr poskytnout, a zároveň uvedla, že nevidí „žádné propojení mezi česko-ruskou bankou a vládou pana Putina“.⁴ V souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině dnes kandidátka tvrdí, že svůj postoj k ruskému prezidentovi do jisté míry přehodnotila.

V přehodnocování svého vztahu k Putinovi nezůstává pozadu ani kandidát Éric Zemmour, bývalý novinář a esejista, který do současné prezidentské kampaně mnohem více než kdokoli jiný vnesl témata civilizace a zachování francouzské identity. Právě Zemmour v roce 2018 v rozhovoru pro médium *L'Opinion* doslova uvedl: „Řekl bych, že [Putin] převzal zemi, která bývala říší, která mohla být velkou mocností; snaží se ji znovu postavit na nohy. Já sním o francouzském Putinovi, nikdo takový tu ale není.“⁵ V minulosti

Zemmour Putina několikrát označil za „ruského patriota“. V reakci na současné události jej sice za invazi odsoudil, avšak jedním dechem k tomu dodal, že jakkoli je Putin jediným viníkem agrese, zodpovědnost za ni je třeba hledat i u Západu. Ve svém tiskovém komuniké z 24. února tak doslova prohlásil: „Této katastrofě jsme mohli předejít. Již roky tvrdím, že Západ nese odpovědnost za eskalaci násilí na Východě a že musí mít pochopení pro ruský požadavek proti rozšiřování NATO. Bohužel jsme neudělali nic pro to, abychom se této eskalaci vyhnuli. Říkám ‚my‘, protože zodpovědní jsme všichni; pochopitelně Rusové, ti dnes ráno nesou hlavní zodpovědnost, avšak i Západ, a to již řadu let, kvůli nepřerušené expanzi NATO směrem na východ Evropy a kvůli neuplatňování Minských dohod.“⁶

Image konzervativního patriota

Mezi politiky jsou to právě postoje Zemmoura a Le Penové, které dlouhodobě nejlépe vystihují jistou slabost části francouzské pravice (ale i levice a středu) pro Putinovu autoritářskou politiku. Důvody tohoto obdivu je v první řadě nutné hledat v nahlížení na Putina nikoli jako na machiavelistického cynika vedeného touhou po moci, ale jako na upřímného ruského patriota, který pro svou zemi vždy chtěl jen to nejlepší a který svou pevnou rukou Rusko vyvedl z post-sovětského marasmu devadesátých let. Silně jim imponuje i důraz, který Putin – minimálně v rétorické rovině – klade na civilizační a kulturní témata.⁷ Zde se hodí zmínit nejen jeho odvolávání se na pravoslavnou tradici a ostentativní akty osobní zbožnosti, ale i soustavné úsilí o budování spojení mezi trůnem, rozuměj Kremlem,

a oltářem, tedy ruským patriarchou Kirillem, proslulým svou loajalitou k režimu. O tom, že toto „pí ár“ přináší ovoce i v zahraničí, svědčí skutečnost, že Putinovu image proruského vlastence hlásícího se k tradičním hodnotám u jeho zastánců nenarušuje ani fakt, že se Putin, kterého pád železné opony zastihl v Drážďanech jako plukovníka KGB vypomáhajícího místní Stasi, netají tím, že za největší tragédii dvacátého století považuje právě pád Sovětského svazu.⁸

Opakovaně se objevují i argumenty, které se Putinovo agresivní počínání na mezinárodním poli snaží omluvit s odkazem na údajně neloajální jednání, jehož se mu od nástupu do prezidentské funkce v roce 2000 mělo dostat ze strany Západu. Zde zaznívají především obvinění Západu ze snahy postsovětské Rusko trvale izolovat, odsunout ho na vedlejší kolej a nedovolit mu stát se významným hráčem na poli světové politiky. Velmi často zmiňovaným argumentem je závazek daný v roce 1990 Jamesem Bakerem, americkým ministrem zahraničí, a západoevropskými politiky Michailu Gorbačovovi, že se NATO nebude rozšiřovat směrem na východ, a následné porušení tohoto závazku⁹ (právě na tuto skutečnost naráží výše citovaný úryvek ze Zemmourova projevu).

Analogie zaniklého impéria

Zejména pak na straně Zemmoura a jeho příznivců je patrná určitá dávka nostalgie pramenící ze ztráty impéria, jímž Francie ve větší či menší míře disponovala až do počátku šedesátých let minulého století. Právě ve světle této nostalgie je třeba interpretovat Zemmourova slova o tom, že Putin „... býval mohl být Francouz“, protože „přebírá

zemi, která bývala říší, která bývala velkou mocností, která je upadající říší, a snaží se ji znovu pozvednout“. A Zemmour k tomu vzápětí dodává: „My jsme tohle zažili po roce 1815.“¹⁰ Přírodně tím naráží na likvidaci Napoleonova impéria dobovými evropskými mocnostmi po císařově definitivní porážce v bitvě u Waterloo. Stěžejním symbolem – a těžko překonatelným traumatem – neodvratného zániku francouzské říše je pro nemalou část radikální (a extrémní) pravice nezávislost Alžírsko, o něž Francouzi jako o svou poslední významnou kolonii přišli v roce 1962 po osmi letech nelítostné války za nezávislost a krutostí páchaných oběma stranami konfliktu. Dokonce i tak silně konsenzuální postava jako de Gaulle dosud čelí obviněním z řad stoupenců této pravice za to, že ztrátu Alžírsko a rozpad říše dopustil.¹¹

V současném kontextu vrcholící předvolební kampaně zcela přirozeně vyvstává otázka, jak moc Le Penové a Zemmourovi jejich donedávna neskrývané sympatie ke Kremlu uškodí u voličů, zejména pak těch dosud váhajících. Postoj francouzské veřejnosti je totiž dosti jednoznačný: ačkoli co do počtu demonstrací proti ruské okupaci Ukrajiny se Francie jen těžko může poměřovat s bývalými komunistickými zeměmi střední Evropy (zde se jako snadné vysvětlení nabízejí naše vlastní nepřenositelná historická traumata), dle průzkumů veřejného mínění stojí 83 % Francouzů v probíhajícím konfliktu na straně Ukrajiny.

Topos nezúčastněnosti a třetí cesty

Jean-Luc Mélenchon, předseda strany Nepodajná Francie a další z hlavních kandidátů na prezidentský post, rovněž invazi jednoznačně

odsoudil a Putina označil za agresora. Zároveň se však – stejně jako Le Penová a Zemmour – vyslovil proti tomu, aby Západ, a především pak Evropská unie zásobily Ukrajinu zbraněmi a podnikaly cokoli, co by mohlo být Ruskem interpretováno jako akt agrese. Jako důvod svého zdrženlivého postoje uvedl nebezpečí nukleárního konfliktu. Od počátku invaze Mélenchon v rozhovorech poskytnutých médiím a na svých setkáních s voliči opakovaně zdůrazňuje nutnost odmítnutí „nového světového řádu založeného na síle“ a budování nezáúčastněné politiky. Rovněž se zavázal, že se v případě svého zvolení zasadí o svolání evropské konference na téma hranic v Evropě. V této souvislosti zmínil existenci dalších národů, které v rámci svých států usilují o nezávislost, např. Katalánců ve Španělsku a Vlámů v Belgii.¹² Na základě těchto vyjádření se lze domnívat, že by levicový kandidát nevyloučil případné vypsání referenda o statusu stávajících separatistických republik v Doněcké a Luhanské oblasti. Mélenchon dlouhodobě odmítá francouzské členství v NATO, jež považuje za přežitek studené války a za nástroj mocenské politiky Spojených států, a ve spojitosti s probíhající válkou na Ukrajině vyjádřil obavu, aby Francie nebyla zavlečena do nového globálního konfliktu, v němž by proti sobě stanuly dva bloky, tzn. blok NATO a blok sdružující Rusko a Čínu. Hlavní poslání Francie tak spatřuje ve zmírňování napětí a v roli nezáúčastněného mírotvůrce.

Mélenchon je velice kontroverzní postavou francouzské politiky. Jedná se o bývalého trockistu, který se netají obdivem k autoritářským režimům na Kubě a ve Venezuele a který je v poslední době stále hlasitěji kritizován ze zrady levicového univerzalizmu a příklonu ke kulturní levici typu woke, a to včetně komunitaristického

klientelismu podbízejícího se muslimským voličům. V době ruské anexe Krymu, ale i dlouho po ní, se navíc do povědomí veřejnosti zapsal několika kontroverzními výroky, když například prohlásil Krym za ruské území.¹³

Jeho zdrženlivost k uplatňování dalekosáhlých sankcí vůči putinovskému Rusku (Mélenchon chce cílit pouze na oligarchy) a odmítavý postoj k vyzbrojování Ukrajiny ovšem lze, stejně jako u Le Penové a Zemmoura, vysvětlit s odvoláním právě na onu diplomatickou tradici nezáúčastněného třetího tábora, tedy cesty, kterou se země vydala od de Gaullova návratu k moci a založení Páté republiky v roce 1958. Byl to právě de Gaulle, kdo v roce 1966 rozhodl o vystoupení Francie ze společného vojenského velení Severoatlantické aliance,¹⁴ neboť se obával americké hegemonie a toho, že země přijde o svou nezávislost. Nezpochybnitelnou roli v tomto rozhodnutí i v de Gaullově ostražitosti vůči Spojeným státům obecně sehrála i série jeho ne zrovna pozitivních zkušeností s prezidentem Rooseveltem z období během druhé světové války a těsně po ní, o čemž se lze bohatě přesvědčit při četbě de Gaullových *Válečných pamětí*.¹⁵ Již během summitu NATO konaném v roce 1957 navrhuje Eisenhower, aby byly v rámci Aliance v Evropě rozmístěny jaderné zbraně a rakety středního doletu, k čemuž je de Gaulle ochoten svolit pouze tehdy, bude-li Francie společně s Američany a Brity přijata mezi ty, kdo v rámci NATO rozhodují o otázkách jaderné politiky. Po odmítnutí USA se de Gaulle definitivně rozhoduje k budování vlastního systému jaderné politiky odstrašování. V roce 1960 Francouzi skutečně první jaderné pokusy uprostřed alžírské pouště a záhy se tak stávají historicky v pořadí čtvrtou zemí světa disponující nukleárními zbraněmi. Fakt, že je Francie nukleární

mocností, se i dnes zdá být poměrně zásadním klíčem k pochopení jejího směřování v mezinárodní politice. Tím spíše, že po brexitu je v tomto směru v Unii jediná. A právě na sílu jaderného odstrašování spoléhá i Mélenchon.

Členství v NATO a alternativy k němu

Na druhou stranu je třeba dodat, že ekonomické sankce namířené proti Rusku dle průzkumů veřejného mínění podporuje v jejich současné podobě 70 % Francouzů, což není zdaleka zanedbatelné. Průzkumy navíc naznačují, že v případě voličů prezidenta Macrona – tedy hlavního favorita usilujícího o své znovuzvolení – se jedná o ještě vyšší číslo.¹⁶ Dodejme, že 65 % dotazovaných si údajně přeje, aby Francie setrvala v NATO.¹⁷ Právě otázka členství v NATO je jednou z dělicích čar prezidentských kandidátů. Sám Macron sice v roce 2019 prohlásil, že se NATO nachází „ve stadiu mozkové smrti“, členství Francie v rámci Aliance ale nijak nezpochybnil, neboť jeho kritika se týkala především nekoordinovanosti společného postupu mezi Spojenými státy a Evropou a chování Turecka ve válce v Sýrii. Podobného názoru jsou i Valérie Pécresseová, kandidující za stranu Republikáni, a socialistka Anne Hidalgo. Ekologický kandidát Yannick Jadot se vyslovil pro prozatímní setrvání v Alianci, z dlouhodobého hlediska je však skeptický. Naproti tomu Marine Le Penová a Éric Zemmour jsou pro vystoupení ze společného vojenského velení (viz de Gaullovo rozhodnutí v roce 1966) a Mélenchon je pro to, aby Francie z NATO vystoupila úplně (viz výše).

Macron ve svém projevu z roku 2019, kritizujícím současný stav NATO, zároveň zdůraznil

jako nutnost to, aby se Evropa stala strategicky nezávislou a způsobilou ve vojenské oblasti. K tomu jedním dechem dodal, že je nutné znovu otevřít dialog s Ruskem. Právě Rusko dle něho nemá jinou možnost než posílit svou spolupráci s Evropou, jinak prý z dlouhodobého hlediska skončí jako vazal Číny.¹⁸ Budování evropské obranné politiky ovšem naráží na silný odpor u Mélenchona, Le Penové a Zemmoura. Tak například Zemmour se ve svém programu zavazuje k navýšení ročního obranného rozpočtu země na 70 miliard eur ze současných zhruba 41 (Le Penová navrhuje navýšení na 55 miliard). Všichni tři kandidáti pak nemožnost budování jednotného obranného postupu v rámci EU vysvětlují především neochotou Německa angažovat se v podobném projektu.¹⁹ Minimálně v tomto ohledu je třeba dát jim za pravdu, neboť Německo se ke společným projektům s Francií v oblasti vývoje zbraní a vojenské techniky dlouhodobě staví velmi vlažně a Macronovi opakovaně dalo na srozuměnou, že jeho sen o evropské strategické autonomii rozvíjené mimo struktury NATO je roztomilou iluzí.²⁰

Další vývoj postoje k ruské agresi

Vzhledem k faktu, že právě Le Penová, Mélenchon a Zemmour jsou hlavními konkurenty dosluhujícího prezidenta Macrona,²¹ lze předestřít dva základní scénáře toho, jakým směrem se bude ubírat francouzský postoj k ruské agresi na Ukrajině. V případě, že Macron svůj úřad obhájí, se země bude na jedné straně dále snažit o koordinovaný postup v rámci EU a NATO, na druhé straně pak bude pokračovat v soukromých iniciativách, které Macron od počátku konfliktu vyvíjí a v nichž

Francie – využívající svého statusu stálého člena v Radě OSN a jaderné mocnosti – jedná na vlastní pěst v pozici arbitra a mírotvůrce.²² Nastoupí-li na jeho místo některý ze tří zmiňovaných kandidátů, lze pak kromě výše popsaného jednání na vlastní pěst očekávat i více či méně významný útlum ve spolupráci mezi Francií na jedné straně a Aliancí a EU na straně druhé, ba dokonce částečné přerušování této spolupráce, především pokud jde o vztah mezi Francií a NATO. ■

- 1 Viz například https://www.gala.fr/l_actu/news_de_stars/marine-le-pen-en-photo-avec-vladimir-poutine-genee-elle-prend-une-decision-radical_488277
- 2 Viz například <https://www.lesechos.fr/2014/11/emprunt-russe-du-fn-aucune-obligation-en-retour-assure-marine-le-pen-314186> a <https://www.respekt.cz/fokus/marine-le-penova-si-pujcila-u-prvni-cesko-ruske-banky>
- 3 https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/miliardar-a-cesko-rusky-banker-roman-popov.A161012_191612_eko_profily_rny
- 4 <https://www.lesechos.fr/2014/11/emprunt-russe-du-fn-aucune-obligation-en-retour-assure-marine-le-pen-314186>
- 5 <https://www.lopinion.fr/politique/eric-zemmour-je-reve-dun-poutine-francais>
- 6 <https://www.youtube.com/watch?v=4pRBW4rEtBA>
- 7 Výše zmíněný jev dle mého soudu zcela jistě souvisí s tím, že francouzská pravice je tradičně podstatně více orientovaná na kulturně-společenské a hodnotové otázky a méně na otázky ekonomické. Charles de Gaulle, její velký historický vzor, tak byl ve srovnání s britskými a americkými konzervativními politiky své doby mnohem méně ekonomickým liberálem, o to více však byl adeptem bonapartistické tradice silného státu zasahujícího do řízení ekonomiky ve jménu národního zájmu.
- 8 Až dojemně působí pro svou naivitu pohoršení Érica Zemmoura nad tím, že Putin do války na Ukrajině povolal muslimské žoldnéře z Čečenska, což jde jen těžko dohromady s narativem o Putinovi jako ochránci křesťanské civilizace. Část proputinovskými smýšlející francouzské pravice jako by v nedávných dnech zároveň došla k šokujícímu poznání, že Rusko je mnoho-národnostní a multikonfesní stát.
- 9 Viz odtajněné dokumenty pocházející z amerických a sovětských archivů, jež je možné dohledat například na stránce <https://www.les-crisis.fr/expansion-de-l-otan-ce-que-gorbatchev-a-entendu/>

- 10 <https://www.lopinion.fr/politique/eric-zemmour-je-reve-dun-poutine-francais>
- 11 Na rozdíl od jiných kolonizovaných území požívalo Alžírsko statusu přímé součásti Francie a jeho kolonizace a následná anexe započaly již v roce 1830. To vše vysvětluje obzvláště silné vazby mezi ním a metropolitní Francií v době předcházející jeho nezávislosti.
- 12 Viz například https://www.youtube.com/watch?v=w_iVix8j7LQ
- 13 Naposledy v rozhovoru poskytnutém deníku *Le Monde* z 18. ledna tohoto roku: https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2022/article/2022/01/18/jean-luc-melenchon-les-conditions-sont-mures-pour-un-grand-changement-en-europe_6109887_6059010.html
- 14 Země se do něho vrátila v roce 2009, během mandátu Nicolase Sarkozyho.
- 15 Charles de Gaulle, *Válečné paměti*, Praha, Naše vojsko, 2011, překlad Svetožár Pantůček.
- 16 U Macronových stoupenců a sympatizantů dosahuje číslo těch, kdo jsou v konfliktu na straně Ukrajiny, 99 %: https://www.huffingtonpost.fr/entry/guerre-en-ukraine-83-des-francais-soutiennent-le-peuple-ukrainien-exclusif_fr_621e5206e4b0f800ce27955a
- 17 Tamtéž. Pro srovnání uvedme, že v případě České republiky se dle průzkumu, který v roce 2019 provedla slovenská nevládní organizace Globsec, jedná o 80 % dotazovaných. U Poláků se pro členství vyslovilo dokonce 92 % dotazovaných: <https://www.echo24.cz/a/SEbsW/podpora-eu-v-cesku-vyrazne-stoupla-pro-se-trvani-by-hlasovalo-68--lidi-tvrdi-pruzkum>
- 18 Viz například <https://information.tv5monde.com/info/l-otan-en-etat-de-mort-cerebrale-juge-emmanuel-macron-331037>
- 19 Viz programy jednotlivých kandidátů: <https://mlafrance.fr/programme>, <https://melenchon2022.fr/programme/> a <https://programme.zemmour2022.fr>
- 20 Pojem „francouzsko-německé partnerství“ je tak celkem obvyklým terčem posměchu napříč politickým spektrem.
- 21 Viz například průzkum veřejného mínění z 23. března, organizovaný společností IFOP: <https://www.ifop.com/presidentielle-2022/>
- 22 Je kupříkladu příznačné, že i Macron v nedávné předvolební televizní debatě se všemi kvalifikovanými kandidáty odmítl – jsa si dle svých slov vědom této role mírového vyjednavče – označit ruského prezidenta za diktátora: <https://www.youtube.com/watch?v=qZX7U8zleJY>

Jan Dvořák (1990), lingvista, od roku 2015 žije a pracuje ve Francii.

Josef Mlejnek

Volodymyr Zelenskyj
na setkání s premiéry
Polska, České republiky
a Slovinska v Kyjevě,
15. března 2022. Zdroj:
Wikimedia Commons

Ukrajina má mnohem více společného s námi než s ruskou knutou a samoděržavím

Rozhovor s Maciejem Ruczajem

Ruská invaze na Ukrajinu započatá 24. února 2022 přišla mnohým jako rána z čistého nebe, přitom vše nasvědčovalo tomu, že válečný útok je více než pravděpodobný. Předcházelo mu masivní hromadění ruských – a pod pláštěm společného cvičení také běloruských – vojsk na ukrajinských hranicích. Lukašenko navíc zhruba před půlrokem za pomoci údajných emigrantů podnikl hybridní útok na Polsko. Kromě těžce zkoušené Ukrajiny válečné dění nejvíce doléhá na sousední Polsko. O brutálním ruském vpádu, ale i o kořenech polsko-ukrajinské vzájemnosti jsme hovořili s ředitelem Polského institutu v Praze Maciejem Ruczajem.

Polsko-ukrajinské vztahy představují odlišnou kvalitu než vztahy obou zemí k Rusku. Ukrajina a Polsko mají společné třeba to, že jsou ve své současné podobě, která byla výsledkem Stalinova poválečného „hýbání škatulaty“, považovány za umělé a v podstatě nežádoucí státní útvary. Kde to v posledním třicetiletí mezi oběma národy nejvíce drhlo?

S Ukrajinou nás dlouho rozdělovaly složité dějiny, ale spojuje nás současnost. Začnu raději u současnosti. Polsko se snažilo působit jako advokát Ukrajiny na mezinárodních fórech – občas s lepšími, občas s horšími výsledky, ale také s větším či menším nadšením samotné Ukrajiny. Dělo se tak s výjimkou období tzv. resetu polských vztahů s Ruskem za vlády Donalda Tuska. Postranním efektem tohoto resetu bylo nijak neskryvané přehlížení našich tradičních partnerů Vilnius a Kyjeva. Nicméně vzdor těmto drobným potížím, vzdor historickým reminiscencím i rostoucímu rozdílu materiální úrovně života převládlo přesvědčení, že pro Polsko je dobré, aby Ukrajina byla nezávislá. Toto přesvědčení se týkalo nejen elit, ale po mém soudu i stále větší části naší společnosti. Projevovalo se solidaritou v okamžicích krize, ať už během oranžové revoluce nebo později během Majdanu. Po roce 2014 přišla vlna imigrace z Ukrajiny, která nás výrazně sblížila nejen abstraktně, ale i konkrétně lidsky.

Jak živé a bolestné jsou historické reminiscence?

„Nenávist zapustila hluboké kořeny v této půdě a otrávila bratrskou krev,“ čteme v závěru Sienkiewiczova románu *Ohněm a mečem*, který líčí velká kozácká povstání proti polskému králi

a polsky mluvící šlechtě v 17. století, ačkoli její velká část byla „ukrajinského“ původu. Moderní ukrajinská identita – stejně jako identita litevská – se do velké míry utvářela v opozici k té polské. Pro Poláky je zase klíčovým traumatem genocidní operace Ukrajinské povstalecké armády proti polskému obyvatelstvu na Volyni a Červené Rusi v letech 1943–1944. Traumata spjatá s obdobím druhé světové války ještě zdaleka nebyla zapomenuta a právě ona byla v polsko-ukrajinských vztazích hlavní překážkou. Ale jsem přesvědčen, že i v oblasti historické paměti se situace mění k lepšímu. V Polsku už dlouhá léta platí tzv. „Giedroycova doktrína“, pojmenovaná podle vydavatele exilového časopisu *Kultura*, a sice důraz na to, že je potřeba se povznést nad všechny resentimenty, protože nezávislá Ukrajina je nezbytná pro existenci nezávislého Polska. V posledních letech nastal obrat na Litvě, která společné kapitoly dějin (polsko-litevská Rzeczpospolita) dlouho nahlížela velmi negativně, ale nyní stále zřetelněji objevuje, že právě v tomto dědictví může hledat jeden ze zdrojů své identity, který je zároveň dobrou připomínkou její civilizační odlišnosti od Moskvy. Stejně smýšlí i běloruská opozice proti Lukašenkovi.

Je tedy možné, že historie přestane Poláky a Ukrajince rozdělovat?

I v polsko-ukrajinských dějinách se snažíme už dlouho zdůrazňovat to, co spojuje: v prvních dnech války se objevily záběry preventivně poškozené vlajkové lodi ukrajinského námořnictva *Hetman Sahajdačnyj*. Petr Konaševič-Sahajdačnyj je dobrý symbol onoho „společného“ – vedl Kozáky ruku v ruce s polsko-litevskou armádou proti obrovské turecké přesile během dlouhé

obranu pevnosti Chotyn v roce 1621. Po ruské invazi se v Krakově na královském Wawelu rozezněl – na znamení solidarity s Ukrajinou – zvon polských králů Zygmunt, vyrobený z moskevských děl získaných v bitvě u Orše v roce 1514. Spojená vojska Polska a Litevského velkoknížectví tehdy vedl kníže Konstantin Ostrožský, zarytý obhájce pravoslaví z ukrajinské Volyně. Ukrajinská politická kultura, i když nahlodaná ruskou a sovětskou okupací, je dítětem dávné šlechtické Rzeczpospolité. „Kozácká svoboda“, o níž zpívají Ukrajinci ve své hymně, má mnohem více společného s polskou láskou ke svobodě než s ruskou knutou a samoděržavím.

Že si putinovské Rusko nepřeje silnou a suverénní Ukrajinu, je jasné. Ale i Polsko, když nechce být překladištěm nebo tankodromem mezi Západem a Východem, ale naopak přichází se svým civilizačním projektem pro celou oblast (Trojmoří), vyvolává nevoli – ať už u evropských mocností v. v. nebo u evropských velmocí *in spe*...

Musíme mít na paměti, že současná i bývalá impéria mají silně zakódovanou představu, že by měla jednat především s jinými impérii. Proto i mocnosti Západu ve svých dějinách mnohokrát dávaly přednost Rusku, které je sice hrozné a odlišné, ale nepochybně zůstává impériem, před nepřehlednou a chaotickou změtí malých národů středovýchodní Evropy. Toto je přístup, který razilo západní osvícenství, nikoli náhodou do velké míry financované rubly ruských carů a careven. Podle této představy může být náš prostor ovládnut některým z impérií, která si jej mohou rozdělit na sféry vlivu, ale rozhodně si nemůže vládnout sám. Z tohoto důvodu koncept spolupráce

zemí „mezi Ruskem a Německem“, tzv. Trojmoří, vyvolal velké znepokojení nejen v Moskvě, ale i v Berlíně. Je ovšem záměrně formulovaný tak, aby nevyvolával dojem politické aliance. Klíčovou myšlenkou Trojmoří je posílení naší infrastruktury na ose Sever–Jih. Navíc jeho vznik podpořil Donald Trump a USA, a tak se pomalu rozvíjí. Teď se otevírá prostor do něj zapojit i Ukrajinu a snad jednou i svobodné Bělorusko. Je to pro naše země obrovská šance, i v psychologické rovině: je to projekt, který jsme si zde ve středovýchodní Evropě sami vymysleli a sami ho také realizujeme. Kdo ví, jak hluboké jsou naše postkoloniální komplexy evropské periferie, nemůže nikdy dostatečně docenit, o jak velkou věc jde.

Společné dějiny měli Poláci v minulosti rovněž s Běloruskem, kde také žije početná polská menšina. Současné vztahy s Běloruskem jsou ovšem na bodu mrazu, neboť je jednou nohou (nebo téměř oběma?) ve válce s Ukrajinou. Ruskému vpádu na Ukrajinu předcházela kromě společných manévřů s Ruskem Lukašenkem organizovaný pokus o masivní invazi vesměs asijských migrantů na území Polska....

Bělorusko představuje smutný příběh. Lukašenko šel do války s vlastní společností po zfalšovaných volbách v roce 2020 a skončil jako Putinův poskok, po jehož území se zcela nekontrolovaně proháněla ruská armáda. Ale snad je v běloruském příběhu i naděje: otevřená náruč, s níž Polsko a Litva přijaly běloruské exulanty, výrazně posílila vazby mezi našimi národy. Rozhodný postoj Polska a Litvy vůči hybridnímu útoku s použitím živých štítů, který se Lukašenko a jeho pomocníci u nás snažili prezentovat jako uprchlickou krizi, byl podle mne prvním krokem budování

Prezident Joe Biden s ukrajinskými uprchlíky ve Varšavě během své oficiální návštěvy Polska, 26. března 2022.

Zdroj: Wikimedia Commons

jednotné evropské reakce na ruskou agresi. Konečně, statečná obrana Ukrajiny je příkladem a lekcí i pro Bělorusy. Ne náhodou v rámci ukrajinské armády bojují už dvě běloruské dobrovolnické jednotky. A jejich symboly se odvolávají na společné dědictví Rzeczpospolité a Litevského velkoknížectví.

Jak se v současné mezní politické situaci osvědčují polští politici – nejen prezident a premiér?

I největší odpůrci polské vlády musejí uznat, že úsilí, které Polsko vyvinulo, aby pomohlo Ukrajině, bylo neuvěřitelné. Po několik týdnů de facto celá mašinérie státu – prezident, premiér, ministerstva – pracovala jenom s tímto cílem. Polsko přesvědčilo většinu protivníků tvrdších sankcí v rámci EU. Jako první navrhlo použití Evropského mírového nástroje pro nákup zbraní pro Ukrajinu. A právě přes polská letiště prochází téměř veškerá vojenská a humanitární pomoc Ukrajině. Procházela tudy ještě předtím, než se západní Evropa vůbec začala tímto konfliktem vážněji zabývat. Je to vzácný pocit, ale ano, musím to říci – jsem na svou vládu hrdý. A to si mimochodem můžeme říct společně, protože těch úspěchů by

nebylo také bez skvělé polsko-české spolupráce a stejně zásadového postoje Petra Fialy.

Nikolaj Berd'ajev napsal, že tragédií Ruska je, že Rusové nemají ve své povaze nic „budujícího“, že jsou na rozdíl od Evropanů buď apokalyptiky, nebo nihilisty. Kam asi zařadit Putina? Co by bylo lepší – pro něj, ale hlavně pro nás?

Fascinace ruskou duší, a vůbec celé to vábení Východu, jak o něm píše Marek Cichocki, představuje prvek, který je v polské kultuře stále přítomný. A mnozí polští myslitelé také nahlas uvažovali, zda nemáme povahově blíže k oněm „apokalyptikům a nihilistům“ než k racionalismu západní Evropy. Polská kultura má ovšem – opět se odvolávám na Cichockého a jeho skvělou knihu *Północ i Południe* (Sever a Jih, česky její fragmenty vyšly ve výboru *Světy, které ještě neznáme*) – i druhou a mnohem silnější kotvu, která nás pojí s latinským katolickým Středomořím.

Představuje ona civilizační osa Sever–Jih alternativu k běžnému čtení našich dějin výlučně na ose Východ–Západ?

Ano, dělení Východ–Západ pochází až z 18. století a objevuje se právě ve chvíli, kdy polský stát na více než sto let mizí z mapy Evropy. Samozřejmě v jedné i druhé perspektivě představuje náš region periferii, nebo snad předsunutou „noční hlídku“ na hradbách civilizace, jak bychom se raději vnímali my sami. Ale zpátky k Rusku: klíčovou součástí toho latinského dědictví je étos občanství a vize státu jako sebeorganizace občanů, nikoli Leviathana, který pohlcuje jednotlivce a vytváří z nich beztvarou masu otroků Impéria. Tento rozdílný přístup k věcem veřejným je asi

ta hlavní propast, která nás rozděluje. Při veškeré úctě k Berďajevovi: hovoří-li o apokalyptických a nihilistech, myslí tím jednotlivce. Stejně tak pravosláví, které nás fascinuje svou mystikou a duchovní hloubkou, ale když se vyjadřuje ve společensko-politické dimenzi, tak ona úžasná hloubka mizí a místo ní máme ohavný úlisný projev moskevského patriarchy na podporu vraždění pravoslavných obyvatel Charkova či Mariupolu. Jediným kolektivním, politickým zastřešením je Impérium.

Putin tedy nezešílel?

Nikoliv, on je jen dalším vtělením ducha onoho Impéria. Někdo před pár dny na Twitteru publikoval nótu, kterou obdržel polský velvyslanec v Moskvě 17. září 1939. Celé její úseky jako by byly opsány z Putinova proslovu z 22. února 2022, jen místo Polsko musíme dosadit Ukrajina. Není to proto, že je Putin „komunista“ (ač má v sobě bolševismus zažraný opravdu hluboko), jde o to, že se tímto způsobem projevuje moskevské impérium v každé své inkarnaci. Nemá tedy smysl do Putinovy psychoanalýzy zatahovat Berďajeva.

Takže je spíš apokalyptik, což je možná horší. Nihilista Stavrogin z Běsů se nakonec oběsil. Putin svou imperiální káru nejspíš potáhne až k hořkému konci. Co by pro nás, ale i pro něj mělo být to nejlepší?

Snad si přece nemusíme říkat, jaký osud je vhodný pro tyrany...

Německý kardinál Gerhard Müller prohlásil, že na rozdíl od velkých tyranů 20. století,

kteří byli ateisty, či spíš anti-teisty, je Putinova situace horší o to, že je člověkem věřícím.

To je – při vší úctě k otci kardinálovi – pěkná hloupost. Snad ještě větší než líčení Putina jako komunisty. Putin nemá ideologii ani víru. Jedinou vírou ruského impéria je víra v prvenství síly. A jedinou ideologií je lež.

Údajný ctitel Dostojevského Putin se přinejmenším za věřícího vydává. Víme přece, že se rád lidu ukazuje v přítomnosti patriarchy-kágébáka Kirilla. Není snad vnímán jako „pravověrný“ Rus a jako zachránce křesťanského světa také na Západě?

Jsem už alergický na nebetyčně krátkozraké zastupce některých konzervativních kruhů, kteří Putinovi naběhli na jeho hrátky s tématem „obranu tradičních hodnot“. Je dobře známo, že carská *ochrana* měla na své výplatní pásce jak radikální anarchisty, tak ultrapravicí. Nevěřím tomu, že by to dnes bylo jinak. Pro posilování svého vlivu nevyužívá jen nejružnější fašizující pravičáky, ale i radikální ekology nebo – jak ukázal případ špiona GRU zatčeného nedávno v Polsku – aktivisty za otevřené hranice a neomezenou migraci. Nejde o tu či jinou ideologii, jde o to rozvracet, vnášet chaos a poté ovládnout.

Zatím stále skřípeme zuby, když slyšíme, že NATO přece nemůže uzavřít vzdušný prostor nad Ukrajinou, neboť by to mohlo mít nedozírné následky. Vždyť ony následky tu přece už jsou – umírají děti, nevinní civilisté...

Teď si mnohem intenzivněji uvědomujeme, jak obrovské štěstí měla poslední generace

Středoevropanů, jež plně využila onoho *window of opportunity*, které se nám otevřelo v roce 1989. Zároveň se ukazuje, jak liché byly liberální sny o konci dějin. Geopolitika, hlupáku, mohli bychom parafrázovat nechvalně známý výrok Billa Clintona. A kromě geopolitiky také národní mýty a identita – to jsou věci, jež nyní hýbou mezinárodním děním. Polsko, nacházející se na hranici „bezpečného světa“, ono vědomí křehkosti liberálního řádu nikdy neztratilo. Proto tolik let bojovalo za to, aby se stejné okno příležitosti otevřelo pro Ukrajinu, Bělorusko, Moldavsko či Gruzii. Jak z pocitu solidarity, tak samozřejmě i kvůli vlastní bezpečnosti. Bohužel jsme naše partnery nepřesvědčili. A bohužel a bohudík zároveň – smyslem aliance je společné rozhodování i ve věci pomoci Ukrajině. Nemůžeme v tom všem ztrácet ze zřetele, že případná válka s Ruskem nepředstavuje pro Polsko abstraktní a vzdálenou otázku. Polsko by se nacházelo na frontové linii, v situaci, kdy se nejbližší stanoviště ruských Iskanderů s jadernými hlavicemi nachází v Kaliningradské oblasti, zhruba 100 km od Gdaňsku a 300 km od Varšavy. Pokud ovšem máte v krvi polský mýtus, neznamená to, že se při formulování tohoto – racionálního a pochopitelného – zdůvodnění nekrouťte bolestí. Protože před očima máte všechny příběhy zrady a osamocení, které provázely polské dějiny ve 20. století: rok 1920, kdy vláda Lloyd George dávala Varšavě jen pár hodin a uvažovala o tom, jak se pak dohodnout s Leninem. A co jiného musel před pár dny vyslechnout ukrajinský velvyslanec v Berlíně? Zažili jsme rok 1939 nebo rok 1944 – nečinné přihlížení hořící Varšavě. V uších znějí slova básníka Zbigniewa Herberta: „Uklidňující jistota, že jsme zůstali – sami.“

Jak se chovala po invazi polská opozice?

To jsou ty vzácné okamžiky, kdy polsko-polská válka, jinak zuřivá a nelibostná, jde stranou. Solidarita s Ukrajinci a pocit vlastního ohrožení jsou na prvním místě.

Ale dlouho to asi nevydrželo.

V Polsku ale není žádná reálná politická síla, která by byla promoskevská. Velkým nebezpečím může být pouze, jako mnohokrát předtím, upřednostnění krátkodobých vnitropolitických zájmů před dlouhodobě stabilní zahraničně-politickou vizí. Snad budou ponaučením události posledních měsíců na hranici Polska a Běloruska, které vyvolaly ostrý vnitřní konflikt, a přitom dnes bude někdo jen těžko tvrdit, že nešlo o součást ruské přehledy k současné válce. Ale bohužel vzhledem k hloubce vnitřních štěpení v polské politice ne všichni jsou schopni se toho držet. Jedinou útěchou budiž, že se spíše navzájem kritizují z příliš liknavé podpory Ukrajiny než naopak.

Často také slyšíme, že i kdyby Putin válku proti Ukrajině vojensky vyhrál, politicky ji prohrál už nyní. To zní hezky, ale není jisté, pokud Putin Ukrajinu obsadí, zda se nakonec (naše) politické vítězství nemůže scvrknout na tzv. vítězství „morální“, které si můžeme při vši úctě strčit za klobouk.

To, čeho se bojím, není ani tak čistě „morální“ vítězství, ale spíše nějaký shnilý kompromis mezi Západem a Moskvou, který ponechá Ukrajinu zničenou a neschopnou samostatné existence. Tlak na takové řešení, na mír za každou cenu, bude

narůstat: možná to teď bude znít cynicky, ale za týden nebo dva začne veřejnost neustále omílání Ukrajiny nudit. A tím se otevře prostor pro všechny, kteří stále doufají v „konstruktivní dialog“, „návrat k normálu“, „business as usual“. Sankce se po prvních úspěších už dál nezprísňují, Polsko a Česko jsou jedny z posledních států, které to ještě navrhuje. Zatím bohužel ze Západu na Východ stále teče více eur do Ruska než zbraní na Ukrajinu.

Zklamala tě Bidenova návštěva v Polsku?

Možná se jen rozhodl nejít s bubnem na zajíce, aby předešel otevřenému konfliktu s Ruskem. Bude skrytá pomoc o to účinnější?

Pevně doufám, že relativně nekonkrétní řeči byly méně podstatné než velmi konkrétní rozhodnutí v zákulisí. Musíme být hlavně rádi, že po rozpačitém začátku období, kdy se Biden rozhodl, že se ve střední Evropě opře pouze o Německo, ho vývoj událostí přiměl k pochopení, že posílení východního křídla NATO je nezbytné a že zeměmi, o které se musí v tomto opírat, jsou spíše Polsko či Rumunsko.

Doposud překročilo polské hranice skoro dva a půl milionu uprchlíků z Ukrajiny. Kolik jich je Polsko schopno přijmout? A pokud se někteří

z nich rozhodnou usadit v Polsku natrvalo, budou představovat problém, nebo požehnání?

Nejde se připravit na příchod takového množství lidí během několika týdnů. Zatím to Polsko zvládá s obrovským vypětím sil, jak státních orgánů, tak statisíců dobrovolníků. Obrovskou práci třeba vykonávají farnosti a katolické organizace. Je jasné, že po fázi „plného nasazení“ se objevuje únava, obavy, možná i zoufalství. Vznikne velký nápor na veřejné služby. Je také jasné, že naši nepřátelé budou intenzivně pracovat na tom, aby se co nejdřív objevily „problémy s uprchlíky“ a – v opačném gardu – „nesnášenlivé projevy“ ze strany hostitelské země. Přesto nezbyvá než vidět věci v pozitivním světle: Polsko je země nesmírně dynamická a flexibilní. V posledních letech přijímalo nejvíce občanů ze zemí mimo EU, pochopitelně šlo v obrovské většině o Ukrajince. Každý rok, počínaje rokem 2017. Samozřejmě se o tom skoro nikde nedozvíte. Zprávy, které by mohly Polsko ukazovat v pozitivním světle, byly v liberálním mainstreamu tabu. Příchod Ukrajinců v posledních letech je na první pohled největší demografická změna polských měst během mého života. Přesto u nás prakticky nikde nevznikly žádné vážnější problémy. Pevně doufám, že tomu tak bude i nadále. ■ (březen 2022)

Maciej Ruczaj (1983) je Polák dlouhodobě žijící v Praze, absolvent Fakulty sociálních věd a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (politologie a anglistika). Od roku 2016 je ředitelem Polského institutu v Praze. Je dlouholetým spolupracovníkem CDK, pro které připravil řadu publikací věnovaných polskému politickému myšlení a dějinám, například *Jagellonské dědictví*. *Příběhy z dějin středovýchodní Evropy* nebo výbor esejů nejvýznamnějšího polského experta na Rusko Andrzeje Nowaka *Impérium a ti druzí*.

Pouze vítězství Ukrajiny dává Polsku naději na udržení míru

Jan Rokita

Společné cvičení NATO Saber Strike 2022 v Polsku. Zdroj: Wikimedia Commons

Marek Cichocki ve svém kratinkém textu v deníku *Rzeczpospolita* předpovídá, že nás ve válce, která v současnosti probíhá na východě, může zajímat pouze vítězství. Hlásím se jako stoupenec tohoto názoru. Po pravdě řečeno v prvních dnech po invazi se mi možnost vítězství zdála nepravděpodobná, neboť jsem vzal v úvahu dva evidentní a zároveň klíčové faktory: nepoměr mezi silami Ruska a Ukrajiny a po léta známé paradigma západní politiky vůči Moskvě. Představoval jsem si možnosti od okupace Ukrajiny a teroru, který by po ní následoval, přes pro Kyjev pokořující příměří zbavující zemi státní subjektivity a části území až po rozdělení Ukrajiny a suverenitu jakési okleštěné „lvovské republiky“.

O měsíc později, kdy pozorně sleduji průběh války i globální politiku, jež ji doprovází, musím ony tři černé scénáře rozšířit o dva další. První, který představuje perspektiva dlouhé poziční války na východě s občasným zesílením bojů, která by z Ukrajiny učinila rozpadlý státní útvar, jak tomu bylo v případě Sýrie. A druhý scénář, který má na mysli Cichocki, tj. porážku Ruska, ať už v podobě dohody se Zelenským, na jejímž základě by ruská armáda opustila Ukrajinu výměnou za nějaký symbolický ústupek ze strany Kyjeva, nebo jednoduše – jako kdysi v Afghánistánu – útěk válkou vyčerpaných a bezradných ruských vojsk se staženým ocasem. O obou zbývajících variantách „vítězného“ scénáře se i nadále

domnívám, že se pohybují na hraně nereálnosti, ale dopisují je vzhledem k dost neočekávanému průběhu první fáze válečných událostí a také vzhledem k většímu rozsahu vojenské podpory Ameriky Ukrajině, než se původně očekávalo.

Máme tedy pět jakž takž reálných scénářů, z nichž první, druhý a třetí znamenají politickou porážku Západu, čtvrtý dlouhotrvající válku s nejasným výsledkem a pátý vojenskou i politickou porážku Moskvy. Lze si snadno domyslet, že i když se první tři varianty od sebe liší, pokud jde o vnitřní důsledky pro Ukrajinu, jejich efekt v globální politice je v podstatě stejný. „Okupace“ představuje ruský teror a ukrajinský partyzánský boj – a dříve či později přináší teroristické akty jako v Čečensku. „Kapitulace“ by přinesla

povstání proti vládě, která ji podepsala, a občanskou válku s účastí ruské armády. „Rozebrání“ neboli vytvoření hypotetické „lvovské republiky“, bezpochyby úzce spjaté s Polskem, by znamenalo ukrajinský ozbrojený Piemont sloužící k znovu-dobytí a sjednocení celého státu. Ve všech oněch scénářích by už prostor oddělující Rusko od Západu, jinými slovy od Polska, netvořil žádný geopolitický „nárazník“, ale hořící krvavý kotel. A bylo by jen otázkou času, a to času velice krátkého, kdy takový kotel vybuchne, ať již z důvodu imperiální sebejistoty, která by po vojenském vítězství zavládla v Kremlu, nebo vzhledem k zoufalství vražděných ukrajinských vlastenců. Můžeme se přít, kolik času je zapotřebí k tomu, aby se válka přenesla na Polsko, které je první v řadě, ale

Ukrajina – mír a vítězství

Každý nový den přináší další obrazy ničení, krutosti nájezdníků a utrpení obyvatel Ukrajiny. A s každým následujícím dnem také v Evropě roste odhodlání toto všechno přerušit a navrátit mír, za každou cenu. Z perspektivy většiny evropských společností žijících po desetiletí v míru je pochopitelné a srozumitelné, že je třeba zastavit válku, v jejímž důsledku umírají nevinní lidé. Tento cíl také zčásti vysvětluje aktivity prezidenta Emmanuela Macrona, kancléře Olafa Scholze a izraelského prezidenta Naftaliho Bennetta, kteří vyzývají ke složení zbraní a k řešení konfliktu u jednacího stolu.

V záplavě komentářů způsobené vypuknutím války mne zaujala zdánlivě banální myšlenka, že Západ potřebuje tvář v tvář ruské agresi vůči Ukrajině vůdcovství odpovídající svou úrovní tomu, co kdysi předvedl Winston Churchill. Neville Chamberlain, britský premiér míru, a Winston Churchill, britský premiér vítězství, se provždy stali velkými symbolickými postavami evropských dějin, jež ztělesňují důležitost zásadních rozhodnutí, před která nás staví válka. Z tohoto důvodu také Volodymyr Zelen-

skyj ve svém vystoupení v britském parlamentu navázal na Churchilla – a nešlo jen o efektní rétorický obrat mající vyvolat u posluchačů silné emoce. Jeho projev odhalil celou existenciální hloubku volby, před níž dnes stojíme a jež vyplývá ze vzájemného propojení a podmíněnosti dvou věcí: míru a vítězství.

Souvislost mezi oběma těmito věcmi dokonale chápou Američané a Britové, kteří ještě v politice neztratili schopnost strategického uvažování. Dokonale to chápou Ukrajinci, kteří se rozhodli bojovat o svůj stát a svoji svobodu do konce. S ohledem na vlastní dějiny to podle mého názoru chápou rovněž Poláci, i když blízkost této války – hned za našimi hranicemi – a strach z jejích následků mohou u někoho vyvolávat touhu po „míru za každou cenu“. Nejde o militarismus ani o válečnou rétoriku. Je také třeba mít po celou dobu na zřeteli, že současná situace není dílem Západu, i když se dopustil různých omylů. Je dílem rozhodnutí kremelských vládců, kteří nám dali na vědomí, že se k trvalému míru v Evropě už nedá vrátit bez vítězství.

Marek A. Cichocki, *Rzeczpospolita*, 13. 3. 2022

po pravdě řečeno by nebylo příliš rozumné přít se, jestli k tomu skutečně dojde.

Čtvrtý scénář neboli variantu poziční války s nejasným výsledkem lze považovat za poněkud méně explozivní, ale jde jen o rozdíl v nuancích. Paradox plyne z toho, že pokud trvá válka a o jejím výsledku není vojensky rozhodnuto, nadále trvá i politická snaha nedopustit, aby se rozšířila mimo území Ukrajiny. Viděli jsme, že Moskva zaútočila na základnu v Javorivu nebo na dílny na lvovském letišti, přičemž použila přesné zbraně vystřelované z letadel a z ponorek v Černém moři – zde jí na rozdíl od úderů na Charkov nebo Mariupol záleželo na přesnosti útoku. Čím déle však budou pustošena ukrajinská města a svět bude mít neustále před očima nové obrazy zločinu, tím více se bude zvyšovat nejistota a nervozita globální politiky. V takovém případě může běžná provokace, nebo dokonce omyl přenést válku o nějakých padesát kilometrů dále, a tedy do Polska. Každému je jasné, že čím déle potrvá válka, tím vážněji je nutné brát takovou možnost v úvahu. Náš čtvrtý scénář, „čtyřka“, tak není o moc bezpečnější než „jednička“, „dvojka“ nebo „trojka“.

Co mají scénáře *okupace*, *kapitulace*, *rozebrání* a *rozvleklé války* společného? Téměř jistotu, že ukrajinské tažení z roku 2022 vstoupí do historie podobně jako německé zářijové tažení z roku 1939: jako první, relativně nevelké dějství větší války, která se bude v příručkách možná jednou nazývat „velká východní válka“. Následující kapitolou oné hypotetické budoucí války se stane Polsko, neboť všechno, co se doposud během ukrajinského tažení odehrálo, se bezprostředně dotýká právě Polska. Právě odtud přicházejí a budou dále přicházet na Ukrajinu zbraně, právě sem budou přijíždět budoucí partyzáni, aby doplnili

Premiéři Boris Johnson a Mateusz Morawiecki na setkání ve Varšavě, 10. února 2022. Zdroj: Wikimedia Commons

zásoby, léčili se a odpočinuli si, právě polská letadla mají nebo nemají být vysílána do boje a právě polské hranice může přeletět nějaká zbloudilá raketa vystřelená z Černého moře. Polsko se rovněž stalo předmětem ruské nenávisti jako země, která se důsledně (a to úspěšně) dožaduje tvrdých forem odvetných hospodářských sankcí vůči Rusku. A právě Polsko označila vláda „nacistů“ v obleženém Kyjevě za nejvěrnějšího spojence. Navíc, jak vyplývá ze dvou na sobě nezávislých anket ruského veřejného mínění, zhruba dvě třetiny Rusů pocítují z napadení Ukrajiny hrdost a Polsko a Litvu uvádějí jak země, které je třeba napadnout následovně. A konečně Polsko má po staletí takovou geografickou polohu, že žádná válka Ruska se Západem se nemůže odehrát bez naší účasti (jedinou výjimkou byla Krymská válka, ve které jsme přišli o Mickiewicze).

To je jedna věc, ale je tu ještě druhá, pro polskou budoucnost možná důležitější. Dnes už dobře víme, že kremelskému tyranu je třeba naslouchat pozorně a uvážene, neboť i on má tu zvláštní vlastnost tyranů známou z historie,

že totiž upřímně hovoří o tom, co mu ve světě vadí a co hodlá změnit. A z dějin dvacátého století máme zkušenost, že nedostatek pozornosti a rozvážnosti při naslouchání slovům tyranů je příznačnou a zároveň katastrofální vlastností politiky evropských národů. Přinejmenším pokračuje památnou Putinovou řečí v Mnichově v roce 2007 jsme mohli neustále slyšet, že zaprvé Ukrajina bude buď existovat jako součást *rusko-go mira*, nebo nebude existovat vůbec. A za druhé, že vstup Polska do NATO a jeho militarizace jsou historickým „podvodem Západu“ porušivšího sliby, jimiž se Bush zavázal Gorbačovovi. Identifikujeme-li ruské politické cíle, nemusíme si nic domýšlet, neboť nám vše bylo mnohokrát explicitě řečeno. Získá-li proto Moskva Ukrajinu, jejím dalším předpokládaným krokem, což je třeba neustále opakovat, bude, že Berlín a Paříž nabídnou nejdříve mírové řešení otázky demilitarizace Polska, čímž „diplomacie zvítězí nad válkou“ a Evropa se nebude muset dívat na další nevinné oběti. A je třeba trpět zcela mimořádnou averzí k poznání skutečnosti a být si předem jistý tím, že Evropská unie mající Polsko v takové lásce neusedne k podobnému vyjednávání s velkým očekáváním. Politikem, který to dokonale pochopil, je Viktor Orbán, proto dělá to, co dělá. Varianta dalšího pokračování událostí si může každý domyslet podle své politické představivosti.

Touto cestou se vracíme k apologii „Cichockého doktríny“. Pouze pátý scénář, tj. vítězství Západu na Ukrajině dává Polsku naději na udržení míru. Když Moskva zahájila ozbrojené dobývání demokratické a se Západem spřátelené Ukrajiny, změnila natolik politickou konfiguraci na evropském kontinentu, že se válečná porážka Ruska stala podmínkou *sine qua non* míru

v Evropě. V určitém smyslu by tato porážka doplnila to, k čemu nedošlo v památném roce 1989, kdy se Sovětský svaz začal bez odporu rozpadat jako domeček z karet. Z tohoto důvodu není žádné riziko ani žádná cena natolik vysoká, aby se nedala zaplatit za porážku Ruska už nyní, na Ukrajině, protože později bude něco podobného nejen obtížnější, ale bude se to odehrávat v Polsku. Tato okolnost musí být pro polské politiky podle mne rozhodující. Nicméně magická víra, že lze východní válku „lokalizovat“ omezením jejích následků pouze na poraženou Ukrajinu, je rozšířená na celém Západě. V tuto magii věří politici, média, a co je nejhorší – také občané. Bez iluzí: věří se v ni také v Polsku! Uvažují tak dokonce i takoví údajní realisté jako John Bolton, který dnes zaklíná Ameriku (a to v německých médiích), aby se náhodou nezapletla do války na Ukrajině. Proto se perspektiva vítězství na Ukrajině každým dnem vzdaluje. Je pravda, že Západ (neboli v praxi pouze Amerika) nyní dělá něco málo, nebo snad i hodně pro to, aby Ukrajinci mohli bojovat. Jestliže se však v parlamentech, na tiskových konferencích i v televizích stále dokola opakuje slogan, že bojují nejen za sebe, ale i za nás, opakuje se proto, že zní jako ušlechtilý a vzletný bonmot, nikoli proto, že by bylo hodně takových, kdo v něj věří. ■

/ *Teologia Polityczna*. Z polštiny přeložil Josef Mlejnek. /

Jan Rokita (1959), bývalý politik strany Občanská platforma, v současnosti se věnuje publicistické a akademické činnosti.

Chtějí válku Rusové?

Zelenského apel a Jevtušenkova báseň

Ivana Ryčlová

Když jsem na konci minulého roku kompletovala k tisku překlady her současného ruského dramatika Olega Bogajeva, dlouho jsem zvažovala, zda nevyřadit hru *Marjino pole*. (Rozhovor s O. Bogajevem a ukázka ze hry *Zabil jsem cara* vyšly *Kontextech* 3/2021.) Přemýšlela jsem, zda text – monumentální historické plátno, do něž autor formou literárních i mimoliterárních aluzí zapojil svůj silný antimilitaristický postoj – není poněkud anachronický. I když jsem se nakonec rozhodla, že *Marjino pole* do připravovaného vydání Bogajevových her zařadím, byla jsem si jistá, že dříve nebo později se mě někdo bude ptát, proč jsem v dnešní době překládala hru, jejíž kulisy tvoří druhá světová válka. Na to jsem měla připravenou odpověď, že tragická kataklyzmata moderní historie je třeba připomínat, třebaže víme, že nic takového se už nikdy v evropském regionu nepříhodu. Protože ani ilustrátora Bogajevových překladů zmíněná hra neoslovila a bylo zřejmé, že jen těžko hledá inspiraci pro výtvorný doprovod, stáhla jsem z ruského internetu nějaké tanky z druhé světové války a tím vše uzavřela. Ano, takto jsem na válku – ostatně myslím si, že většina z nás na tom nebyla jinak – pohlížela. Ani v tom nejhorším snu by mě nenapadlo, že

Jevgenij Jevtušenko recituje své verše, 60. léta.
Zdroj: Russia Beyond

za šest týdnů se obrazy podobné těm, které jsem znala jen z válečných dokumentů, stanou skutečností. Když jsem onen čtvrtek ráno pochopila, že reportážní vstup z ostřelovaného Kyjeva se mi nezdá, měla jsem stejný pocit, jako když jsem 11. září 2001 sledovala záběry na dvě hroučící se věže na Manhattanu. V hlavě se mi rozvířil chaos myšlenek. Měla jsem pocit, že jako člověk, který věnoval většinu svého života ruské literatuře, se k neslýchané Putinově drzosti, kterou pošlapal veškerý její humanistický odkaz, musím nějak postavit. Že bych měla něco napsat. Jenomže jak dny plynuly, postupně jsem si uvědomovala, že psát v době eskalujícího válečného konfliktu o humanistickém odkazu literatury země, jejíž letadla shazují bomby na civilní objekty a nemocnice, se jaksi nehodí, že bych měla udělat něco konkrétního. Pár konkrétních věcí, pomoci konkrétním lidem, se mi podařilo, a tak jsem se po několika dnech k myšlence napsat text vrátila. Mezitím se odehrála spousta událostí. Nedílnou součástí boje Ukrajiny za svobodu se staly pravidelné videoprojevy jejího prezidenta Volodymyra Zelenského. Jako každý žánr, jehož autor sleduje vysoké cíle, jsou významově mnohoplánové. Zelenského první videoapel, pronesený těsně

předtím, než ruská vojska vstoupila na území Ukrajiny, směřoval ho hlubin společné kulturně-historické paměti obou národů. O něco z toho, co nebylo Zelenským explicitně vysloveno, ale tvořilo důležitou součást poselství jeho řeči, bych se v následujícím textu chtěla podělit.

Mezi řádky

Když ve čtvrtek 24. února v noci vystoupil Volodymyr Zelenskij před kameru, aby využil poslední možnost, jak zastavit agresora, napadlo mě, že se k těmto projevům budou následující generace možná jednou vracet stejně, jako se dnes vracíme k projevům Churchillovým. Obsah Zelenského projevu přinesla všechna česká média. Ta, která mají digitální podobu, na svých stránkách umístila rovněž link na jeho sestříhaný videozáznam. Zelenskij mluvil rusky. Aby mu ti, k nimž se obracel – obyvatelé Ruska –, rozuměli. Byl to projev krátký, ale odhodlaný, jasně proklamující, že Ukrajina je svobodná země a bude-li napadena, bude se bránit. Neústupnou dikcí evokoval patriotickou báseň Anny Achmatovové *Hodina odvahy odbila*, která zněla éterem na vlnách celosvazového rozhlasového vysílání po napadení Sovětského svazu Hitlerem. Nabízejících se analogií mezi vpádem Hitlerových a Putinových vojsk, taktikou boje i psychologickým profilem obou šílenců, či spíš zločinců, Putina i Hitlera, bychom našli celou řadu. Pro pochopení jemných nuancí Zelenského apelu dodám, že Anna Achmatovová,¹ patřící k největším postavám ruské literatury 20. století, se narodila roku 1889 nedaleko ukrajinské Oděsy jako Anna Gorenko. Nejdůležitější kulturně-historický odkaz však umístil Zelenskij až do úplného závěru své řeči. Škoda, že ve

většině případů v sestříhané verzi videozáznamu prezentovaného na webových stránkách našich médií závěrečné věty Zelenského projevu scházely. Jsem si jista, že to bylo proto, že apelativní finále, otázka, zda Rusové chtějí válku, působilo jako řečnická figura. „Moc bych si přál slyšet odpověď, ale ta závisí jen na vás, na občanech Ruské federace,“ zaznělo na závěr z prezidentových úst. Poselství posledních tří vět bylo důležité. Nešlo o řečnickou otázku, na niž nikdo nečeká odpověď. Těm, kteří se v dobách studené války povinně učili ruštinu, by otázka „choťat li ruskije vojny?“ nepochybně byla povědomá. Možná by jim to chvíli trvalo, ale jsem si jistá, že i jim by se z hloubi mysli vynořila protiválečná báseň Jevgenije Jevtušenka *Choťat li ruskije vojny*. Této skutečnosti si povšiml a v článku pro *DeníkN* ji na počátku března okomentoval Jan Úšela.² To mne potěšilo. A co víc, ještě před vypuknutím války, začátkem února, profeticky odkazoval k této básni Ondřej Soukup ve své úvaze o situaci na Ukrajině, otištěné v *Hospodářských novinách*. V překladu Milana Dvořáka zní první verše básně následovně: „Zda chtějí válku Rusové / poví vám jitro nachové, / co v tichu vzbývá nad poli / a břizami a topoly. / Jen ptejte se těch vojáků, / z nichž kdekdo v boji zahynul. / Ať poví jejich synové, / zda chtějí válku Rusové.“ (Český překlad básně zní *Zda chtějí válku Rusové*.)

Kromě toho, že mě tato báseň, či spíše odkaz na ni zakomponovaný do Zelenského projevu vrátily do gymnaziálních let, mimoděk jsem si vzpomněla na debatu, která probíhala před mnoha lety na *Rádiu Svoboda*.³ Ta debata byla z roku 2004. Vedl ji ruský spisovatel Viktor Jerofejev se dvěma hosty. Prvním z nich byl Jevgenij Kiselev, přední ruský novinář, tou dobou žijící na Ukrajině, známý rovněž z rozhlasové stanice *Echo*

Moskvy. (Nyní patří *Echo Moskvy* v Rusku k zakázaným rozhlasovým stanicím.) Druhým hostem byla ruská opoziční politička a disidentka Valerie Novodvorská.⁴ Pořad nesl stejný název jako Jevtušenkova báseň: *Zda chtějí válku Rusové*. Mluvílo se v něm jak o imperialistické rozpínavosti Ruska a jejích historických kořenech, tak i o kontroverzním napůl sovětském, napůl disidentském básníku Jevtušenkovi (1932–2017), žijícím tou dobou v USA. Zkrátka prizmatem různé optiky se nahlíželo na otázku, jež se stala titulem Jevtušenkovy básně. Autor se jejím prostřednictvím silou svého talentu snažil přesvědčit celý svět o tom, že Rusové jsou mírumilovný národ. Že pokud po hrůzných zkušenostech z války proti fašistickému Německu ještě někdy někdo válku rozpoutá, Rusové to nebudou. Bohužel opak se stal pravdou. Vraťme se ale z doby dnešní do doby minulé, v níž Jevtušenkova báseň, ze které se stal v šedesátých letech válečný protestsong, vznikla.

Kontroverzní básník-pacifista

I když se Sovětský svaz po válce s fašistickým Německem pasoval do role světového mírotvůrce, byl to on, kdo rozpoutal studenou válku, založenou na ideologické doktríně nenávisti vůči Západu. Jeden z vrcholů studené války byl na počátku šedesátých let. Sovětský pokus instalovat na podzim 1962 jaderné rakety na Kubě, tzv. karibská krize, přivedl svět na pokraj jaderné války.⁵ V této vyhrocené mezinárodní atmosféře napsal Jevgenij Jevtušenko báseň *Zda chtějí válku Rusové*. V pohledu na to, jak to vlastně s básní bylo, co Jevtušenka přimělo, aby ji napsal, se prameny různí. Oficiální ruské zdroje hovoří o tom, že Jevtušenko napsal báseň v roce 1961

během své návštěvy USA. Lidé mu údajně v imperialistické velmoci neustále kladli otázku, zda je pravda, že Rusové chtějí válku. A tak se rozhodl odpovědět básní.⁶ Jako pravděpodobnější se mi jeví verze, která zazněla z úst ruské opoziční političky a disidentky Valerie Novodvorské ve výše zmiňovaném pořadu *Rádía Svoboda*. Popisovala, jak sovětská vláda vyslala v době Chruščovova tání Jevtušenka, který byl díky své odvážné básni *Babí jar*⁷ populární na Západě, do USA. Během debat, které tam jako propagátor sovětské poezie vedl s kulturní veřejností, prohlásil něco nevhodného, něco, co se úplně neslučovalo se sovětskou propagandou. Po návratu domů se stal objektem pozornosti KGB. Měl velké nepříjemnosti, a tak na důkaz toho, že se ze situace poučil, napsal báseň *Zda chtějí válku Rusové*. Novodvorská na závěr dodává: „Jevgenije Jevtušenka je mi strašně líto. Jsem si jistá, že dodnes lituje, že tuhle píseň jako komсомolský holobrádek napsal.“⁸ Osobně bych Jevtušenka nesoudila tak přísně. Báseň má sice rysy sovětské agitky, avšak nedomnívám se, že je bezvýhradně zavrženíhodná. Už jenom z úcty k milionům padlých ve druhé světové válce. Když Jevtušenko verše tvořil, nebylo zvykem přemýšlet o dalších národech žijících ve svazku sovětských republik. Proto psal-li „Rusové“, měl na mysli vojáky všech národností, které v Sovětském svazu, třebaže ne šťastně, žily. I když byl Jevtušenko mnohými kritizován – svou tvorbou balancoval mezi disentem a proudem oficiální literatury –, nelze přejít bez povšimnutí, že byl po celý svůj život znám jako politický aktivista. Například v roce 1968 patřil ke skupině intelektuálů protestujících proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Po okupaci naší země neváhal napsat báseň *Tanky se valí na*

Prahu. V roce 1994 odmítl převzít vysoké státní vyznamenání jako protest proti válce v Čečen-sku. Naposledy se naší země ve své tvorbě dotkl básní *Památce Václava Havla*, kterou napsal po smrti Václava Havla v roce 2011.

Z básně protestsong

Vraťme se ale zpátky do doby vzniku básně o Rusech, kteří nechtějí válku. V době, kdy ji napsal, byl Jevtušenko na vrcholu své slávy. Jeho aktuální básně zpravidla vycházely ve velkém nákladu. Na veřejných vystoupeních vyvolával, obdobně jako svého času Vladimir Majakovskij, „masovou sugesci“.⁹ Byl extravagantní. Byl nonkonformní. Dokázal naplnit stadiony a haly. Kdybychom se nepohybovali v sovětské realitě, dalo by se říci, že popularitou připomínal spíš rockovou hvězdu než básníka. Z dostupných pramenů se mi nepodařilo zjistit, zda báseň psal se záměrem, že bude zhudebněna. To, co prokazatelně víme, je, že ji ukázal hudebnímu skladateli Eduardu Kolmanovskému a že výslednou podobu melodie ovlivnil Mark Bernes. Dodejme, že Mark Bernes byl legendou sovětského válečného filmu.¹⁰ V roli vojáka, jenž za zvuků kytary tichým hlasem zpívá smutnou píseň o tom, že se mu stýská po ženě, ale ví, že musí bojovat, ho znal celý Sovětský svaz.

Jak tedy proces zhudebnění básně probíhal? Eduard Kolmanovský to ve svých vzpomínkách komentoval následovně: „Napsal jsem hudbu a přehrál ji v nahrávacím studiu, kde ji schválili. Ale Mark Bernes, který u toho byl [...] prohlásil, že podle něj melodie není dobrá. [...] Víra v Bernese, v jeho vkus, v jeho cit pro melodii, v hudební jasnoživost, mě přiměla napsat úplně novou hudbu.“¹¹ K tomu, že se Jevtušenkova zhudebněná

báseň stala hitem šedesátých let, přispěla nepochybně skutečnost, že píseň, kterou Kolmanovský na druhý pokus vytvořil, byla podobná těm, které zpíval, či spíše deklamoval Mark Bernes ve filmech vzniklých a promítaných v sovětských kinech za Velké vlastenecké války. Jednoduchá melodie a Bernesův nezaměnitelný způsob interpretace dokázaly oslovit každého. Protože doba nebyla od Velké vlastenecké války příliš vzdálená – bylo to pouhých šestnáct let, vzpomínky byly ještě živé –, píseň se stala od prvního okamžiku, kdy na počátku roku 1962 zazněla na rádiových vlnách celosvazového rozhlasu, velkým hitem. Mezinárodní premiéru měla v létě 1962, kdy se v Moskvě konal Světový kongres za všeobecné odzbrojení a mír. Všichni jeho účastníci obdrželi jako suvenýr vinylový singl a na něm – válečný protestsong *Zda chtějí válku Rusové*, nazpíváný v angličtině, francouzštině a španělštině estonským operním pěvcem Georgem Otsem.¹²

Epilog

Od té doby byla píseň nazpívána nesčetněkrát různými interprety. Byla natočena spousta propagandistických videoklipů, v nichž můžeme spatřit děvčátka s barevnými balonky, držící ve svých dětských ručičkách bílé holubice míru. I dnes, kdy jsou mnohé stránky na ruském internetu zablokované, odkazy na tyto klipy fungují. Pozadí většiny těchto klipů tvoří dokumentární záběry hořících domů a bombardovaných měst. Jen podle data jejich vzniku člověk pochopí, že to není Mariupol ani Kyjev, ale že jde o záběry z Velké vlastenecké války. A otázka, zda chtějí válku Rusové? Přála bych si, aby mohla odpovědět ta část dnešního Ruska, která byla prezidentem Putinem umlčena. ■

Zda chtějí válku Rusové

Jevgenij Jevtušenko

Zda chtějí válku Rusové,
poví vám jitro nachové,
co v tichu vzchází nad poli
a břízami a topoly.
Jen ptejte se těch vojínů,
z nichž kdekdo v boji zahynul.
Ať poví jejich synové,
zda chtějí válku Rusové.

Vždyť nejen v boji za svou vlast
byl voják schopen život klást –
i aby svět měl zase rád
a mohl v noci klidně spát.
Jen těch se ptejte, kdo tam byl,
kdo objímal nás na Labi,
to jich se tažte, pánové,
zda chtějí válku Rusové.

My vskutku bít se dovedem,
jen nechcem, aby na svou zem
zas vojáci se káceli
a zněly nad ní výstřely.
Ať matka má vám odpoví
či žena má, i ta to ví
tím musí to být hotové –,
zda chtějí válku Rusové.

/ Báseň v březnu 2022 pro potřeby této stati přeložil Milan Dvořák. Báseň má více verzí, Jevtušenko později třetí sloku mírně pozměnil. Překlad vychází z textu, který nazpíval Mark Bernes. /

- 1 Podrobněji viz Ryčlová, Ivana. *Zvolili svobodu*. Brno: CDK, 2018, s. 11–45.
- 2 Úšela, Jan. „Ukrajince milujeme. Ať vykopnou majdanisty!“ *DeníkN*. 11. 3. 2022 [cit. 14. 3. 2022]. Dostupné z: <https://denikn.cz/835184/ukrajince-milujeme-at-vykopnou-majdanisty-opozicni-vyzkum-ukazal-co-si-rusove-opravdu-mysli-o-valce>.
- 3 Choťat li ruskije vojny. *Radio Svoboda*. 28. 2. 2004. [Cit. 25. 2. 2022.] Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/24197163.html>
- 4 Novodvorská, Valerie (1950–2014), ruská opoziční politička a disidentka běloruského původu. Byla zakladatelkou strany Demokratický svaz.
- 5 Kubánská raketová krize vypukla v roce 1962 v důsledku rozmístění sovětských raket středního doletu na Kubě, kterým SSSR odpověděl na umístění amerických raket v Turecku. V reakci na to vyhlásily USA blokádu Kubu a po dalších jednáních byly z Kubu odstraněny i již instalované rakety. USA se zavázaly, že nenapadnou Kubu a že stáhnou svoje rakety středního doletu z Turecka.
- 6 Birjukov, Junij E. Istorija sozdanija pesni Choťat li ruskije vojny. [Cit. 21. 3. 2022.] Dostupné z: <https://www.liveinternet.ru/users/3886875/post329046377>
- 7 V jedné z nejznámějších básní počátku šedesátých let, poemě *Babí Jar* (1961), postavil Jevtušenko symbolický pomník obětem masakru 34 tisíc kyjevských Židů ve stejnojmenné roklí na okraji Kyjeva. Verše byly otištěny v září 1961 v listu *Litěraturnaja gazeta* a vyvolaly velký rozruch. Přes všechny potíže přinesla báseň svému autorovi velký úspěch a popularitu nejen v Sovětském svazu, ale především na Západě. Poema byla přeložena do neuvěřitelných 72 jazyků a učinila z Jevtušenka básníka známého celému světu.
- 8 <https://www.svoboda.org/a/24197163.html>
- 9 Kasack, Wolfgang. *Slovník Ruské literatury*. Praha: Votobia, 2000. (Přeložil J. F. Franěk a kol.)
- 10 Šlo o filmy *Tři tankisté* (1939), *Dva vojáci* (1943), *Ach, Oděso* (1943) s Markem Bernesem v hlavní roli.
- 11 Birjukov, Jurij E. Istorija sozdanija pesni Choťat li ruskije vojny, c. d.
- 12 Ots, Georg (1920–1975), zpěv se učil u estonského barytonisty Aleksandera Rahnela v zázemí východní fronty druhé světové války.

Ivana Ryčlová (1965), literární historička a překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století.

Malba, která měla navždy zmizet

Ukrajínští bojčukisté
a bolševický teror

František Mikš

Tento text by nejspíš nevznikl, nebýt vojenské agrese putinovského Ruska vůči Ukrajině, která šokovala celý demokratický svět. Ukrajinu znám celkem dobře, zejména východní, neboť jsme zde s CDK v letech 2007 až 2011 pravidelně organizovali přednášky o české zkušenosti s přechodem k demokracii. V průběhu těchto cest jsem opakovaně navštívil muzea umění v Charkově, Sumách, Doněcku i Kyjevě, udělal si řadu poznámek a shromáždil obrazový materiál. Plánoval jsem tehdy napsat sérii článků o ukrajinské malířské moderně, ale přišly jiné úkoly a zájmy a já vše odložil na neurčito, nejspíš by to bylo navždy. Až události posledních týdnů mě přiměly k tomu, abych svůj archiv otevřel a připomenul tragické osudy ukrajinských umělců a inteligence pod nadvládou bolševického Ruska.

V dějinách umění jsou často užívány pojmy „ruská avantgarda“, „ruský futurismus“ či „ruský kubofuturismus“, ačkoli jsou tato označení do velké míry zavádějící a bylo s nimi mnohokrát polemizováno.¹ Především proto, že šlo o hnutí nikoli pouze ruská, nýbrž spojující v sobě mnoho různých národních příměsí – arménskou, gruzínskou, židovskou, polskou, ruskou, a především ukrajinskou. Velká část tzv. ruské malířské avantgardy pocházela z Ukrajiny nebo zde nějaký čas pobývala a tvořila, ukrajinskou tradicí se inspirovala a také se k ní nějakým způsobem hlásila. Stačí zmínit sourozence Davida a Vladimira Burljukovi, Vasilije Jermilova, Olexandru Exterovou,

←1. Mychajlo Bojčuk, 1928. Repro: Вита Сусак: *Михайло Бойчук*, Издательство Оранта: Москва 2010, s. 2

2. Mychajlo Bojčuk (vpravo dole) a jeho studenti. Nad ním Sofia Nalepińska, uprostřed stojící Mykola Kasperovyč. Paříž 1910. Výřez repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен* (2010), s. 17

Soňu Delaunay, Kazimira Maleviče či Vladimira Tatlina, abychom si uvědomili, do jaké míry lze o ruské avantgardě mluvit jako o ukrajinské. To samé lze říci o tehdejší ruském dramatickém a tanečním umění, filmu a literatuře.

V tomto textu se zaměřím na méně známou školu ukrajinských monumentalistů, známou též jako „bojčukisté“, působící od konce desátých do třicátých let v Kyjevě, a především na jejího zakladatele a vůdčí osobnost Mychajla Bojčuka (1882–1937, obr. 1, 2). O této škole se v souvislosti s ruskou avantgardou většinou nemluví, nejspíš i proto, že její čelní představitelé byli v roce 1937 bolševiky vyvražděni a řada jejich žáků skončila v táborech gulagu. Barbarsky zničeny byly nejenom všechny jejich monumentální malby,

ale i většina obrazů. Jejich tvorba je dnes studována pouze pomocí starých fotografií, přípravných skic a několika málo dochovaných obrazů. Dalším důvodem může být i to, že na rozdíl od mnoha představitelů avantgardy (kubofuturistů, konstruktivistů, abstrakcionistů či suprematistů) se bojčukisté nesnažili radikálně přerušit spojení se starým uměním a vytvořit něco od základu nového, ale inspiraci nacházeli v byzantské církevní monumentální malbě, italském protorenesančním umění, ikonách, ukrajinských knižních rytinách či lidových motivech. Ve své tvorbě se snažili o co nejtěsnější propojení této tradice s moderní malbou a usilovali o vytvoření nového a svěbytného ukrajinského národního stylu, což se jim nakonec stalo osudným.

Mychajlo Bojčuk a škola byzantské obrody

Mychajlo Bojčuk (ukrajinsky Михайло Львович Бойчук) se narodil roku 1882 v obci Romanivka v dnešní Ternopilské oblasti na západní Ukrajině, v té době přináležející k Rakousko-Uhersku. Kreslil už v dětství a jeho umělecká dráha se začala formovat díky učiteli výtvarné výchovy, který si všiml jeho talentu. V roce 1898 odjel do Lvova, kde studoval malbu u Juliana Pankiewiczze, poté se krátce zdokonaloval v kresbě na soukromé umělecké škole ve Vídni. V letech 1899–1904 studoval na Akademii výtvarných umění v Krakově, kde byl svědkem polské kulturní renesance v hnutí Mladé Polsko, což ho inspirovalo k úvahám o vlastní národní kultuře a budoucnosti ukrajinského umění. Stýkal se s místní ukrajinskou komunitou i s Poláky zájmovými se o ukrajinskou kulturu, účastnil se uměleckých

výstav v Krakově a ve Lvově. Nejspíš právě v té době v něm dozrávala myšlenka, že podnět a inspiraci pro rozvoj svěbytné ukrajinské malby lze najít především v byzantském umění.

V letech 1904–1905 studuje Bojčuk krátce v Mnichově, ale studia musí přerušit kvůli odvodu do rakouské armády. Následující rok stráví ve vojenské službě v Dalmácii, kde se ve volném čase seznamuje s kulturou Srbů a Chorvatů. Na jaře roku 1907 pak odchází, tak jako mnoho jiných malířů, zdokonalovat své umění do Paříže, mekky moderního umění, kde pobývá následující čtyři roky.

V Paříži se Bojčuk zapisuje na Akademii Ranson, právě založenou některými členy postimpresionistické skupiny Nabis, kde studuje u Paula Sérusiera. Stává se tak přímým svědkem zrodu moderního umění, což ovlivní další směr jeho tvorby i pedagogické činnosti. Experimentuje a nový styl malby se snaží organicky propojit s tradičními prvky byzantské kultury (obr. 3) či ukrajinské lidové tvorby (obr. 4). V roce 1909 jsou

3. Mychajlo Bojčuk: Sen (Odpočinek), 1909–1910, tempera na lepence, 24 x 30 cm, soukromá sbírka. Repro: Вита Сусак: Михайло Бойчук (2010), s. 111

4. Mychajlo Bojčuk: Děvče s husami, 1910, soukromá sbírka. Repro: Вита Сусак: *Михайло Бойчук* (2010), s. 111

dva jeho obrazy vybrány na pařížský Podzimní salon. Je aktivní v místní komunitě ukrajinských umělců a postupně kolem sebe soustředí skupinu podobně smýšlejících studentů, scházející se v jeho ateliéru (obr. 2). Vedle tradičních témat se snaží oživit i dřívější techniky malby a také středověký kolektivní způsob práce a uměleckého souručenství. „Vaječná tempera namísto oleje, kolektivní tvorba místo individuální, návrat k historickému dědictví místo negace,“ daly by se v kostce shrnout hlavní zásady jeho výuky.

V roce 1909 založí Bojčuk vlastní malířskou školu nazvanou Byzantská obroda, jejíž práce představí o rok později v samostatném sále na jarním Salonu nezávislých. Kromě jeho maleb jsou zde k vidění práce Mykoly Kasperovyče

a Sofie Segno. Jejich originálního stylu si všimne a ocení jej řada předních kritiků, píšící o nich noviny v Paříži, Krakově, Lvově a Petrohradě, pochvalně se o nich zmíní i Guillaume Apollinaire ve svých pravidelných zprávách z výstavy. Ve francouzské metropoli se Bojčuk rovněž seznámí s mladou polskou malířkou Sofií Nalepińskou, původně rovněž studující v nabistické Akademii Ranson, která se později stane jeho oddanou žačkou a také manželkou.

Bojčukova škola obrody byzantského umění neměla dlouhého trvání, skončila v podstatě s jeho odjezdem z Paříže v roce 1910. Byla však předzvěstí jeho budoucích uměleckých a pedagogických aktivit na Ukrajině. Jak sám v té době prohlásil: „Jsme školou byzantské obrody, neboť naše kultura byla byzantskou ovlivněna... Až se vrátíme domů, dáme tomu, co děláme, jiný název.“² Ještě před návratem do Kyjeva podnikne Bojčuk se Sofií Nalepińskou a Mykolou Kasperovyčem delší studijní cestu do Itálie, navštíví Florencii, Benátky a Ravennu, kde obdivují byzantské fresky a mozaiky. V dopise Jevhenovi Bačinskému ze svých cest píše: „Bloudím tady jako v podivném snu a dívám se na neuvěřitelně krásné věci. Přes Florencii jsem přijel do Ravenny a teď odjíždím do Benátek; za týden a půl budu zpátky ve Lvově.“³ Z několikaměsíční cesty si přiveze kolem pěti set fotografií uměleckých děl, které následně využije ve své tvorbě i pedagogické činnosti.

Po návratu do Lvova Bojčuk pracuje v Národním muzeu na restaurování starých ikon z 15. a 16. století, podílí se na obnově nástěnných maleb v kostele Nejsvětější Trojice v Lemeši v Černihivské oblasti, řídí restaurování ikonostasu v katedrále narození Panny Marie v Kozeleci. Vytváří i několik vlastních fresek ve Lvově, Slovitě a Jaroslavi a také řadu obrazů, z nichž se

dochovala jen malá část (obr. 5–7). V roce 1911 navštíví Kyjev, Petrohrad, Novgorod a Moskvu. Stejně jako v Paříži kolem sebe shromažďuje mladé talentované umělce, aby vytvořil vlastní školu, ale jeho úsilí je zmařeno vypuknutím první světové války. Po obsazení Lvova ruskou armádou je jako občan nepřátelského státu, rakousko-uherské monarchie, internován ve městě Uralsk (dnešní Kazachstán) a poté v Arzamasu v Nižněnovgorodské oblasti. Po únorové revoluci v roce 1917 a pádu carského režimu v Rusku se Bojčuk vrací na Ukrajinu a usadí se v Kyjevě, kde se podílí na restauraci fresek v katedrále svatě Sofie.

V březnu 1917, krátce po zhroucení ruského samoděržaví, je v Kyjevě ustavena Ukrajinská centrální rada (prozatímní vláda) a země začne svou složitou, krvavou a marnou cestu k nezávislosti. Velká naděje je ukrajinskou inteligencí vkládána do národního a kulturního obrození, začínají vycházet ukrajinské noviny, otevírají se ukrajinské školy a nejrůznější kulturní instituce. První předseda Centrální rady historik Mychajlo Hruševskij a ministr školství Ivan Stešenko aktivně podporovali myšlenku založit Ukrajinskou státní akademii umění,⁴ jež byla slavnostně otevřena již v prosinci 1917. Bojčuk se stal jedním z osmi zakládajících členů jejího pedagogického sboru a vedl zde vlastní ateliér fresky a mozaiky. Cesta k naplnění jeho snu, obnovy ukrajinského umění a vytvoření vlastní monumentalistické školy, se zdála být otevřená.

↗5. Mychajlo Bojčuk: Ukrajinka, počátek desátých let 20. století, Národní muzeum ve Lvově.
Repro: commons.wikimedia.org

→6. Mychajlo Bojčuk: Sklizeň, počátek desátých let 20. století, kvaš na papíře, Národní muzeum ve Lvově.
Repro: commons.wikimedia.org

7. Mychajlo Bojčuk: Prorok Eliáš, 1912–1913, dřevěný panel, tempera, Národní muzeum ve Lvově. Repro: Вита Сусак: *Михайло Бойчук* (2010), s. 38

Kyjevská škola monumentální malby

Jak již bylo zmíněno, Bojčukova škola se od tradičních akademických ateliérů lišila především důrazem na tradici. „I když jsou starí mistři mrtví,“ tvrdil, „jejich věčně mladé umění je živé a bylo by chybou, kdyby umělec přistupoval k minulým dílům jako k archeologii.“ Zvláštní pozornost věnoval kompozici a studenty vedl k tomu, aby pečlivě zkoumali odkaz velkých děl minulosti, od Giotta a protorenesančních umělců až po byzantské ikony a nástěnné malby, a inspirovali se jimi. V Kyjevě se svými žáky studovali mozaiky a fresky v chrámech svaté Sofie a svatého Michala, procházeli sbírky místních muzeí

a studovali publikace a materiály v jeho rozsáhlé soukromé knihovně. Důraz byl kladen zejména na figurální kresbu, jež podle Bojčuka měla vycházet ze zkušeností minulých generací. Po studentech vyžadoval, aby se vyvarovali krajností, aby byli zvědaví, ale přitom pokorní, aby měli úctu ke středověkému stylu práce a jako jednotlivci se dokázali přizpůsobit kolektivu. Tvrdil, že ke skutečnému poznání a úspěchu vede týmové úsilí, nikoli individuální vrtochy: „Nebojte se ztratit svou individualitu. Individualita vystoupí do popředí, až ve vás dozraje mistr.“ Zvláštní důraz kladl na klasickou fresku a mozaiku a na to, jak přenést skicu ve zvětšeném měřítku na stěnu. „Tento dril,“ vzpomínal později Vasyl Sedljar,

„který byl do mladých umělců tvrdě vtoukán, nikdy nebránil tomu, aby se projevíly jejich zvláštnosti. Raffael, Peruginův žák, se přesto stal neuvěřitelným Raffaelem.“ Své studenty Bojčuk rovněž povzbuzoval, ať se učí rukodělné umělecké práci, tkaní koberců, keramice, čalounictví, majolice či rytině.⁵

K Bojčukově škole se přidalo mnoho talentovaných umělců podporujících jeho snahu pozvednout ukrajinské umění doma i na mezinárodní scéně. Jedna z jeho prvních žaček, Oksana Pavlenko (obr. 17), později vzpomínala na jejich nadšení, které prý bylo tak velké, že když město za občanské války ostřelovala těžká děla, nehnuli ani brvou a dál pokračovali v kreslení a malování. Obsáhlá publikace ukrajinského historika umění Jaroslava Kravčenko *Škola Mychajla Bojčuka* přináší portréty třiceti sedmi hlavních Bojčukových spolupracovníků a žáků.⁶ Mezi

nejbližší a nejvýznamnější patřil již zmíněný Mykola Kasperovyč, jenž byl již od společné výstavy skupiny Byzantská obroda na pařížském Salonu v roce 1910 považován za jednoho z jeho nejtalentovanějších žáků. Na kyjevské Akademii působil od jejího založení a v roce 1921 se zde stal profesorem. Proslul nejen jako originální malíř, z jehož díla se bohužel dochovaly jen fragmenty (obr. 8, 9), ale také jako zkušený restaurátor, jenž položil základy odborného restaurování na Ukrajině. V roce 1922 na Akademii nastoupila Bojčukova manželka Sofia Nalepińska-Bojčuk, jež zde vedla xylografickou dílnu a je známá především svými expresivními dřvořezy zachycujícími výjevy ze života ukrajinských rolníků (obr. 10, 11).

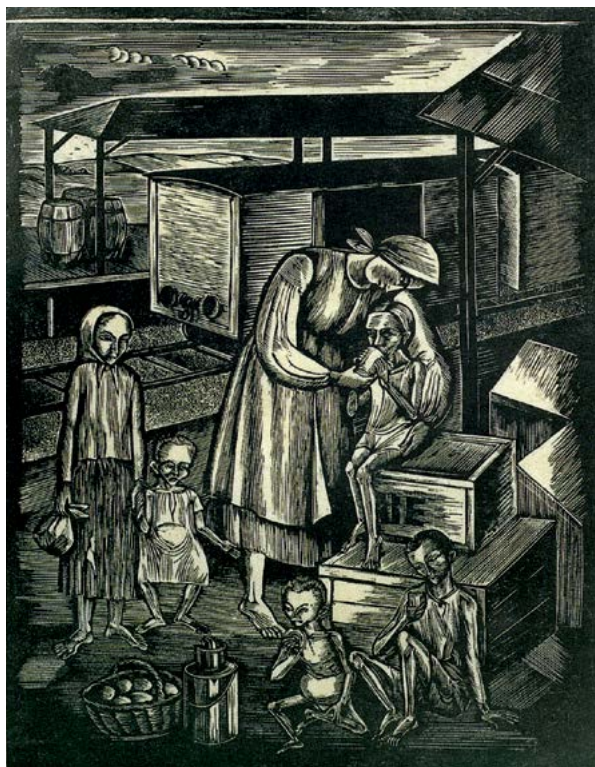
Mezi první studenty školy patřil i Bojčukův o čtrnáct let mladší bratr Tymofij, podílející se na řadě restaurátorských prací školy i na tvorbě nových fresek. Nepochybně šlo o velmi

8. Mykola Kasperovyč: Hlava malé dívky, dvacátá léta 20. století, tempera na lepence, 23 × 23 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, katalog, Kyjev 2003, s. 300

9. Mykola Kasperovyč: Kačeny, dvacátá léta 20. století, tempera na lepence, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 83

10. Sofia Nalepińska-Bojčuk: Hlad, 1927, dřevořez, 27 × 20 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, 2003, s. 311

talentovaného umělce, jak je patrné ze dvou dochovaných maleb (obr. 12, 13), jenž však v roce 1922, v pouhých šestadvaceti letech, zemřel na tuberkulózu. Dále pak Vasyl Sedljar, malíř (obr. 21) a autor monumentálních maleb, pedagog, designér a keramik, jenž v letech 1923–1930 vedl Mežihirské keramické technikum, příslušející k bojčukovské škole. V neposlední řadě pak Ivan Padalka, rovněž spoluautor mnoha monumentálních maleb, pedagog, designér a ilustrátor (obr. 15, 16), jenž později (v letech 1925–1934) působil v Charkovském uměleckém institutu. Z dalších studentů to byli například již zmíněná Oksana Pavlenko (obr. 17), Antonina Ivanova (obr. 18), Mykola Rokycykij (obr. 20) či Ochrim Kravčenko (obr. 23, 24).

Bolševická revoluce a politika zakořenění

Přestože se v souvislosti s Bojčukovou školou často mluví o ikonách a byzantském umění, později pak o budovatelském socialistickém realismu, v jejich tvorbě převládala rolnická tematika a idealizované scény z venkovského života s cílem obrodit a kultivovat ukrajinskou národní tradici (obr. 14). Není proto náhodou, že velmi častým námětem jejich maleb (a vlastně i symbolem školy) byla plody obsypaná jablona a sběr úrody ženami v lidových krojích, někdy i s dětmi. Najdeme jej v dílech nejen Mychajla Bojčuka (obr. 6) a jeho bratra Tymofije (obr. 12), ale také například u Antoniny Ivanovy, Sergeje Kolose, Ochrima Kravčenko, Ivana Padalky, Oksany Pavlenko, Mykoly Rokyckého (obr. 20) a dalších.

11. Sofia Nalepińska-Bojčuk: Pacifikace západní Ukrajiny, 1930, dřevořez, 25 × 23 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, 2003, s. 311

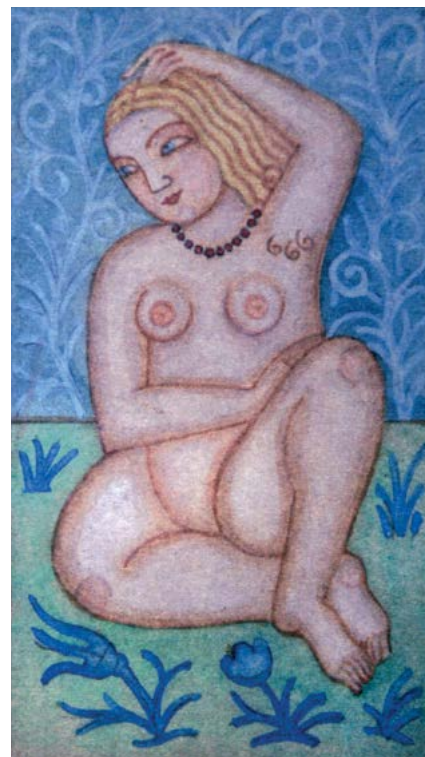

↖12. Tymofij Bojčuk: U jabloně, 1919–1920, tempera na kartonu, 54 × 40 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, 2003, s. 301

←13. Tymofij Bojčuk: Dvě ženy prodávající slunečnicová semínka, 1916, tempera na kartonu, 29 × 33 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, 2003, s. 300

↑14. Mychajlo Bojčuk: Mlékačka, 1922–1923, tempera na plátně, 95 × 45 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: Národní umělecké muzeum Ukrajiny, 2003, s. 29

† 15. Ivan Padalka: Fotograf ve vesnici, 1927, tempera na papíře, 33,5 × 45 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: *Národní umělecké muzeum Ukrajiny*, 2003, s. 305

† 16. Ivan Padalka: Zátiší, dvacátá léta 20. století, tempera na plátně, 79 × 67 cm, Národní umělecké muzeum Ukrajiny. Repro: *Národní umělecké muzeum Ukrajiny*, 2003, s. 307

† 17. Oksana Pavlenko: Výroba pirožků, 1918, tempera na papíře, 33,5 × 45 cm, soukromá sbírka. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 199

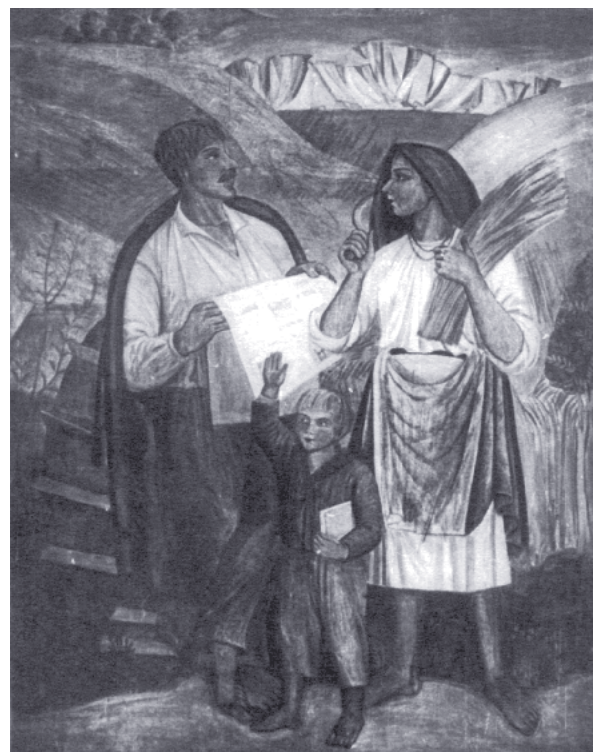
† 18. Antonina Ivanova: Modelka, 1920, akvarel na papíře, soukromá sbírka. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 155

Idealizované ukrajinské lidové motivy se objevují i na většině velkých nástěnných maleb bojčukistů, jež vznikaly na politickou zakázku a měly naplňovat požadavky revoluce. Již v březnu 1919 například vyzdobili Kyjevské divadlo opery a baletu pro první Sjezd venkovských rad Ukrajiny obrovskými alegorickými panely oslavujícími ukrajinské rolnictvo. Na jaře téhož roku získali velké uznání za čtrnáct velkých alegorických nástěnných maleb s ukrajinskými lidovými motivy v Luckých kasárnách Rudé armády v Kyjevě (zničeny v roce 1922), jež jsou zdokumentovány na dobových fotografiích. Tento trend přetrval i poté, co Ukrajina definitivně prohrála svůj zápas o samostatnost a na konci roku 1922 se stala součástí Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Například ještě v letech 1927 až 1928 vytváří Bojčuk se svými studenty oceňovaný soubor fresek pro Rolnické sanatorium v Chadžibejském limanu poblíž Oděsy. Jak vidíme například z dochované fotografie jeho fresky *Rolnická rodina*, vytvořené společně s Antoninou Ivanovou, stále zachycují rolnickou tematiku, i když oproti dřívějším malbám je zde již cítit snaha vyjít stylově vstříc ideologickým požadavkům doby (obr. 19). Podle svědectví současníků byly tyto fresky jednoduché, avšak povznášející – „krásné jak kostel“, říkalo se.⁷

Klíčovou roli v rozvoji a přežívání Bojčukovy školy v rámci Sovětského svazu sehrála tzv. *korenizacia* („politika zakořenění“ nebo také „ukrajinizace“), jež začala být bolševiky zaváděna v roce 1923. Jejím cílem bylo poskytnout národům SSSR jistou míru kulturně-národnostní autonomie, aby bolševická moc nevystupovala jako národnostně utlačovatelská a jazykově pouze ruská, jak tomu bylo v případě starého carského režimu. Moskva se tak snažila podchytit a dostat pod kontrolu sílící proces národního obrození v jednotlivých

republikách, využít jeho energii pro budování socialismu a alespoň částečně svým vazalům kompenzovat ztrátu reálné politické svrchovanosti. A v neposlední řadě přesvědčit západní veřejné mínění o tom, že v těchto zemích dochází ke svobodnému a harmonickému vývoji. V praxi politika zakořenění spočívala v tom, že byl kladen důraz na posilování národního zastoupení ve stranickém aparátu, byly vytvářeny sítě vzdělávacích institucí všech stupňů, včetně středisek na odstranění ngramotnosti obyvatelstva (obr. 21), jež byla i oproti Rusku nebývale vysoká a zahrnovala víc než tři čtvrtiny populace.⁸ Byly zakládány kulturní instituce, nakladatelství, časopisy a noviny

19. Mychajlo Bojčuk, Antonina Ivanova: Rolnická rodina, freska, 1927–1928, Rolnické sanatorium v Chadžibejském limanu u Oděsy, dobová fotografie. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 73

20. Mykola Rokycckij:
Jabloň, 1927,
olej na plátně,
209 × 133, Národní
muzeum ve Lvově.
Repro: *Ukrainian
Modernism:*
1910–1930, s. 263

v ukrajinském jazyce a kladen důraz na výuku národních dějin a obnovu a rozvoj lidové kultury.

I přes částečné uvolnění rusifikačních a centralizačních tlaků, jež s sebou přinesla politika zakořenění a také Nová ekonomická politika, tzv. NEP, vyhlášená Leninem počátkem dvacátých let, nebyla situace Bojčuka a jeho školy nijak jednoduchá. O své pojetí malby museli svádět časté boje a také dělat nezbytné kompromisy. Od počátku byli obviňováni ze stylizace, dekorativnosti a především archaismu. „Malujete moderní dělníky jako světce na ikonách. To způsobuje zmatek. To je stejné, jako kdyby Ramesse II. mluvil po telefonu nebo kdyby současný krejčí šil smoking pro Ježíše Krista,“ prohlásil údajně na Bojčukovu adresu Kazimir Malevič.⁹ Aby čelili této kritice, založili v roce 1925 Bojčukovi stoupenci Asociaci revolučního umění Ukrajiny (ARMU), jejímiž hlavními teoretiky byli Vasyl Sedljar a Ivan Vrona. Sdružení vedlo ostré ideové spory o koncepci umění zejména s Asociací umělců revolučního

Ruska (AChRR), která jako vzor malby prosazovala sovětský nadnárodní heroický realismus a tvrdila, že rozhodující vliv na vývoj ukrajinského umění mělo hnutí peredvižníků a ruské realistické malířství, nikoli byzantské umění a místní lidová tvorba.

Od listopadu 1926 do května 1927 je Bojčuk se svou ženou Sofií, Ivanem Padalkou a Vasylem Sedljarem na pracovní cestě v Německu, Francii a Itálii, aby zde poznali nejnovější řemeslné trendy a technologie. V Německu navštíví mimo jiné proslulou školu Bauhausu v Desavě, ve Francii porcelánové dílny v Sèvres, v Itálii studují výrobu majoliky ve Faenze, Urbinu a Gubbio a keramiky na Sicílii. Práce jejich školy se objeví na mezinárodních výstavách v Amsterdamu, Bruselu, Florencii i Benátkách. Na zpáteční cestě se zastaví ve Vídni a v Praze, kde přednesou několik přednášek. Za cestu do západních zemí pochopitelně po návratu sklízí tvrdou kritiku a posléze se stane důvodem jejich zatčení.

21. Vasyl Sedljar:
Ve škole na
odstranění
negramotnosti,
1929, tempera na
papíře, 31 × 48 cm,
Národní umělecké
muzeum Ukrajiny.
Repro: Národní
umělecké muzeum
Ukrajiny, 2003,
s. 306

Velký obrat a Velký teror

Koncem dvacátých let se však politika Moskvy začíná rychle měnit. Vzestup ukrajinské národní kultury a decentralizace čím dál více bolševiky znepokojoval, a byť ho sami zpočátku iniciovali, začali proti němu otevřeně vystupovat. V roce 1929 byla Stalinem ukončena Nová ekonomická politika, začíná být násilně kolektivizován a „odkulačován“ ukrajinský venkov, což vyvrcholí velkým hladomorem na počátku třicátých let. Zesílí rovněž represe vůči představitelům ukrajinské inteligence a objevují se první vykonstruované procesy, jejichž cílem bylo, jak se tehdy říkalo, „dostat ukrajinskou inteligenci na kolena“. Kritika se pochopitelně nevyhnula ani Bojčukovi a jemu blízkým spolupracovníkům, a to hned ve dvou směrech – byli označováni za ukrajinské nacionalisty, ale také za formalisty odmítající výdobytky socialistického realismu. Již v roce 1929 započal sovětský tisk kampaň odkrývající „reakční pozadí“ bojčukovské školy a její skryté nepřátelství k Sovětskému svazu – restaurováním feudálního umění měli údajně podporovat návrat feudalismu v zemi. Termíny „bojčukismus“ a „bojčukista“ se začaly stávat hanlivým a velmi nebezpečným označením.

Aby Bojčuk unikl sílící kampani, která vůči němu byla vedena, odstěhuje se v roce 1930 do Leningradu, kde vyučuje na Institutu proletářského umění. V následujícím roce je však bolševiky přinucen se na Ukrajinu vrátit a cítí, že smyčka se kolem něj utahuje. Jako zoufalý pokus o záchranu udělá na podzim roku 1933 veřejné konformistické prohlášení, v němž popře vše, o co do té doby usiloval: „Každý z nás, a já zvláště, musí jasně a rozhodně vyjádřit, na jaké straně stojíme – na straně socialistického realismu, nebo minulosti.

22. Mychaljo Bojčuk před nástěnnou malbou Oslava sklizně v zemědělském družstvu v charkovském Červonozavodském ukrajinském dramatickém divadle, 1935. Repro: Вита Сусак: Михайло Бойчук (2010), s. 122

Já jsem na straně socialistického realismu a proti tomu, co se nazývá bojčukismem.“¹⁰

V roce 1933, navzdory tomu, že je v nemilosti, obdrží Bojčuk se svými studenty ještě jednu velkou zakázku – na výzdobu Červonozavodského ukrajinského dramatického divadla v Charkově, tehdejší hlavního města Ukrajiny. Vznikají tak poslední monumentální malby školy, vycházející již plně vstříc novým ideologickým i estetickým požadavkům bolševické moci. Dvě velké fresky v hlavním foyer, *Oslava sklizně v zemědělském družstvu* od Bojčuka (obr. 22) a *Industrializace* od Vasyla Sedljara, každá o rozměrech 5,5 × 6 metrů, znázorňovaly výdobytky nového státu dělníků a rolníků a úzkostlivě se

držely všech zásad socialistického realismu. Dokončeny byly v roce 1935. Ani tento ústupek však nebyl Bojčukovi a jeho žákům nic platný.

Mychajla Bojčuka a jeho školu potkal stejný tragický osud jako nové ukrajinské divadlo či ukrajinskou literaturu, a vlastně celou ukrajinskou inteligenci. Kupříkladu jen ve vedení rezortu školství bylo podle dostupných údajů odhaleno téměř dvě stě nepřátelských živlů, v oblasti literatury se uvádí, že 89 spisovatelů bylo popraveno, 212 přinuceno skončit s psaním, 64 vypovězeno do vyhnanství na Sibiř a 83 jich emigrovalo. Něco podobného se odehrávalo ve všech dalších oblastech ukrajinského života, od průmyslu po armádu.¹¹ Z bojčukistů byl jako první koncem září 1936 NKVD zatčen Ivan Padalka, o dva měsíce později, v noci z 25. na 26. listopadu, Vasyl Sedljar, Mychajlo Bojčuk a jeho žena Sofia. Oficiálním důvodem bylo obvinění z údajné špionáže, založené na jejich tvůrčí cestě do Německa, Francie a Itálie na přelomu let 1926 a 1927. V prosinci 1936 se všichni po výsleších a mučení přiznali k aktivní účasti v „ukrajinské nacionalistické fašistické kontrarevoluční skupině“. Dne 13. července 1937 byli Mychajlo Bojčuk, Ivan Padalka a Vasyl Sedljar zastřeleni. Stejný osud potkal o pět měsíců později, 11. prosince 1937, Bojčukovu manželku Sofii. Další Bojčukovi studenti zmizeli v gulazích, jiní museli opustit své domovy a přestat tvořit, některým se podařilo odejít do zahraničí. Všechny velké nástěnné malby Bojčukovy školy byly zničeny a rovněž většina jejich obrazů. To žalostné málo, co se zachovalo, se vrátilo z muzejních skladů a začalo vystavovat až v roce 1991.

23. Ochrim Kravčenko: Hladomor na Ukrajině. Smutek, 1972, Muzeum hladomoru, Kyjev. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 331

Epilog

Jedním z Bojčukových talentovaných studentů, jenž skončil na deset let v bolševických táborech na Urale a na Sibiři, ale podařilo se mu přežít a později i tvořit, byl Ochrim Kravčenko (1903–1985). Většina jeho raných děl byla až na výjimky zničena, avšak v jeho pozdějších obrazech, například poetickém *Mateřství* (obr. 24),

24. Ochrim Kravčenko: Mateřství, 1959, tempera na plátně, soukromá sbírka, Polsko. Repro: Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука* (2010), s. 323

cítíme ozvuky bojčukovské školy a můžeme si udělat představu, jakým směrem by se nejspíš vyvíjela, nebýt její násilné likvidace. V roce 1972 namaloval Kravčenko působivé plátno *Hladomor na Ukrajině. Smutek* (obr. 23), ve kterém se vyrovnává s tragédií, která postihla i jeho rodinu. Na obraze je zobrazena Panna Marie jako Ukrajinka v černých šatech převázaných bílým šálem s jemnou výšivkou. Pozadí tvoří scény utrpení ukrajinských rolníků v době hladomoru v letech 1932 až 1933 – umírající podvyživené děti, vyhublí muži a kostnaté ženy se svěšenými prsy, kopání hrobů a ukládání rakví. O obrazu věděla

až do rozpadu Sovětského svazu jen hrstka lidí. „Obrázek byl vždycky v domě v rohu, schovaný před cizíma očima. Můj otec ho ukázal jen přátelům a spolupracovníkům,“ vzpomíná umělcův syn, historik umění Jaroslav Kravčenko. Mimořádně silné plátno je dnes v Muzeu hladomoru v Kyjevě a můžeme jen doufat, že přežije další nápor ruské agrese.¹² ■

- 1 S termínem „ruská avantgarda“ polemizují i Tomáš Glanc a Jana Kleňhová ve svém *Lexikonu ruských avantgard 20. století*, Libri, Praha 2005. Viz úvod Tomáše Glance, podkapitola „Co je ruské?“, s. 23–26.
- 2 Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука. Традиція сім імен*, Майстерня Книги: Оранта 2010, Preface, s. 17.
- 3 <https://uaview.ui.org.ua/artist/Boichuk-Mykhaylo>
- 4 Akademie byla později přejmenována na Kyjevský institut plastických umění (1922–1923) a v roce 1924 na Kyjevský státní umělecký institut. Dnes Akademie vizuálních umění a architektury.
- 5 Viz např. Kovalskaia, Liudmyla: Mykhailo Boichuk and the Ukrainian of Monumental Art, in *Ukrainian Modernism 1910–1930*, Národní umělecké muzeum Ukrajiny, Kyjev 2006, s. 111–114.
- 6 Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука. Традиція сім імен* (2010).
- 7 Cit. dle Kovalskaia, Liudmyla: Mykhailo Boichuk and the Ukrainian of Monumental Art, in *Ukrainian Modernism 1910–1930* (2006), s. 113.
- 8 Viz např. Bojko, Olexandr – Goněc, Vladimír: *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Jota, Brno 1997, s. 90–91.
- 9 <https://uaview.ui.org.ua/artist/Boichuk-Mykhaylo>
- 10 Кравченко, Ярослав: *Школа Михайла Бойчука. Традиція сім імен* (2010), Preface, s. 24.
- 11 Bojko, Olexandr – Goněc, Vladimír: *Nejnovější dějiny Ukrajiny* (1997), s. 100.
- 12 Viz <https://holodomormuseum.org.ua/en/tema-pro-holodomor/famine-in-ukraine-sorrow/>

František Mikš (1966),
šéfredaktor revue
Kontexty a nakladatelství
Books & Pipes.

Bohorodičko, vyžeň Putina!

**Ruské pravoslaví potřebuje speciální operaci,
která ho demilitarizuje, debilševizuje a denacifikuje**

Josef Mlejnek jr.

Válka na Ukrajině přináší nejen mnoho neštěstí a utrpení, ale též kontrastů. „Bratři a sestry, právě jsme prosili Pannu Marii. Tento týden se město Mariupol, které nese její jméno, stalo mučednickým městem v trýznivé válce, jež devastuje Ukrajinu. Tváří v tvář barbarskému zabíjení dětí, nevinných lidí a bezbranných civilistů neexistují žádné strategické důvody, které

by obstály: jediné, co je třeba udělat, je ukončit nepřijatelnou ozbrojenou agresi dříve, než promění města ve hřbitovy,“ pronesl 13. března papež František v jedné z reakcí na ruskou invazi na Ukrajinu.

„Napadají mě slova z Písma svatého: ‚Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele,‘“ citoval jen o pár dní později

Hlavní chrám ozbrojených sil
Ruska v Kubince u Moskvy.
Foto: Sergey Sebelev,
Wikimedia Commons

Janovo evangelium Vladimir Putin před plným stadionem v moskevských Lužnikách, při oslavě osmého výročí připojení Krymu. Mínil ruské vojáky, padnuvši během „speciální operace“ na Ukrajině. „Pomáhají si, podporují se, a když je třeba, tak kamaráda jako bratra vlastním tělem ochrání před kulkou na bojišti. Podobná jednota u nás již dlouho nebyla,“ pochvaloval si ruský prezident.

Ruská agrese pochopitelně silně rezonuje rovněž v církvích, a to po celém světě. Přímo eruptivně pak na Ukrajině. A lze konstatovat, že dlouhodobý církevní spor v rámci pravoslaví o ukrajinskou autokefalitu, přesněji vyjádřeno jeho historicko-politická podstata, tvoří vlastně jednu z hlavních příčin ruské invaze.

Pravoslavné schizma

Město Mariupol získalo své současné pojmenování koncem 18. století – oficiálně na počest ruské carevny Marie Fjodorovny (původně württemberské princezny Žofie Doroty), manželky cara Pavla I. Ovšem reálně spíše dle řecké osady Mariampol na Krymu, jejíž obyvatelé byli do Mariupolu ve stejné době násilně přestěhováni. Vzali si s sebou i ikonu Matky Boží, označovanou dnes jako mariupolská nebo krymská. Originál zmizel během stalinského běsnění, zda její pozdější přepis uchovávaný v Mariupolu přecháá běsnění Putinovo, je otázkou. Před současnou válkou patřila většina chrámů v převážně ruskojazyčném půlmilionovém přístavním městě k Ukrajinské pravoslavné církvi spadající pod moskevský patriarchát, což ale určitě neznamenal, že by se v nich shromažďovali především ruští nacionalisté, či rovnou zastánci

„sjednocení“ Ukrajiny s Ruskem. Ostatně, o postoji obyvatel města nejlépe vypovídá jejich určitý hrdinský odpor vůči agresorům.

Chrámy patřících pod autokefální (a národně silně orientovanou) Pravoslavnou církev Ukrajiny bylo v Mariupolu jen pár. Avšak ruská agrese už na celém ukrajinském území vede dosti kontraproduktivně k tomu, že se i ta část ukrajinského pravoslaví, jež dosud spadala pod Moskvu, od ní odtrhává. A zkáza Mariupolu pak s děsivou názorností dokazuje nesmyslnost celé ruské akce, motivované i údajnou náboženskou blízkostí Rusů a Ukrajinců, opravňující prý jejich sjednocení pod kremelským žezlem.

Nejvyšší představitel autokefální (samostatné) Pravoslavné církve Ukrajiny (PCU), kyjevský metropolita Epifanij (Dumenko), vyzval 5. března 2022 duchovní a věřící Ukrajinské pravoslavné církve moskevského patriarchátu ke sloučení pravoslavných církevních struktur na Ukrajině. Zdůraznil, že všichni trpí ruskou invazí a každá ruská bomba shozená na Ukrajinu definitivně boří mýtus o „Svaté Rusi“ a „trojjediném lidu“. Epifanij tím narážel na v podstatě imperiální koncepci, rozvíjenou od devatenáctého století, podle níž se ruský národ skládá z Rusů, Bělorusů a Ukrajinců, ovšem moskevští Rusové čili Velkorusové v tomto tělese, přes všechny případné proklamace o rovnosti, hrají prim. O její moderní verzi se opírá jak Vladimir Putin, tak Ruská pravoslavná církev (RPC).

Epifanijova Pravoslavná církev Ukrajiny získala počátkem roku 2019 autokefalitu neboli nezávislost od konstantinopolského patriarchy Bartoloměje, což ale Ruská pravoslavná církev odmítla uznat. Pravoslaví je komplikovanou strukturou, zhruba řečeno konfederací autokefálních církví, přičemž jejich formálnímu

nejvyššímu představiteli, patriarchovi Bartolomějovi I., rozhodně nenáleží pravomoci srovnatelné s římskokatolickým papežem. I uznání autokefality pro PCU musel zdůvodnit pomocí určitého historicko-právního výkladu východoevropských církevních reálií sedmnáctého století. A kromě konstantinopolského patriarchátu, který je sám jednou z autokefálních církví, novou ukrajinskou církev dosud uznaly už jenom alexandrijský patriarchát, Řecká pravoslavná církev a Kyperská pravoslavná církev. Ostatní z mnohiny zhruba patnácti autokefálních pravoslavných církví dosud (před ruskou invazí) váhaly a vyčkávaly. Srbská pravoslavná církev, kterou s Moskvou pojí těsné alianční vazby, uznání PCU přímo odmítla. Slovo zhruba před číslovkou patnáct odráží skutečnost, že autokefalita některých církví vyvolává uvnitř pravoslaví spory, a přesné číslo tudíž nelze stanovit.

Církevní ukrajinské schizma – rozdělení ukrajinského pravoslaví na církev samostatnou a podřízenou Moskvě – ostatně uvedl 21. února 2022 Vladimir Putin ve svém seznamu protiukrajinských výtek – konkrétně v projevu, v němž vyjádřil ochotu uznat nezávislost separatistických republik na východě Ukrajiny. Tvoří tedy vlastně jeden z důvodů k válce.

Válka blízkovýchodních parametrů

Pro Ruskou pravoslavnou církev je Ukrajina klíčová. Ukrajinská pravoslavná církev, relativně autonomní součást RPC, sice po roce 2014 znamenala prudký pokles popularity v průzkumech veřejného mínění, leč v počtu chrámů, kněží i klášterů stále zůstávala největší ukrajinskou církví. A navzdory rozšířenému mínění v ní

působilo též proukrajinské vlastenecké křídlo, které se k nové autokefální církvi v roce 2019 nepřipojilo spíše kvůli kombinaci různých kano-nických, politických, ekonomických i personálních příčin. Ovšem vedle něj existovalo i křídlo proruské, tábor zastánců konceptů „ruského světa“ či „svaté Rusi“ v její zideologizované nacionalistické a imperiální podobě, jejímž proponentem byl a je i patriarcha RPC a věrný Putinův spojenec Kirill. Věrnost ruskému prezidentovi plně projevil i po ruské invazi, čímž však Ukrajinu patrně definitivně ztratil. Kritikou na Putinovu a Kirillovu adresu totiž nyní nešetří dokonce ani mnozí dosavadní zastánci těsné spolupráce s Ruskem.

Patriarcha Kirill se i po 24. únoru 2022 pevně drží oficiální ruské státní linie. Jak se vyjádřil v dopise zaslaném Světové radě církví, původci konfliktu „nejsou národy Ruska a Ukrajiny, které pocházejí z jedné kyjevské křtitelnice, spojuje je společná víra, společní svatí a společné modlitby a sdílí společný historický osud“. Vinen je prý Západ, jenž soustavně přibližuje NATO a jeho struktury k ruským hranicím.

Kirill v citované pasáži stručně shrnuje základ ideově-historické identity své církve, ale vlastně též současného Putinova Ruska. Rusové i Ukrajinci odvozují svůj původ od Kyjevské Rusi, od její christianizace, byť si každý z obou národů historický příběh interpretuje pochopitelně po svém. Ruské impérium včetně nynější Ruské federace se každopádně považovalo a považuje za jediného právoplatného dědice kyjevské tradice ve státním i církevním smyslu. Ukrajinci jsou v této optice pouze folklórně poněkud odlišnou variací ruského národa, v podstatě bez nároku na vlastní plně suverénní státnost či plnou církevní svébytnost.

V dubnu 2009, u příležitosti schůzky s předsedkyní vlády Ukrajiny Julií Tymošenkovou při její návštěvě Moskvy, Kirill, již jako patriarcha RPC, deklaroval: „Jsem hluboce přesvědčen, že pokud jde o Rusko a Ukrajinu, náboženský faktor zde hraje velmi důležitou roli. Jsme země spojené společnou tradicí, společnou historií, společnou Církví. [...] Pro Ruskou pravoslavnou církev je Kyjev s chrámem svaté Sofie naší Konstantinopolí, je to duchovní centrum a jižní hlavní město ruského pravoslaví.“ Rusko a Ukrajina „tvoří dohromady pilíře pravoslavné východoslovanské civilizace“. V létě 2009 pak Kirill podnikl cestu po Ukrajině, během níž mimo jiné pronesl: „Kyjev je náš společný Jeruzalém. Úplně první věcí, která mi přišla na mysl poté, co jsem byl ustaven patriarchou, bylo přání navštívit kyjevskou svatou zemi.“

Sám původní Jeruzalém i izraelská „svatá země“ tvoří příčinu i bojiště jednoho z hlavních globálních konfliktů. Tam, kde se slovně šermuje

svatou zemí a Jeruzalémem, tam se zpravidla brzy začne střílet, pokud se tak již neděje paralelně s verbální palbou. Tam se často rozhoří svatá válka. A nejinak je tomu i v ukrajinském případě. Nárok na Kyjev tvoří samotné jádro ruské neoimperiální ideologie, jež má zdůvodňovat či legitimizovat i širší velmocenské nároky ruského státu. „Kyjevský Jeruzalém“ má v sobě opravdu potenciál k rozpoutání třetí světové války.

Sabat v Lužnikách

Při osmém výročí anexe Krymu proběhla na moskevském stadionu v Lužnikách velká slavnost, mítink spojený s koncertem. Vyvolal spekulace, nakolik tam desítky tisíc návštěvníků dorazily dobrovolně a nakolik z donucení. Ruská televize přerušila přímý přenos Putinova projevu, prý kvůli pískotu části publika. Celý ho pustila,

„A tady pak bude ta Hitlerova čepice...“ Vladimir Putin a patriarcha Kirill si prohlížejí model Hlavního chrámu ozbrojených sil Ruska, rok 2018. Zdroj: www.kremlin.ru

i s plným aplausem, až ze záznamu. Právě zde ruský prezident citoval i Janovo evangelium.

O Lužnickém sabatu však například zazněla též poprocková píseň „Za námi je Donbas“, jejíž refrén zní:

Nebe v plamenech, dýmem čpí vzduch
Za námi je Donbas, s námi Bůh!
Nebe v plamenech, dýmem čpí vzduch
Rusko je s námi, s námi je Bůh!

„Za námi je Donbas“ je narážkou na „Za námi je Moskva, není kam ustoupit“ z roku 1941. Duet Natalije Kačurové a Margarity Lisovinové z roku 2020 se údajně těší značné popularitě – ovšem za Lisovinovou musela v Lužnikách zaskočit Viktorija Dajneková, poněvadž původní interpretku prý v Doněcku čekala potomka. Obliba songu vedla v roce 2021 i ke vzniku oficiálního videoklipu, jenž se natáčel též v areálu památníku Osvoboditelů Donbasu v Doněcku (tedy na území separatistické Doněcké lidové republiky). Mínění jsou osvoboditelé od nacistů, avšak v klipu je vedena přímá linka od této události z roku 1943 k novému osvobození Donbasu od údajných ukrajinských fašistů roku 2015, konkrétně města Debalceve. V debalcevském kotli utrpěla ukrajinská armáda v únoru 2015 těžkou porážku – dostala se do obklíčení a musela ustoupit.

Zejména klip v sobě koncentruje současný Putinův historicko-ideologický výklad „denacifikační operace na Ukrajině“, kterou dává do přímé souvislosti s druhou světovou (Velkou vlasteneckou) válkou a s její interpretací jako „svaté války“, světodějného souboje sovětského (ruského) Dobra s německým (nyní západním, fašisticko-ukrajinským) Zlem. Což dokreslovalo i heslo na pódiu v Lužnikách: „Za svět bez nacismu.“

Vladimir Putin válku na Ukrajině nepojímá jako pouhý regionální konflikt, kde Rusko hájí nějaký svůj místní zájem. Jde skutečně o konflikt globální, o souboj čisté „svaté Rusi“, údajně duchovnějši a morálně vyspělejší pravoslavné civilizace, se zkaženým materialistickým a hedonistickým Západem. Rusko se coby bašta tradičních hodnot již dlouho prezentuje též na mezinárodní scéně, a snaží se tak zalíbit i mnoha západním konzervativcům. Tisková mluvčí ruského ministerstva zahraničí Marija Zacharovová na mítinku v Lužnikách konstatovala: „Jsme země a národ, který nazývá své syny a dcery chlapci a dívkami. Odmítáme, aby se o člověku hovořilo ve středním rodě.“ Podobně patriarcha Kirill charakterizoval ruskou „speciální operaci“ jako střetnutí přímo metafyzických rozměrů, jako globální hodnotový souboj o zachování Božího řádu. Rusko prý musí ochránit poctivé křesťany na Donbasu před genocidou, které byli vystaveni, poněvadž odmítli pořádat pochody hrdosti neboli gay parády. „Jsme země a národ, jenž si váží míru, chrání ho a bojuje proti zlu. Protože tma je nepřítomnost světla. A skutečná a pravá svoboda je svoboda od zla. Nemůžeme se bát, neboť žijeme v lásce a víře. S Bohem!“ – pronesla též v Lužnikách Zacharovová. Otázkou samozřejmě je, jakého boha měla na mysli.

Víra v barvě khaki

V roce 2020 nedaleko Moskvy u města Kubinka vyrostla zvláštní monumentální stavba – Hlavní chrám ozbrojených sil Ruska. V areálu Vlasteneckého parku, v blízkosti Muzea tanků či střelnice. S výškou 95 metrů patří k nejvyšším

pravoslavným chrámům Ruska i světa. Jeho architektonický styl se označuje přívlastkem „ruský“ či „rusko-byzantský“, ovšem jde jen o mechanickou kopii stylu starých ruských chrámů. Podobnému nevku se u nás v devadesátých letech říkalo podnikatelské baroko.

Oficiálně je zasvěcen Kristovu vzkříšení, avšak investice tří miliard rublů zplodila spíše specifického mutanta, který křesťanství používá v zásadě jako dekorační slupku. Ve skutečnosti má sloužit k uctívání oficiálního ruského vojensko-nacionalisticko-pseudonáboženského kultu, jenž by se dal možná označit i jako kirillismus-putinismus.

Adoruje se zde především Velká vlastenecká válka či spíše její oficiální propagandistické zpodobení. Chrám byl dokončen roku 2020, při 75. výročí konce války, a zvonice tak dosahuje 75 metrů. Podobných číselných znamení skrývá jeho architektura několik, například průměr hlavní kupole činí 19,45 metru coby odkaz na rok konce války. Schody vedoucí k chrámu i jeho podlaha vznikly z litiny s půl tunou roztavených trofejních děl a tanků nacistického Německa. Svatyni obklopuje velký muzejní komplex válečných bojů nazvaný „Cesta paměti“, kde se jako svérázná relikvie uchovává i Hitlerova uniforma a čepice.

Jedna z mozaik je věnována účastníkům válek, do nichž se Sovětský svaz a Rusko zapojily po roce 1945. Popiska pod ní začíná „občanskou válkou“ v Číně a válkou v Koreji, pokračuje mimo jiné „vojenskými konflikty“ v Maďarsku (míněno rok 1956) a Československu (1968) a vrcholí „donucením Gruzie k míru“, bojem s mezinárodním terorismem v Sýrii a opětovným připojením Krymu. Ovšem záměrně ponechává i volné místo do budoucna. Nikoliv náhodou Roman Šljachtin

v listu *Kommersant* stavbu v listopadu 2020 prozíravě označil za „chrám příští války“.

Jeho slavnostní vysvěcení se původně plánovalo na 9. května 2020, leč covid ho odsunul na červen. Vladimir Putin však kupodivu 14. června nedorazil, patrně z obavy před nákazou. V chrámu měl mít i vlastní mozaiku, společně se Sergejem Šojguem a dalšími činiteli – za úspěšnou operaci na Krymu. Církev však nakonec, prý na pokyn samotného prezidenta, od záměru přece jen upustila. Podobně jako od zpodobení Stalina, který se měl objevit na mozaice zachycující vítěznou přehlídku v Moskvě v květnu 1945.

Nehledě na to (byť obě mozaiky jsou prý hotové, jen se nevystavují) platí slova historika umění a specialisty na byzantskou ikonografii Alexeje Lidova: „Konečným výsledkem není pravoslavný chrám. Vznikl chrám, který promlouvá nikoliv o Bohu, ale o triumfu sakralizované moci a – ponechávám Stalina autoritu zdaleka nebyla křesťanská – o moci, která vlastně může zcela postrádat křesťanský obsah.“ Lidov, jenž působí v několika ruských vědeckých a kulturních institucích, přirovnal v článku pro web *Religion Unplugged* styl vnitřní výzdoby nové svatyně spíše k socialistickému realismu, k výzdobě stanic moskevského metra postavených v době Stalinovy vlády. „Lidé vstupující do tohoto chrámu,“ konstatuje též Lidov, „se nebudou modlit k trpícímu Bohu, ale k vítězné moci, k jakémusi ‚nebeskému generálismu‘. Z hlediska sociální psychologie je jistě zajímavé, kolika lidem vyhovuje tento způsob chápání křesťanství, kdy se láska k Bohu konejšivě transformuje v uctívání moci.“ Přestože projekt chrámu vyvolal bouřlivé reakce, ba odpor v části ruské společnosti, je podle Lidova znamením doby a zřetelně odráží současné ruské náboženské vědomí neboli tu nejhlubší duchovní krizi.

Interiér Hlavního chrámu ozbrojených sil Ruska při jeho slavnostním vysvěcení 14. června 2020. Zdroj: Ministerstvo obrany Ruské federace, Mil.ru

Putin nakonec chrám navštívil až 22. června, na nekulaté 79. výročí útoku Německa na Sovětský svaz, tedy na výročí začátku války označované v Rusku jako Velká vlastenecká. I kvůli tomu, že druhá světová válka začíná v září 1939 společným útokem Německa a Sovětského svazu, tehdejších spojenců, na Polsko. Němci udeřili prvního září, Sověti sedmnáctého. První dva roky války tudíž nestaví Sovětský svaz do zrovna lichotivého světla, a i proto si dnešní Rusko udržuje osobitou periodizaci.

Výraz Velká vlastenecká pak odkazuje k Vlastenecké válce, tedy k porážce Napoleona při jeho tažení do Ruska, jež skončilo v prosinci 1812 zničením francouzské Velké armády. Na začátku čítala přes půl milionu mužů (uvádí se dokonce 675 000), na konci sotva pár desítek tisíc. Nejvíce jich zahubil hlad, mráz a tyfus. Z hlediska národnostního složení šlo o armádu skutečně evropskou, kde etnických Francouzů sloužilo jen něco přes sto tisíc. V Rusku se proto Napoleonovo tažení označovalo i jako „invaze dvanácti jazyků“.

Každopádně notně přispělo ke zrodu moderního ruského nacionalismu, s přirozeně protizápadním ostnem.

Jako díkuvzdání za odvrácení francouzské invaze v Moskvě posléze vyrostl chrám Krista Spasitele, na který zmíněný armádní chrám svým způsobem navazuje. Ve své době představoval stavbu skutečně velkolepou – vešlo se do něj, dle různých zdrojů, sedm až deset tisíc věřících. Není divu, že se budoval skoro padesát let. Na výzdobě interiéru se podíleli nejlepší ruští umělci té doby, například Viktor Vasněcov, Vasilij Vereščagin, Vasilij Surikov a další. Stavbu provázely spory ohledně jejích architektonických kvalit, terčem kritiky se staly eklektismus, celková monstróznost i přehnaná výzdoba. Část chrámu byla koncipována jako galerie (či galerie a muzeum) upomínající na triumf nad Napoleonem. Sloužil tedy také jako památník – návštěvníci se mohli seznámit se jmény účastníků (velitelů) války z roku 1812 a zhlédnout upomínky z oněch let. V katedrále se pak zveřejňovala

Mozaika v moskevském Hlavním chrámu ozbrojených sil věnovaná účastníkům válek, do nichž se Sovětský svaz a Rusko zapojily po roce 1945, včetně „vojenského konfliktu“ v Československu v roce 1968. Výčet končí připojením Krymu v roce 2014, ovšem tabulka pod mozaikou ponechává volné místo pro další operace.
Zdroj: Facebook Konstantina Buzina.

jména mrtvých za rusko-japonské i první světové války.

Chrám Krista Spasitele, podle historika Orlanda Figese „napůl kostel a napůl vojenské muzeum“ a pomník „božského poslání ruské monarchie“, byl vysvěcen v květnu 1883, den před korunovaci cara Alexandra III. Stal se, kromě bohoslužeb, i místem konání celonárodních slavností.

Stalin ho však nechal vyhodit do povětří. Chrám měl nahradit monstrózní Palác sovětů, převyšující tehdy nejvyšší stavbu světa, newyorský Empire State Building. Válka však tyto

plány pohřbila. Nikita Chruščov posléze onu parcelu obohatil obrovským kruhovým bazénem Moskva. Po pádu sovětské říše na jeho místě vznikla replika chrámu, za velké podpory prezidenta Borise Jelcina a moskevského starosty Jurije Lužkova. Na ně napojené stavební firmy se sice finančně zahojily, otázkou ale je, zda se tak zahojila i ruská duše, zdeptaná dekádami komunismu. Zda v Moskvě opět nevyrostl svatostánek reálně zasvěcený někomu, ba něčemu úplně jinému než Ježíši Kristu. A sice ruskému imperiálnímu mixu zestátněného náboženství, vypjatého nacionalismu a sakralizovaného militarismu.

Svatá válka naruby

Na rekonstrukci zdiva a idejí, započatou za Jelcina, pak plnou parou navázali Vladimir Putin a patriarcha Kirill. Hlavní chrám ruských ozbrojených sil v Kubince tento vývoj plasticky odráží, neboť ve srovnání s chrámem Krista Spasitele ještě více upozadil náboženskou stránku, a naopak umocnil aspekt vojenský a válečný. Převažuje vojenská zelená barva, věže připomínají raketové střely. Uvnitř se variace na starobylé ikony střídají s výjevy z bitev, ba se s nimi mísí, ve stropních vitrážích návštěvník nespátří anděly, ale vojenské řady Rudé armády z Velké vlastenecké války. Leč vlastně jaký div. Vždyť již ta byla oficiálně označována za „svatou“, určitě v písni „Svatá válka“ z roku 1941, kterou Winston Churchill označil za „tajnou hudební zbraň“.

Ať se blahodárná síla
vzdouvá jako vlna!
Probíhá národní válka,
svatá válka!

zpívá se mimo jiné v patetickém a drtivě znějícím sekulárním chorálu, jenž je dodnes v repertoáru sboru Alexandrovců a při němž se publikum v Rusku staví do pozoru.

Když Stalinovi začalo po červnu 1941 téct do bot, skoro doslova přilezl ke křížku. Jeho režim již tak urputně nebránil bohoslužbám a procesím, jež se například konaly v obleženém Leningradu. Roku 1943 pak Stalin oficiálně obnovil činnost pravoslavné církve, kterou předtím v podstatě vyhubil – jeho teroru padly za oběť i desítky tisíc kněží. Pochopil totiž její morálně-mobilizační potenciál. Církev za to ale zaplatila obrovskou cenu v podobě naprostého podřízení komunistické moci. Zejména pro vyšší hodnostáře se stala pravidlem spolupráce s KGB, což platilo až do konce komunismu. Sovětský režim podmaněnou církev zapřáhl i do propagandistického boje za mír a církevní funkcionáře za tím či jiným podobným účelem vysílal i do kapitalistické ciziny. Včetně jistého Vladimira Michajloviče Gundájeva, krycím jménem Michajlov, jenž se posléze, roku 2009, stal patriarchou Ruské pravoslavné církve. Putin a Kirill jsou vlastně hoši ze stejné firmy (dnes vystupující pod zkratkou FSB), Putin představuje její světské rameno, Kirill duchovní. Jde o další z početné série degradací vznešené byzantské ideje symfonie neboli harmonického souznění státu a církve.

Odkaz Velké vlastenecké války je v ruském kolektivním vědomí pochopitelně dodnes silný. Má přirozený základ a hrdinství i utrpení běžných lidí ve válečných letech rozhodně nelze popřít. Od začátku ho však zároveň notně přizívuje propaganda a propagandistický konstrukt sakralizované Velké vlastenecké války po roce 1945 tvořil základní legitimizační pilíř sovětského režimu, nosnější než třídní boj.

Putinův režim na zmíněné tendence navázal, resuscitoval je, vdechl jim nový život, ovšem spíše život nějaké virové nákazy. A plně je využívá i ve vztahu k Ukrajině, kdy ruská propaganda od roku 2014 prezentuje boje v Donbasu jako analogii střetu s fašisty, nyní ne přímo německými, ale ukrajinskými, podporovanými nemravným zkaženým Západem. Údajná speciální operace na Ukrajině nyní získala stejnou ideologickou kamufláž, jež zpovzdálí vyhlíží šíleně, v ruském dlouhodobém propagandistickém kontextu však naopak zcela logicky a racionálně, s šancí na pozitivní ohlas u nemalé části společnosti.

Zároveň ale jde o holý propagandistický konstrukt. V realitě se na Ukrajině chovají jako fašistické hordy jednotky ruské armády. A zejména pokud válka potrvá delší čas, v Rusku se vše provalí. Nyní kladou heroický odpor Ukrajinci. Oni vedou „svatou válku“, svoji Velkou vlasteneckou válku, kterou se snad definitivně osvobodí od pout ruského impéria. Právě to by mělo projít denacifikací, ba přímo exorcismem, jenž vymete kult války a imperiálního nacionalismu z ruských chrámů i duší.

Ostatně, již roku 2012 k němu nakročila děvčata z Pussy Riot svou „punkovou modlitbou“ v moskevském chrámu Krista Spasitele, začínající slovy: „Bohorodičko, Panno, vyžeň Putina, vyžeň Putina, vyžeň Putina!“ ■

Josef Mlejnek jr. (1969), politolog a novinář. Autor knihy *Boj o svatého Vladimíra. Křesťanství a nacionalismus v zápase o ukrajinskou autokefalitu*.

Eleanor Rooseveltová
s vytištěnou Všeobecnou
deklarací lidských práv, 1949.
Foto: Wikimedia Commons

Evropské hodnoty a jejich proměny

Jiří Hanuš

Úvahy o (evropských) hodnotách bychom mohli začít odkazem na Nový zákon, na Pavlův list Římanům, kde v sedmé kapitole mluví poměrně pesimisticky o našich možnostech: „Nepoznávám se ve svých skutcích; vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávídím.“

Je asi vhodné uvést tento citát, když pojedná-
váme o hodnotách, o nichž mluvíme často
nereflektovaně, jako by stačilo se k nim prostě
přihlásit, jako k něčemu, co je pro nás cenné a co
můžeme vlastnit. Nejde totiž jen o to, že hod-
noty jsou velmi rozmanité a že jsou jistě v histo-
rickém vývoji proměnlivé. Tedy většina z nich.
Pokud má ale Pavel z Tarsu pravdu, nestačí se
pouze k nějaké hodnotě přihlásit, byť by pro nás

představovala to nejdrahocennější, co máme.
Jsme v situaci, která je mnohem komplikova-
nější, protože do našeho tělesného a psychické-
ho vybavení je zakomponována potíž, že jsme
konstitutivním způsobem nespolehliví a křehcí.
I hodnoty, o nichž jsme přesvědčeni, že bychom
za ně obětovali svoje zdraví, nebo dokonce život,
můžeme zradit nebo jejich cenu znehodnotit.

Paradoxy definic, významu a proměn hodnotových schémat

K historické proměnlivosti hodnot proto patří skutečnost jejich ztráty nebo deformace. Pěkně je to vidět na shromažďování majetku na základě pracovního úsilí, střídmosti a obětavosti jedné generace, který další generace může rozházet, neboť za své hodnoty považuje něco jiného (nebo popřípadě – z pohledu generace budovatelské – nemá hodnoty vůbec žádné). Fenomén historičnosti tedy neznamena nějakou automatickou kontinuitu, právě naopak. Ustálení systému hodnot trvá dlouho, je podmíněno sdílením a tříbením názorů velkých společenských skupin a je především dílem společenských institucí (států, škol, náboženských společností). Tato institucionalizace, existence a rozvíjení hodnot prostřednictvím institucí, je naprosto klíčová záležitost. Občas máme pocit, že hodnoty jsou pouze jakési ideové platónské konstrukty bytující v ideálním světě, z něhož je možné libovolně vybírat. To je ošidná představa, pokud ovšem nejsme platoniky. Výstižnější je tvrzení, že hodnoty jsou vázány na instituce, ale také na společenské podmínky a rozmanité historické okolnosti.

Je také otázka, co vlastně za hodnoty považovat. Vezměme si jeden příklad. Asi velmi sdílenou hodnotou, již si dnešní člověk cení, je hodnota „demokracie“. Je to ovšem výraz, který je značně vágní, nehledě na to, že se ani dva lidé neshodnou na obsahu a rozsahu tohoto pojmu, a nehledě na to, o jak významnou hodnotu jde. Navíc například před sto lety byl tento pojem spojován s projevením síly prostřednictvím národního státu (například pojetí Tomáše G. Masaryka), dnes máme tendenci v souvislosti s demokracií zdůrazňovat spíše aspekt tolerance, soucitu

a nenásilí, a nacionalismus je pro nás odpůrcem demokratického způsobu myšlení a jednání.

Musíme vzít v úvahu též emocionální stránku vztahu k hodnotám. Představa, že se jedná výhradně o racionální konstrukci, je zjevně scestná. Konkrétní hodnota je kombinací racionální volby, vůle k jejímu prosazení a silného emocionálního náboje. Dobrým příkladem je hodnota „vlasti“, která je jistě rozumovým uchopením sdíleného území, kulturních symbolů, historie a jazyka: to vše je ale ponořeno v citově nabitém prostředí, které umožňuje silnou motivaci a akci. Stačí si přečíst paměti českých letců za druhé světové války, aby se tato skutečnost ukázala v pravém světle.

Vzhledem k tomu, že lidé se neustále sváří, zdá se být pravděpodobná teze, že se spory vedou právě o hodnoty, a to jak v rodině, tak mezi generacemi, různými lidmi i společenskými skupinami. Lidé se ovšem v určitém „historickém zápalu“ často prou nejen synchronně, ale i diachronně, a to nejen s více či méně vzdálenými předky, ale i s hodnotami či údajnými hodnotami celých epoch. Tak není výjimkou, že pro řadu současníků je například středověk dobou „temna“, v němž byly sdíleny hodnoty, jimiž našinec pohrdá, aniž by je znal. Ale platí to i naopak. Myšlenka, která někdy ve vzdálené minulosti zapadla, může být v přítomnosti nejen objevena, ale může se stát i základem nějaké silně prožívané hodnoty. Navíc platí, že celá řada hodnot je považována za mladší, než ve skutečnosti je.

Platí též, že hodnoty jsou někdy vědomě prožívané, hlásané a vyznáváné a mohou se stát sdílenými stereotypy, zvyklostmi, a to napříč kulturami. V Evropě se například křesťanské hodnoty staly v posledních staletích součástí lidových tradic a obecných zvyků a prorostly s nimi natolik,

George Newenham Wright: Agora v Athénách, 1842.
Foto: Wikimedia Commons

že je někdy obtížné odlišit skutečnou „hodnotu“ od její zvykové a mnohdy nereflektované podoby, respektive může v tomto smyslu dojít k pozoruhodným objevům. O hodnotách náboženských můžeme říci, že jsou natolik vrostlé do symbolických struktur lidské mysli, že se jejich „náboženská stránka“ může stát irelevantní. Většina vánočních zvyků je sice středověkého nebo raně novověkého data, prvek narození dítěte je však symbolem naprosto univerzálním, i když ne všude má dětský život stejnou cenu.

V dnešním evropském veřejném prostoru rezonuje zvláště silně otázka „domácích“ hodnot oproti hodnotám „cizím“. Týká se to především populistických politických uskupení a stran, které se snaží získat příznivce poukazováním na domácí, údajně rozkolísané hodnoty, které je zapotřebí bránit – tu proti tlaku bruselského úřednictva, tu proti migračním vlnám, zejména z Blízkého východu a Afriky. Problém „domácího“ a „cizího“ je samozřejmě podstatný a v dějinách kulturních přenosů zvláště významný, na druhé straně je zapotřebí čelit zjednodušování,

které může být účelově motivováno. Evropa byla vždy ve svých dějinách ovlivňována, a to někdy zcela podstatně. Křesťanství vyrostlo na zvláštní směsici římsko-pohanského světa, do něhož se vtělil mnohohlas nově vznikajících národů, které byly ve středověku silně ovlivněny arabskými (muslimskými) vlivy. Celý novověk byl ve znamení nejen potýkání, ale také stýkání s byzantskou říší a říší osmanskou, což pro Evropu znamenalo vedle bojů také vzájemné obohacení. Dnešní hodnotově orientovaná evropská politika jen zčásti reflektuje tento složitý vývoj. Na druhé straně je třeba přiznat, že žijeme i v době „zblázněných hodnot“, které někdy bobtnají do absurdních rozměrů (menšinová práva, omezená dříve na kritérium hodnocení politické tolerance, se evidentně vymkla z kloubů a překresluje hodnotovou mapu současnosti).

V těchto úvahách by se samozřejmě dalo pokračovat dále. Například bychom mohli rozvažovat o třech klasických kategoriích hodnot: etických, které obsahují i výzvu k činu; estetických (krása, ošklivost, elegance, ušlechtilost), které nepromlouvají přímo k našemu svědomí; a konečně náboženských, vyvolávajících pocity bázně i oddání současně. Podívejme se však nyní raději na některé hodnotové komplexy a na jejich specifčnost i problematičnost. Zůstaneme přitom v Evropě, i když se občas vydáme za její hranice.

Evropské hodnotové komplexy

Většinou se mluví o kulturních tradicích, z nichž hodnoty pramení: o křesťanství, osvěcenství, židovství, pohanství, řecko-římské tradici. Samozřejmě se k nim dostaneme, ale předtím by bylo dobré zmínit něco, o čem často mluvil nedávno

zesnulý filozof, antropolog a překladatel Jan Sokol. Ten se zabýval zemědělskými kulturami a srovnával je s městskými. Mluvil přitom o hodnotách, jež koření v zemědělské společnosti, která v Evropě převažovala ještě v 19. století. Teprve ve 20. století se postupně měnil poměr obyvatelstva, které žilo na venkově a ve městech. Pro zemědělskou společnost je či spíše bylo typické, že lidé považovali za obrovskou hodnotu půdu, která se většinou dědila, rozhraničení pozemků, tedy jejich vlastnictví, a v neposlední řadě také rodinu, která svými členy zajišťovala a garantovala práci na vlastněné půdě. S tím souvisí počet potomstva, které bylo ceněno i jako pracovní síla. Ve městě nic takového neplatí – lidé půdu nevlastní, na práci se nechávají najímat zaměstnavatelem, dětí tolik nemají. Není tedy divu, že hodnoty městského obyvatelstva se velice liší od hodnot venkovánů. I na tomto příkladu, který považuji za velice významný, můžeme vidět, jak naše hodnoty závisejí na způsobu života, na tom, kde a jak pracujeme, na každodenních formách existence. Nejde jen o nějaká naše individuální a individualizovaná rozhodnutí, i když ta jsou zvláště v moderních společnostech určující.

Jakkoli by se to na první pohled nezdálo, o křesťanství můžeme mluvit nikoli pouze jako o ideové soustavě, z níž bychom si vybírali jednotlivé hodnoty jako rozinky z koláče, ale spíše jako o struktuře, která je přes veškeré sekularizační vlny posledních dvou staletí hluboce zakořeněna v našich myslích, ve způsobu uvažování a jednání, ve stylu hodnocení reality, v mnoha zvycích. Mnoho hodnot z křesťanství a jeho historických forem pochází, a i tam, kde můžeme mluvit o protikřesťanských tendencích, vyjádřeních či pozicích – a jistě i způsobu života –, vytváří křesťanství jakési neodmyslitelné pozadí, řekněme projekční

plátno, na něž se promítají i veškeré negace tohoto nábožensko-kulturního fenoménu.

Chci se zde zastavit u jedné záležitosti, která bije do očí každému, kdo se nad křesťanstvím hlouběji zamyslel. Na první pohled je totiž v tomto náboženství velmi mnoho hodnot, které jsou promýšleny, strukturovány, dokonce dogmatizovány. Existují katechismy a křesťanské příručky věnované hodnotám a jejich prioritizaci. Na druhé straně tu existuje jev, který Gilbert Keith Chesterton označil jako paradox a který popsal takto: „Když jsem znova a znova pročítal všechny ty nekřesťanské nebo protikřesťanské výklady o víře od Huxleyho po Bradlaugha, vystával mi v mysli postupně, ale výrazně trvalý a strašný dojem, že křesťanství musí být něco neobyčejného. Nejen že trpí (jak jsem se dovídal) nejkřiklavějšími neřestmi, nýbrž má zřejmě i nepochopitelnou vlohu sdružovat neřesti, které si vzájemně odporují. Bylo napadáno ze všech možných protikladných důvodů. Sotva jeden racionalista dokázal, že je příliš východní, dokázal jiný stejně zřetelně, že je příliš západní. Sotva se utišilo mé rozhořčení nad jeho ostrou a útočnou čtverhranností, už jsem byl vyzván, abych si všiml jeho vysilující smyslné kulatosti a odsoudil ji.“ Na křesťanství jsou zvláštní tři věci, řečeno opět pozitivně: za prvé že jeho hodnoty lze vyjádřit v jedné větě a současně v tisícistranných traktátech; za druhé že jsou vázány a orientovány na výklad života a díla jediné historické osoby, která byla podle základního křesťanského přesvědčení stejně tak člověkem jako Bohem; a za třetí že se desítky a stovky generací křesťanských myslitelů a kazatelů věnovaly nikoli pouze předčítání zakladatelských textů (například evangelií a listů apoštolů), ale do omrzení je vykládaly, tj. interpretovaly svým současníkům. Dalo by

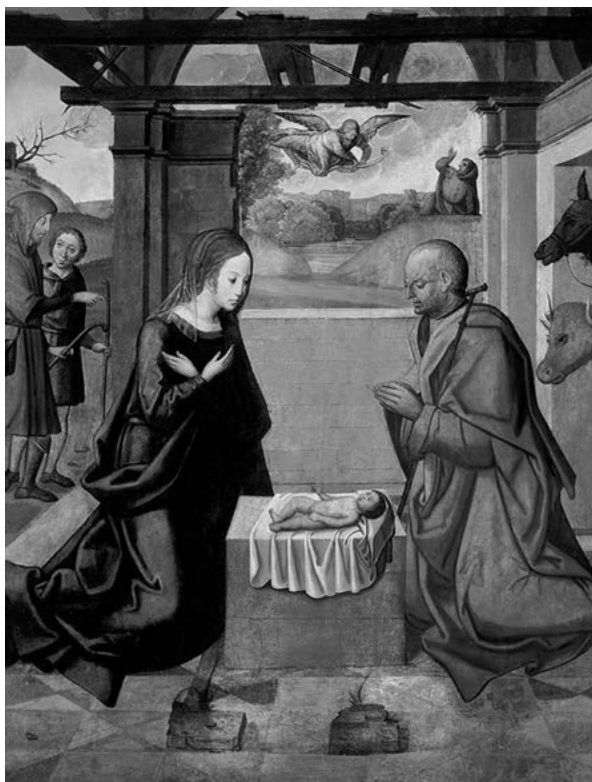
se říci, že křesťanství přineslo základní podnět k myšlence celoživotního vzdělávání. Pro naše úvahy o hodnotách to může znamenat, že pro křesťanství a jeho kulturní dopady jsou vyznávané a sdílené hodnoty něčím naprosto zásadním, a do jisté míry dokonce neměnným (což vyjadřuje dogmatizace tzv. pravd víry, například Ježíšova božství), na druhé straně právě křesťanství přineslo poměrně jasnou a trvalou představu o nutnosti přizpůsobení těchto pravd či hodnot lidem v jejich konkrétních životních situacích. Křesťanství ve své nauce o hodnotách představuje nejstabilnější, a přitom nejdynamičtější systém, jaký si lze představit. Tento teoretický základ samozřejmě neznamená, že by byl vždy a všude důsledně uplatňován, ani to neznamená, že nenabral v rámci procesů inkulturace a christianizace jiných směrů – z hlediska křesťanského nejspíše deformací. Křesťané sami jsou ostatně vystaveni této protikladnosti a paradoxu nejvíce, protože jsou konfrontováni s božským ideálem, jež mají následovat, a současně se všemi omezeními, které jim přinášejí jejich charakterové vlastnosti a každodenní trampoty.

Pokud se v tomto textu chceme zamýšlet i nad evropským rozměrem hodnot, pak můžeme konstatovat, že zde došlo v průběhu staletí k paradoxu – právě na kontinentě, kde bylo křesťanství nejvíce šířeno, a to v mnoha christiанизačních vlnách, došlo k silnému sekularizačnímu hnutí, které nemusíme nutně chápat v jeho anti-křesťanských polohách. Podle mnoha křesťanských myslitelů je sekularizace procesem, který je v zásadě křesťanský, neboť odpovídá „hodnotě“ oddělení světské a duchovní moci a de facto křesťany politicky osvobozuje. Sekularizace je ovšem pojem natolik mnohostranný a složitý, že se na tomto malém prostoru nemůžeme

přiklonit definitivně ani k jedné z uvedených variant. Znovu jen můžeme opakovat předchozí tvrzení, že mnoho sekulárních principů i zásad vzniklo na křesťanské půdě a z křesťanské inspirace (od některých demokratických prvků přes zákaz otroctví až po ideu lidských práv).

Velmi zajímavý je vztah křesťanských hodnot k hodnotám židovským, klasicky řecko-římským, pohanským a osvícensky moderním.

Začněme židovstvím, protože to má ke křesťanství nejbližší, už kvůli Starému zákonu, který tvoří součást křesťanské bible. Už už bychom byli v pokušení nazvat tato dvě náboženství bratrskými, nebýt dvou skutečností. Křesťanství vzniklo historicky jako svého druhu židovská hereze a oddělilo se od něj celou řadou podstatných vlastností. V průběhu dějin pak došlo k dalšímu odlišení, a to právě na evropském území, které představuje zvláštní druh symbiózy, v níž křesťané pojali židovství „do sebe“ (a současně ho mírně upravili pro své potřeby), a na druhé straně si jej drželi od těla, což ještě zvýšil křesťanský antisemitismus, projevovaný v premoderní době nábožensky, v moderní pak rasisticky. Základním rozdílem však přes veškeré snahy o dialog zůstává postava Krista, respektive nárok Ježíše Nazaretského na roli vykupitele a spasitele. Starozákonní Desatero božích přikázání však představuje jak v křesťanství, tak i v židovství jakýsi „hodnotový kánon“, který je sdílen. Zcela unikátní je pak situace v 19. a 20. století. Tehdy došlo k židovské emancipaci, na jejímž konci byl sionismus, tedy odnož evropského nacionalismu, k nepředstavitelné antihumánní likvidaci židovského obyvatelstva (holokaust) a následně k založení státu Izrael, který na jedné straně znamenal přiblížení humanistické a demokratické západní tradici, na druhé straně

Neznámý toledský malíř: Narození Krista a zvěstování pastýřům, 1535–1545. Foto: Wikimedia Commons

vymezení židovského a křesťanského etnika na Blízkém východě. Po stránce hodnotové jsme dnes v Evropě ve zvláštní situaci: sekularizovaná Evropa kritizuje Izrael za palestinskou politiku, kterou ovšem Izrael volí často kvůli zachování své existence – k níž se rozhodl kvůli vývoji v Evropě. Ať už politická situace i historické okolnosti komplikují záležitosti spjaté s hodnotami jakkoli, platí stále tvrzení francouzského filozofa středověku a arabisty Rémiho Bragua, který před třiceti lety napsal o základních biblických ideách: „Tak například myšlenka nadvlády člověka nad zbytkem stvoření, zejména nad zvířaty, stvořenými jakoby pro něj. Také myšlenka, podle níž je vztah člověka k Bohu završen především v morální praxi, přišla do Evropy od proroků

staré smlouvy. Nebo konečně myšlenka historického dění, které v sobě nese nějaký smysl: idea radikálně nekruhové časovosti s absolutním počátkem (stvoření) a snad i koncem je zcela zřejmě biblického původu.“

Křesťanství má velmi specifický vztah k hodnotám řecko-římské antiky, neboť přejalo dvě základní myšlenky: řeckou filozofii s jejím způsobem racionality a římskou ideu politického míru. Je třeba ovšem dodat, že některé prvky antického nazírání na člověka a společnost křesťanství striktně odmítlo – principiální nerovnost lidí a některé etické představy, například v sexuální oblasti. Hodnotu řeckého způsobu uvažování drží křesťanství v některých svých směrech dodnes, hodnota „imperiálního míru“ se přenesla z Evropy spíše do USA, kde ji ještě oplodnily jiné akcenty. I dnešní Spojené státy kolísají mezi akcenty celosvětového „imperiálního míru“ a civilizační indifferencí zakotvenou v reálné geopolitice.

Hodnoty antiky ztratily podstatný základ neudržováním znalosti latiny v evropském středoškolském vzdělávání a v církevní liturgii. Angličtina jako nová lingua latina má možná celou řadu výhod, nedokáže ale přenést znalost řeckých a římských autorů do současnosti, což nemůžeme hodnotit jinak než jako kulturní ochuzení. Ještě před třemi čtyřmi generacemi disponovaly evropské kulturní elity bohatým antickým kulturním dědictvím, byť bylo v průběhu dvou tisíciletí christianizováno. Latina se nyní stala koníčkem hrstky akademiků, kteří brání městské hradby, jež dávno padly do rukou nepříteli. Řecký svět obtěžkaný kulturními symboly, postavami bohů i lidí, a římský svět řečnictví a estetiky přitom představovaly zásobárnu, která nejen rozšiřovala kulturní vědomí, ale umožňovala smysluplnou komunikaci o kultuře vůbec.

Nejlépe je to vidět na autorech 20. století, kteří v meziválečné a poválečné době dokázali přemýšlet v paradigmatech pohanské antiky i křesťanství a vystihnout podstatné rysy obojího prvku. Na mysli mám například Ericha Auerbacha (nar. 1892 v Berlíně, učil například ve třicátých letech v Istanbulu a později v USA, kde zemřel). Svůj literárněvědný odkaz vložil do přelomového díla *Mimesis* s podtitulem *Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*. Zde rozebral nejen středověkou a raně novověkou literaturu, ale i takové klíčové texty, jako je Homérovo dílo *Odyseia*, jehož hlavní postavu srovnal s postavou židovského Abraháma. V tomto srovnání Auerbach vyzvedl individuální rysy, které jsou typické pro biblická vyprávění, v geniálním Homérovi však chybějí. Ukázal tak mimo jiné na hodnotu individualismu, kterou si spojujeme až s novověkou epochou – její první rozvinutí máme však již v knihách Mojžíšových.

Na rozdíl od řecko-římské pohanské klasiky, bohatě doložené písemnými prameny všeho druhu, nedisponuje raně středověké evropské pohanství srovnatelnými doklady, které by umožnily plně rekonstruovat svět a hodnoty starých Keltů, Germánů či Slovanů. Střípky pohanského světa samozřejmě dovoluje nahlédnout archeologie, případně christianizace v podobě právních, literárních či uměleckých děl. Při rekonstrukci jeho hodnot je však třeba se mít na pozoru. Postmoderní spirituality a různá hnutí na přelomu milénia sice přišly s pokusy o obnovu starých pohanských praktik a rituálů (například v podobě keltománie), je však velmi těžké rozlišit, co z nich je autentické, a co naopak výrazem pojetí světa a hodnot našich současníků. Nemůže být pochyb, že v těchto pokusech je nejen mnoho naivity a anachroničnosti, ale

i dobových věr a pověr, jako je například idylický vztah k přírodě, který reprezentuje Moudrost a Mateřství Země, nebo údajná rovnost mezi muži a ženami.

Evropská moderna, její hodnoty a parahodnoty

Nesnadnou kapitolu, kterou jsem si ponechal na závěr, představuje moderní evropská tradice, která začíná osvícenstvím, přičemž tento pojem neoznačuje pouze konkrétní myšlenkové výboje 18. století ve Skotsku, Francii i jinde, ale stal se heslem, které vystupuje v úloze diskontinuitního souboru hodnot, konkurujícího starším náboženským tradicím. Jistě, není osvícenství jako osvícenství, Smith není Voltaire. Radikalita osvícenského projektu však byla potvrzena a provedena v řadě navazujících revolucí, počínaje revolucí francouzskou, která získala přívlastek Velká. Tyto revoluce přinesly nejen hodnoty, bez nichž si dnešní Evropu a zčásti ani svět nedovedeme představit, jako jsou občanství a rovnost před zákonem, idea lidských práv, všeobecné volební právo či státní péče o nemocné a staré, ale především jistou představu, podle níž mohou lidé konstruovat společnost a vytvářet její budoucnost na základě kombinace racionálních a utopických představ. Podle myšlenky lidských práv si můžeme udělat představu o tom, jak se moderní hodnoty prosazovaly a jak jsou proměnlivé. Lidská práva totiž začala svou moderní existenci jako všeobecná proklamace svobody všech lidí založené na přirozeném právu (1789), poté se začala uplatňovat v národních právních rádech, ve 20. století pak získala mezinárodní a univerzální charakter (1948) a opět podobu

ideálu. Všeobecná deklarace lidských práv (1948) znamená spojení starých práv na svobodu se základními právy, jako jsou právo na život, bezpečnost jednotlivce, ochranu majetku, svobodu shromažďování atd., ale současně se o slovo hlásí další práva sociální, jako jsou právo na stejnou mzdu za stejnou činnost, právo na odpočinek apod. Už v roce 1948 se při hlasování ukázalo, jaké hodnoty preferují konkrétní státy: Sovětský svaz a jeho satelity, ale například i Saúdská Arábie a Jihoafrická republika se zdržely hlasování s odůvodněním, že preferují zájem celku před zájmy jednotlivce. I v dalších dekádách negovaly komunistické státy takzvaná „buržoazní“, liberální lidská práva, protože tyto státy údajně proklamovaly svobodu všem (což evidentně odporovalo existenci gulagu!). Na druhé straně se pokusily skutečně zdůraznit sociální práva typu práva na práci nebo na vzdělání – zde se ovšem nejednalo o „právo“, ale spíše o „povinnost“, a to ještě pouze pro některé občany. Nepochybně však tento zápas o pojetí lidských práv mezi Východem a Západem znamenal zápas o interpretaci hodnot, což se nakonec projevilo opět v revolucích (1989–1990). Hodnoty liberálních lidských práv ovšem při svém univerzálním nároku narazily i na chápání jednotlivce v nezápádním světě (Afrika, Asie), kde se myšlenky lidských práv začaly uplatňovat v kulturním smyslu, tj. s důrazem na étos kulturních a náboženských tradic. K tomu také přibyla okolnost, že západní liberální práva začala být začasté chápána jako výraz evropské dominance a koloniální nadvlády. Jak komunismus, tak nezápadní kultury významnou měrou přispěly k tomu, že se jednotlivce začal vytrácet ze zorného pole a byl nahrazován globálními instancemi – státy, národy, kulturami. Hodnota lidských práv se stala

Neznámý autor: Dobytí Bastily, okolo 1789–1791.

Foto: Wikimedia Commons

současně komplexní i specifická, se stálým ideologizujícím potenciálem.

Koncentrovaným výrazem novověké společnosti se stala věda a vědecké poznání, které se stalo „západní“ hodnotou s velkými vývozními možnostmi. O tom, jak byla věda schopna proměnit západní i nezápadní svět, svědčí například vývoj medicíny, která prodloužila lidský život, dokázala se vyrovnat s „nevléčitelnými“ chorobami a v Africe pomohla úspěšně čelit předvědeckým náboženským rituálům. Úlohu vědy ve funkci pokroku a současně hodnotové náhražky náboženství snad nelze přecenit. Je to patrné na příkladu velkých vědeckých objevů 19. století, které vytvořily nové metody a nová vědecká odvětví, rozvinutá ve století následujícím: teorie evoluce (Charles Darwin) spojená s teorií dědičnosti (Gregor Mendel), teorie nové analýzy společnosti v podobě vznikající sociologie (Auguste Comte), teorie podvědomého světa u člověka (Sigmund Freud), znejistující dosud pevné podloží lidské schopnosti být „pánem ve vlastním domě“. Hodnota vědy ukazuje i dnes zcela jasně svou sílu v podobě zápasu s koronavirovou pandemií.

Naším posledním zastavením bude však něco jiného, i když o komplexitě a univerzálnosti můžeme mluvit i v tomto případě. Jedná se o oblast populární kultury, nesoucí velké množství různých hodnot nebo spíše parahodnot, a to s velkým potenciálem v možnostech sdílení. Zatímco lidská práva a podobné hodnotové komplexy jsou oblastmi sporu při jejich výkladu i uplatňování, s populární kulturou tak veliké problémy nejsou, i když to také neplatí absolutně. Umělecké, ale i komerční knihy, filmy, počítačové hry, komiksy, televizní seriály svou masovostí zasahují nejen rozdílné národy a státy, ale i civilizační okruhy. Pro nás je podstatné, že s sebou nesou nejen zábavnou složku, ale též systém hodnot, jehož univerzalita se projeví všude tam, kde stát nebo politický režim umožní jejich masové rozšíření. Filmy *Avengers*, respektive celá produkce americké firmy Marvel jsou dobrým příkladem nosiče určitých hodnot, lidských či polobožských postav, osobních ctností i neřestí, vzorů charakterů, povah i návodů k jednání. Technická a technologicky sofistikovaná povaha těchto produktů maže to, co by například u pohádek, které mají jinak podobné principy, vytvářelo bariéry v podobě národního svérázu (Bajaja sice také bojuje s drakem podobně jako nějaký hrdina mimořádně schopných *Avengers*, ale příroda, psychologie postav, kouzla i popěvky jsou střeoevropsky laděné a ladné). Svět *Avengers* vytváří sekularizovanou podobu západních hrdinů a hrdinek, kteří hladce pronikají do asijských i afrických kultur, aniž by způsoboval pohoršení podobně jako lidskoprávní koncepty – i když je to s podivem. Americké filmové spektakly totiž například záměrně ruší genderové stereotypy a okázale vystupují proti různým formám despotie, i když poměrně prvoplánově. Hodnotově představují nejinvazivnější prvek postmoderní západní kultury.

Jak na úrovni osobní, tak institucionální jsou různé hodnoty ve střetu. Považuje-li matka za podstatnou výchovu svých malých dětí, může s ní být v rozporu manželova priorita přátelského posezení s kumpány v hostinci. Ve společnosti nabývá střet hodnot politickou podobu, zvláště v dnešní době *cancel culture*. Mají-li být státem podporovány rodiny s malými dětmi, lze to jistě racionálně dobře zdůvodnit, neboť je v sázce život celé společnosti jako takové, těžko to ale vysvětlovat například těm, kteří se domnívají, že nás čeká klimatická katastrofa a že není možné rodit děti do světa těsně před jeho zánikem. Z toho vyplývá, že svět hodnot je v praxi propojen s motivy, zájmy a politickými směry. Konkurence i v této hodnotové oblasti ale umožňuje, aby se náš život rozvíjel jako dramatický příběh, nikoli jednoduchý, ale plný dobrodružství. ■

/ Z připravované knihy o kořenech evropské kultury. /

-
- Auerbach, Erich: *Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*. Mladá fronta, Praha 1998.
 Bartlová, Milena: *Pop history. O historické věrohodnosti románů, filmů, komiksů a počítačových her*. NLN, Praha 2003.
 Bocheňski, Josef Maria: *Cesta k filozofickému myšlení*. Rozmluvy, Surrey 1985 (kapitola Hodnoty).
 Brague, Rémi: *Evropa, římská cesta*. Pedagogická fakulta UK, Praha 1994, s. 37.
 Ferguson, Niall: *Civilizace. Západ a zbytek světa*. Argo/Dokořán, Praha 2014.
 Hanuš, Jiří (ed.): *Lidská práva. Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. CDK, Praha 2001.
 Chesterton, Gilbert Keith: *Ortodoxie*. Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1992, s. 74.

Jiří Hanuš (1963), historik, působí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Umět včas umřít

Roger Scruton

Šachová partie v Lucemburských zahradách.
Foto: Jorge Royan, Wikimedia Commons

Starověká Hippokratova přísaha zavazující lékaře, aby svou profesí chránil pacientův život, pochází z doby, kdy hlavní příčinou úmrtí bývaly běžné infekce a úrazy a lidé se nedoživali vysokého věku. Nezvratitelný dlouhodobý úpadek lidských sil, jaký dnes ve stáří očekáváme, byl velmi vzácný, a proto se dal snadno zvládnout. Poslední dobou se však lékaři a zdravotní personál ocitají pod tlakem, aby svým pacientům zkrátili život – někdy si to přejí z dobré vůle nebo z hamižnosti příbuzní, čím dál častěji naléhají i sami nevléčitelně nemocní.

Současná morálka, hluboko zakořeněná v minulosti, si s takovým dilematem neumí poradit. Potíže s koncem života jsou výsledkem

úžasného rozvoje lékařské vědy a radikální proměny lidského života, kdežto naše morálka reflektuje stav, který už dávno neexistuje. To však vůbec neznamená, že by nám chyběl morální kompas. Svědomí je bdělé a odmítá být slepé vůči novým podmínkám. Žádá si jasnou odpověď a potřebuje se smířit s intuicí života a smrti, která je základem morálky. Otázka zní, jak dalece a jakými prostředky můžeme tradiční morální postoj revidovat.

Lékařskou etiku notně zmátla nejen sama medicína, ale také téměř stoprocentní zestátnění zdravotního zabezpečení. Přestalo být zřejmé, jaký má být vztah mezi spravedlností, která se stala občanským právem, a dobročinností čili

privilegiem. Není to tak dávno, kdy lékaři a nemocnice své služby prodávali a těm, co nemohli platit, je v základní podobě poskytovali gratis. Spravedlnost znamenala povinnost dostat smluvním požadavkům, ale morální povaha lékařské profese si vynutila pomoc chudým. Sociální stát a všeobecné právo na lékařskou péči toto dávné dilema a neřešitelné problémy prakticky zrušily.

Dobročinnost lékaře závislá na osobním rozhodnutí zanikla a nahradila ji zákonná povinnost vůči pacientovi, stát nesmí mezi lidmi rozlišovat. Ani dnes však nejsou finanční prostředky neomezené a volba, komu je poskytnout, ze světa nezmizela. Staří lidé se nacházejí v nevýhodné situaci – jejich přežívání je důsledkem všeobecného pojištění a sociální stát stojí před nepříjemnou volbou, zda své omezené prostředky vynakládat na prodloužování života čím dál většího počtu přestárých lidí, nebo na péči o zraněné či nemocné lidi v produktivním věku. Změna lékařské praxe a univerzální dostupnost léčby způsobily nové potíže, a protože nejsou v kompetenci zdravotnictví, není ani schopno si s nimi poradit.

Místo úvah o spravedlnosti si všimněme, jak dlouhověkost ovlivnila postoj vůči smrti. Ještě před sto lety by si nikdo ani v nejbujnější fantazii nedokázal představit, že se lidé budou běžně dožívat tak vysokého věku jako dnes. Je možná pochopitelné, že vznikají úvahy, kam až lze dojít, včetně fantastické vize o překonání samotné smrti. Zde je třeba připomenout, že prodloužení života elixírem nesmrtelnosti by jej připravilo o všechno, co mu dává smysl – o lásku, dobrodružství, odvahu, shovívavost, soucit i zájem ještě něco objevovat. Máte-li pochybnosti, přečtěte si divadelní hru Karla Čapka *Věc Makropulos* či

ještě lépe, poslechněte si Janáčkovu operu, jejíž předlohou se tato hra stala.¹

Ostatně proč by měli starci donekonečna zatěžovat planetu svou přítomností, místo aby uvolnili místo dalším generacím? Pokud by se lékařská věda měla ubírat touto cestou, měli bychom takový výzkum zarazit. V protikladu k fantazii věčného života na zemi máme dobrou intuici ohledně správného načasování odchodu ze života. Nietzsche na ní postavil svoji morální filosofii. Jeho vlastní předčasnou smrt předcházelo nepředstavitelných deset let duševní prázdnoty. Jestliže stárí naruší všechny výkony i pocity poskytující životu účel, upozorňuje nás filosof, zničí hodnotu života. Z ryze osobního živočišného hlediska nám může takové rozvažování připadat dost podivné – cožpak nestojí prodloužení mého života i při nějaké té bolesti a lítosti přece jen vždy za to? Není lepší držet se života než se poddat a přivolávat předčasný konec? Není snad normální uvažovat, že

i vyčerpaný nesnesitelný pozemský život
staroba, bolest, nouze ba i vězení
z obavy konce je přirozené
za ráj mít.

(William Shakespeare, *Něco za něco*)

Důvod takového uvažování je prostý, chybí nám zpětný pohled, smrt přichází v čase budoucím.² Nemůžeme ji předem považovat za včasnou, objeví se kdesi za horizontem života, kam nemáme přístup. Jak bychom mohli posoudit, zda nastal pravý čas? Novou perspektivu objevíme teprve odosobněným pohledem na konec života, který jako by se týkal někoho jiného, osvobozením od nutkání zůstat naživu za každou cenu. Naše hodnoty a životní plány se

ukazují jako na smrti zcela nezávislé. Odmítneme-li omezené stanovisko biologie, objevíme morální význam lidské existence.

Člověk totiž není pouze zvláštní případ biologické kategorie známé jako *organismus*. Lidský život nepovažujeme za pouhé lineární setrvání v čase od narození do smrti, nýbrž za nepřetržité drama, jehož význam spočívá v celistvosti a není redukovatelné na jednotlivá dějství.

Život stejně jako umělecký předmět lze posoudit pouze zvnějšku, jako by patřil někomu jinému. Jen tak lze určit jeho morální význam. To je však možné jen z pohledu druhé osoby, která se i na sebe dokáže podívat s odstupem. Definice lidského života má morální rozměr, proto nám moudří Řekové zapověděli posuzovat štěstí žijícího člověka, patří totiž celému životu a smrt i umírání zahrnují veškeré životní zkušenosti.

Kdo prožil velké neštěstí, ztrátu nebo ponížení, na vlastní kůži poznal, že nic z naší minulosti není zabezpečené. Nečekaný zvrat dokáže naprosto zničit úspěch, renomé i velkou lásku, jako když žena zjistí nevěru svého manžela a její důvěra a štěstí se rozpadne nebo když se prokáže korupce slavného politika a on náhle spatří pohrdání v očích, které ještě nedávno zářily obdivem.

V takovém případě nezpochybnitelná hodnota tehdejšího stavu, viděno ze zpětného pohledu, ztratila náhle nejen svůj lesk, byla špatná a důkazem slabosti. Kdo se dožije osobní degradace a propadne lítosti, je jako člověk, který přes noc přišel o celé jmění, aniž by kdy z něho měl sebemenší potěšení, žil příliš dlouho. Je proto dobré si uvědomit, co všechno může způsobit náhlou změnu. Mudrci starověku věděli, že ztrátu životní rovnováhy provází stud a ponížení

před soudem veřejnosti. Řečeno současným jazykem, život ztratí svou oporu, když se zhroutí vztah s ostatními lidmi čili status, který jej definuje. Život stejně jako jeho ztráta mají morální význam. Tajemství spokojenosti je prosté, umět umřít dříve, než jej ztratí.

Všechny bojovné národy, jako staří Řekové, Japonci, Římané nebo Anglosasové, dávaly přednost smrti před ostudným přežitím, což se týkalo především válečných tažení. Morální příklady hrdinů a hrdinek, kteří zavčas ukončili svůj život, jak nám vyprávějí Plútarchos a Livius, byly v jejich době běžné. Chválili dokonce i náhodnou předčasnou smrt hrdiny, neboť taková nehoda možná předešla potenciální hanbě a neštěstí, které by nadobro zničilo to jediné, na čem záleželo, jeho pověst.

Antické myšlení zrcadlí už téměř zaniklý způsob života. Lidé žili v ohrožení, jaké v Evropě až na výjimky neznáme, a stáli před soudem veřejnosti. Nicméně nám názorně ukazuje, že není nelogické věřit, že pohodlný, zdravý a citový život může trvat příliš dlouho a přesáhnout hranici únosnosti, jak dokládá Plútarchos na příkladu Bruta či Kleopatry, když se rozhodli ukončit svůj život. Dnes bychom o sebevraždě uvažovali docela z jiných pohnutek než staří Římané, nepřikládáme své osobě a svému postavení takovou váhu, aby nás veřejná ostuda nebo ztráta prestiže přiměly vzít si život. To však neznamená, že nesdílíme s Plútarchovými hrdiny přesvědčení, že lidský život má morální hodnotu a smrt není tou nejhorší událostí, která může člověka potkat. Zločinec, který přežije své hrůzné provinění, se stává strašlivou urážkou lidstva. Dokonce i odpůrci trestu smrti připouštějí, že ztratil privilegium života a svou další existencí uráží oběti svého činu. Většina lidí soudí, že takový člověk žije

mimo svůj vyměřený čas. Je nelogické domnívat se, že jeho život má smysl, stal-li se pro všechny zátěží a sám ztratil naději uskutečnit jakýkoli svůj vlastní záměr a získat sympatii druhých.

Před námi se otevírá nová morální perspektiva, než jakou znali Brutus s Kleopatrou. Nikoli obava z veřejného ponížení, ale vědomí, že hodnota života do značné míry závisí na lásce a hodnocení druhých. Kdo ji ztratí, přišel o všechno, za co stojí žít. Samozřejmě pro křesťana tohle neštěstí ještě neznamena konec, stačí otevřít srdce a vnímat lásku snášející se z nebes. S úpadkem křesťanské vize se ale otázka dlouhověkosti stala značně naléhavá.

Současná umělecká vnímavost poskytuje sebestřednou představu včasné smrti. Vztahujeme ji totiž sami na sebe, nepřichází zvnějšku, je pocitem euforie, vrcholného naplnění, po němž už podle Johna Keatse v *Ódě na slavíka* nezbyvá životu než sestup:

Oč lepší ještě umřít zdá se mi
teď, když bych s nocí slastně splynout směl...³

S odsouzeným básníkem soucítíme, ani my neposuzujeme život jako něco, co by se dalo vyjádřit jednou větou, nýbrž jej chápeme jako sled po sobě jdoucích a někdy vzácných chvil, kdy prožíváme intenzitu všech věcí, jako když zahlédneme oblohu v kapce rosy. A když zmizí, litujeme, že jsme takovou úžasnou vizi přežili, neboť víme, že se jí už žádná z příštích zkušeností nikdy nevyrovná.

Toto smyslové hledisko má svou negativní protiváhu v obavě z bolestivého umírání, z dlouhodobého fyzického utrpení, z něhož může být předčasná smrt vysvobozením. Je velký rozdíl mezi sebevrahem, který se vyhnul nesnesitelné

bolesti, a člověkem, jenž volil smrt, aby unikl veřejnému ponížení. První svůj život ukončil, druhý jej „zachránil“ před zdrcujícím odsudkem. Lidé, kteří utíkají před bolestí, život nezachraňují. Nevítězí v porážce, nenaplnují své životní drama, které vyžaduje takový, a ne jiný závěr.

Hanba a bolest, toť dvě pozvánky k ukončení vlastního života. Existuje však ještě způsob, jak život přežít, a to cestou upadající chátrající existence, beznadějným vegetováním bez možnosti samostatně jednat, bez vztahu k lidem. Život nahradilo živoření. Smrt osoby se nepodobá smrti zvířete, není pouhou konečnou stanicí. Je jakýmsi obalem života a světlem podél cesty, která k němu vede. Přinejmenším bychom si to takhle přáli a tak to také chápali Brutus s Kleopatrou. Když však člověk před svou smrtí ztratí svou osobnost, je to, jako by se obal roztrhl a život z něj pomalu uniká jako z prasklé nádoby. Co bylo kdysi ucelené a mělo svou hodnotu, stává se s přibývajícými léty stále zmatenější a rozptýlenější.

Našlo by se jistě mnoho příkladů přestárých životů. Uvažuji o případu člověka bez schopnosti navázat s lidmi kontakt, předmětu péče a oddanosti těch, kteří si pamatují jeho bývalou osobnost, jenž se ale pro sebe i pro své příbuzné stal velkou zátěží. Netrpí nesnesitelnými bolestmi, aby se pro něj smrt stala vysvobozením, ani studem nebo ponížením, aby se v myšlenkách obracel ke smrti, protože nic, co by je mohlo probudit, už dávno neexistuje. Přežil svou smrt.

Hodnotu života nemůžeme posoudit ani realizovat o samotě. Teprve náklonnost ostatních a jejich ocenění pozvedá naše konání z pouhé oblasti smyslů a dává životu význam – máme-li hodnotu pro ně, získáme ji i pro sebe. Bez lidí by se náš život nikdy nenaplnil a nestal celistvým,

jeho plnost má svůj původ v posouzení a oddanosti druhých. Žít za hranicí jejich souhlasu a náklonnosti by znamenalo chřádnout v mravní pustině, v zemi stínů a negace, kdy by se i Há-dova podsvětní říše popisovaná duchem Achilla v *Odyseji* jevila lákavá. Taková poušť se rozkládá před lidmi, kteří přestali chápat, žijí bez vůle a bez vzájemnosti lidských vztahů, jež umožňují lidské chování.

Mnoho lidí se stará o svého příbuzného ve stavu naprosté bezmoci, protože ho mají rádi, s láskou na něho vzpomínají, zdaleka ne všichni jsou však ochotni podstoupit nezbytnou oběť, když zjišťují, že se jejich láska mění v toleranci, snášenlivost v podráždění a špatná nálada v beznaděj. A tak nezbývá než oběť nevratného úpadku poslat do pečovatelského domova, aby se o ni postaral spolehlivý a profesionálně chladný personál. Takové plýtvání finančními prostředky a drahocenným lidským kapitálem jistě nelze obhájit utilitarismem, chápu to naopak jako jeho kritiku, a nikoli jako námitku proti institucionální péči. O to víc to však vyvolává naléhavou otázku, zda bychom se neměli individuálně a kolektivně zabývat problémem včasné smrti. Uvědomit si, že nemůžeme donekonečna ponechávat rozhodnutí nevyzpytatelnému osudu.

Lékařská věda a zdravotnická péče se zasloužily o prodloužení života do věku, kdy se duševní a fyzické schopnosti rapidně snižují. Ačkoli se všichni úpadku stárí obáváme, bereme léky a pravidelně navštěvujeme lékaře. Nepochybně jsou naše obavy racionální, ale užívání medikace už podstatně méně. Máme přece volbu své tělo ponechat přirozenému opotřebení, dokud je více méně spokojeně obýváme, a teprve až poznáme, že se začíná hroutit, nastane čas volit buď

nejlepší možný odchod ze života, nebo o sebe starostlivě pečovat až do momentu, kdy už si neporadíme. Domnívám se, že osobě, jež ze všech sil usiluje oddálit okamžik pravdy až za hranici své vůle, nejsme nic dlužni a máme právo o jejím životě rozhodovat.

Vyvstává tak problém, jak se na včasnou smrt připravit a jaké morální či nemorální prostředky se nabízejí k ukončení života. Rád souhlasím s Plútarchem i Shakespearem a na sebevraždě Bruta a Kleopatry neshledávám nic nepatřičného. Bylo by ode mne docela nestoudné, abych takové významné osobnosti peskoval a bral jim právo na dobrovolnou smrt. Ukončili svůj život na důkaz svých povinností vůči světu a jejich skon byl krásným a velkorysým gestem. Jak by vůbec směla něco namítat zbabělá stvoření jako vy a já, jež se udržovaná naživu plodovou vodou pečovatelského státu celý život vyhýbala každému nebezpečí a ještě v důchodu se domáhají všech možných radovánek a pokoušejí se žít co nejdéle? Otázka tedy zní, kdy se máme rozhodnout, jakým způsobem a z jakého důvodu. A co by měli dělat ostatní, aby nám pomohli.

Ujasněme si nejdříve rozdíl mezi smrtí jako únikem z utrpení a ukončením života jako obranou před duševním úpadkem. V prvním případě lze jednat v zájmu někoho jiného, ve druhém rozhoduje každý sám o sobě. Kdo se stará o nevléčitelně nemocné, ať už profesionálně nebo z lásky, jistě si přeje, aby pacient co nejméně trpěl. A jestliže to znamená zkrátit jeho život, tak není důvod k námitkám. Očekávám, že brzy budou k mání ještě lepší drogy než morfin a kodein, bezbolestně oslabí lidskou vitalitu a umožní „slastně splynout s nocí“, jak si to představoval Keats. Najdou se jistě vzteklouni jako básník Dylan Thomas, kteří budou úpěnlivě naléhat na

své umírající příbuzné, aby nepodléhali vábení „něžné noci“ a „zuřivě zápasili s umírajícím světlem soumraku“. Kdo dokáže zapomenout na své obavy ze smrti a pečuje o svého milovaného, jistě uvítá objev narkotik, které by pod správným dohledem a kontrolou odstranily daleko pochybnější lékařskou praxi co nejdéle prodlužovat strašlivé choroby stárí. U nevyléčitelně nemocných s definitivní diagnózou nelze považovat ukončení života za vraždu.

Daleko složitější je to v případě duševního rozpadu osobnosti. Jak uniknout životu bez oněch klíčových vlastností vytvářejících osobnost, umožňujících interakci ty a já, porozumění, vědomí sebe, cit k druhému a podobně, přestože fyzicky člověk přežívá? To samozřejmě

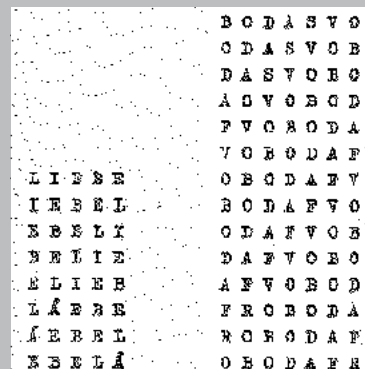
neznamená, že ztratil právo na život, natož aby to ospravedlňovalo jeho předčasné ukončení. Byl by to zločin srovnatelný s vraždou kojence. Zbožná úcta k životu vyžaduje respekt vůči lidské bytosti, v jednom případě vůči člověku, který byl kdysi osobností, a v druhém k životu dítěte, jež se osobností teprve stane.

Otázka zní: Jak se vyhnout nešťastnému osudu, co bych měl udělat, aby mě zasáhla včasná smrt? Měl bych snad pěstovat nějaký nebezpečný sport, abych se při první známce slabomyslnosti dopustil nějaké fatální chyby? Co když nebude osudná a skončím na pojízdném kresle? Cožpak je možné plánovat a ospravedlnit vlastní smrt ještě předtím, než duševní retardace ukončí všechny plány?

INZERCE

REVOLVER REVUE™ No 126 — 2022 JARO

literatura

DOLEŽAL — nové básně
NOVÁK — Těžký prachy + rozhovor
HLOŽEK — Břidličná pole
OSWALDOVÁ — básně + esej
GEBERT — Ovladač
HIRŠAL, GRÖGEROVÁ,
KONKRÉTNÍ POEZIE — esej

výtvarné umění & design

VODSEĎÁLEK — koláže + anketa
ŽUPNIK — fotografie + rozhovor
ATELIÉR ENTRE DEUX — Fauconnet,
Lajard, Liebaert, Lochmannová
SEDM — Babák
DOČEKALOVÁ — kaligrafie
ATELIÉRY — Paul

kritický couleur

LIDI KRVE [Pokorná]
DOLEŽAL [Drda]
FÄRBER [Čiháková]
DOSTOJEVSKIJ [Kosáková]
MYTHOGRAMY [Vajchr]
ZÍTŘEK SE NEKONÁ [Pokorná]
KUNDERA [Gebert]
HAVEL [Kosák]
IIROUIS (1944–2011)

K dostání v dobrých knihkupectvích, nebo se slevou v redakci Revolver Revue či poštou.
Více na www.revolverrevue.cz — sekretariat@revolverrevue.cz — 222 245 801 — [Hájkova 2, Praha 2]

Už od dávných dob mají filosofové za úkol vysvětlovat, jak máme přemýšlet o smrti, jak se k ní bez obav postavit. Epikúros a po něm Lukrétius tvrdili, že strach ze smrti nedává smysl, vzhledem k tomu, že ji nepřežijí, nic neznamená, druhá strana pozemského života neexistuje. Dokud jsem naživu, smrt se mě netýká, a když jsem po smrti, tak přece nežiju, o čem je tedy vůbec řeč? To je příklad, jak zdánlivě logickým myšlením neutralizovat obavy ze smrti. Novější filosofování o smrti se kloní k názoru, že přemýšlení nikam nevede a měla by je nahradit aktivita. Martin Heidegger k překonání úzkosti ze smrti radí odmítnout běžný existenciální postoj, každodenní rutinu existence, a nahradit ji „otevřeným vědomím na cestě ke smrti“. Domnívá se, že pokud bereme smrt jako součást života, překonáme její hrůznost a s plným vědomím své smrtelnosti získáme vnitřní klid. Ať už je to jak chce, k problému stařecké demence nám nic nenabízí. Heideggerův postoj ke smrti zní sice náramně a možná i někoho povzbudí, ale být „na cestě k duševnímu rozpadu“ rozhodně žádný půvab nemá.

Problém, jak se připravit na hrozbu vyprázdňené existence bez vlastní identity a možnosti svobodného jednání, kdy přestanu poznávat a milovat, naznačuje Aristotelés, otázku však formuluje odlišně. Především nabízí velkolepý obraz morálního života. Nemám-li představu o svém budoucím životě, tak také nevím, jaké touhy a přání budu jednou mít. Jediné, co bezpečně znám, jsou obecné pravdy a vlastnosti nutné k úspěšnému zvládnutí nepředvídané situace. Správné jednání vzbuzuje v lidech souhlas a obdiv, vidím-li sebe v náhledu ostatních jako někoho, kým je dobré být, mohu být se sebou spokojen. Jak se mám tady a teď připravit

na proměnlivý osud, nemohu-li nic předvídat? Měl bych jednoduše pěstovat sklony, které obdivuji u ostatních, aby se staly součástí mého charakteru. Aristotelés a filosofové antiky je nazývali ctnostmi a v jejich středu rozpoznávali čtyři základní vlastnosti – moudrost (prozíravost a schopnost zobecňovat zkušenosti), dále spravedlnost, střídmost (uměřenost) a statečnost. Praktikováním těchto ctností vzniká pevná morálka a ta zajišťuje budoucí štěstí. Až jednou nastane tvrdá životní zkouška, zachovám se správně a čestně a získám obdivný souhlas svých současníků. Ctnosti ovšem nikoho neuchrání před utrpením, kterému se nemorální lidé pečlivě vyhýbají, jak vidíme na příkladu zbabělců, kteří bitvu většinou přežijí. Ale k čemu jim to slouží? Vždyť v běžných záležitostech života sebemenší nepřízeň osudu slabocha porazí, je o krok pozadu a nikdy spokojený nebude.

A tak máme-li odvrátit hrozbu senility, měli bychom přemýšlet, v čem nám mohou být ctnosti nápomocné, a zamyslet se nad chováním obdivuhodných osobností – ty nám totiž předvádějí úspěšnou konfrontaci s osudem, tak jako když Brutus vyrval porážce vítězství a padl na svůj meč. Nic na světě nevyvolává větší odsudek než zbabělost. Kdo nesnese myšlenku na smrt, kdo se ji nepokusil pochopit nebo se s ní nedokáže smířit, kdo před ní prchá nebo podvádí sám sebe, že ji může donekonečna odkládat, vzbuzuje v normálních lidech nechuť a odpor, řeknou si, proboha ať nejsem jako on. Jaký výstražný příklad nám dnes poskytují lidé, kteří nechávají své tělo po smrti zmrazit, aby je jednou vědci probudili k životu a poskytli jim novou příležitost. Jakou zbabělost a jaké obludné sobectví předvádějí, když nechtějí odevzdat planetu svým nástupcům a rozhodli se ji navždy zatěžovat

svou nechutnou přítomností. Vytvářejí tím nátlak na vědecký výzkum, aby se rozvíjel amorálním směrem a usiloval objevit nesmrtelnost – jak tuto ohavnou myšlenku propagují transhumanisté a gerontolog Aubrey de Gray.

Každý pokus vyrovnat se s nebezpečím demence vyžaduje odvalu pohlednout mrazivé pravdě do očí a uvědomit si, že se dá žít jiným způsobem a podstatně si zvýšit šance odejít ze světa s neporušenými duševními schopnostmi. Vydat se touto cestou znamená vystoupit z pečovatelské kultury, odmítnout posedlost zdravým životním stylem, dopřát si i potěšení z odvážných dobrodružných akcí, prostě žít tak trochu nedbale. Především to však chce neustálou aktivitu, nikoli však fyzickou. Cvičit především mentálně, pěstovat intenzivní vztah s lidmi, obětovat se, hledat příležitost jak se zapojit a nebát se odhalit. Toto mi napovídá moje intuice.

Život mírného chátrání neznamena život zhýralý. Umožňuje pít s mírou i kouřit, požívat tučná jídla – účelem není obžerství, nýbrž oslabování těla a posilování ducha. Riziko nemá ničit osobní vůli ani vztahy s lidmi, pouze mírnit šance na dlouhé přežití. Všeteční lékaři a zdravotní fašisté vás napadnou a navrhnou změnu stravovacích návyků, zdravotní procházky a pravidelné cvičení, doporučí vám pít víc vody a méně vína. Budete-li trvat na riskantním životním stylu a vzdorovat zažité ochraně zdraví, ideopolicie vás brzy vypátrá a vystaví veřejnému posměchu, ne-li opovržení. Nikdo vás pochopitelně nemůže nutit, abyste usilovali žít co nejdéle. Adam Smith by dnešní situaci přestárlé společnosti možná vyjádřil takto: gulag starců vytváří neviditelná ruka falešné koncepce lidského života, představy,

jako by už smrt nebyla jeho součástí a včasný konec jeho plodem.

Každý ať uváží sám za sebe, co pro něj život mírného tělesného úpadku obnáší. Někdo dá přednost nebezpečnému sportu, jako je honitba nebo horolezectví. Jiný se bude raději ostře vyjadřovat k politickým událostem, čímž získá vděčné přátele a nesmiřitelné odpůrce, kontroverzní život přináší útěchu i napětí ze života ve společnosti. Myslím, že nemám takovou výdrž, jakou má kamarádka a neúnavná bojovnice Ayaan Hirsi Aliová. Její nebezpečný zápas za pravdu o islámu padni komu padni je obdivuhodně bezstarostný, jistě však naplňuje každý okamžik jejího života. Jinou užitečnou aktivitou může být pomoc nemocným s rizikem nákazy. Zkrátka a dobře, je záhodno vést aktivní život naplněný dobrou vůlí a nezbytným rizikem, mírně pomáhat tělu přirozeně stárnout a hlavně nezapomínat, že hodnota života nespočívá v jeho délce, nýbrž v jeho hloubce. ■

/ Esej z knihy *Confessions of a Heretic*, která vychází v nakladatelství Leda pod názvem *Zpověď kacíře*.

Překlad A. Tomský. /

- 1 Viz Bernard Williams, „The Makropulos Case: Reflections on the Tedium of Immortality“, in *Problems of the Self*, Cambridge 1973.
- 2 Viz diskusi: Vladimir Jankélévitch, *La mort*, Grasset, Paris 1966.
- 3 Překlad H. Žantovská.

Roger Scruton (1944–2020),
britský filosof, estetik, politolog
a spisovatel.

Karel Kotas – architekt jiné moderny

Petr Pelčák

Pojmem jiná moderna bývá označována taková architektura, která má s klasickou modernou společný odklon od tradičního formálního aparátu, ale na rozdíl od ní si uchovává víru v odvěká architektonická témata, jakými jsou např. monumentalita, tektonika, materialita či místo stavby. Jednoduše řečeno, zatímco klasická moderna tradici vědomě ruší, a tak historii neguje, jiná moderna vnímá architekturu jako celistvou disciplínu s vlastní historií, kterou bere stále v úvahu. A tudíž pracuje s tradicí jako základní kulturní hodnotou. Poté, co moderní architektura zapříčinila odosobnění staveb a zničení měst¹ a tímto stavem namíchaný historizující koktejl postmoderny společnost nakonec otrávil tím, čím ji zprvu vzrušoval, totiž promiskuitou idejí i forem,² byla architektura jiné moderny na počátku milénia znovuobjevena jako inspirující proud, který dokázal

Portrét Karla Kotase
z roku 1929

pracovat moderně při respektu k tradici. Jejího zásadního významu pro existenci kultury si totiž byl vždy vědom. Za reprezentanty jiné moderny jsou dnes považováni např. švýcarsko-německý architekt Rudolf Otto Salvisberg (1882–1940), dánský architekt Kay Fisker (1893–1965) či švédský architekt Sigurd Lewerentz (1885–1975). V širší souvislosti s jinou modernou poutá velkou pozornost budování Milána jako moderní metropole, a tedy práce tamních architektů, např. Giovanniho Muzia (1893–1982), dvojice Mario Asnago (1896–1981) a Claudio Vender (1904–1986) nebo studia BBPR.

Důvody přehlížení architektury jiné moderny v českém prostředí jsou dány historicky. Jednak byl modernismus oficiálním společenským kánonem první Československé republiky, a proto má u nás – a v nás – stále vysoký status a étos, podobně jako celé masarykovské období nově

založeného státu. S tím souvisí i důvod druhý – ze skutečně dobrých architektů meziválečného Československa pracovali v intencích jiné moderny převážně naši Němci a Židé. Tedy ti, na které se národnostně vyčištěná česká společnost po celou druhou půli 20. století snažila zapomenout. A zároveň tací, kteří neměli potřebu se zbavovat tradice a historie, protože obojí pro ně bylo samozřejmou a živou hodnotou. To platí i o těch českých architektech, které lze označit za reprezentanty jiné moderny a kteří právě pro respekt k výše uvedeným hodnotám neměli v poválečném Československu jednoduchou existenci. Protože zapomnění bylo vlastně i vhodnou taktikou přežití ve stalinském světě, je dnes přirozeným důsledkem naší moderní historie.

Karel Kotas (1894–1973) je pozoruhodným českým architektem 20. století, architektem naší jiné moderny. Architektem, na něhož se zapomnělo a stále se zapomíná, a to přesto, že 90. léta minulého století přinesla probuzení zájmu historiků architektury také o něj. V mnoha ohledech však již příliš pozdě, neboť řada pramenů

k poznání jeho osobnosti a díla dlouhou dobu nezájmu prostě nepřežila.

Tento nezáměr kromě zmíněných okolností spočívá také v tom, že Kotase nemohla žádná z metropolí našeho státu považovat úplně za svého, protože žil a tvořil postupně ve všech třech: moravské, té téměř slezské i české. Po válce potom také na Slovensku. Přitom jeho rodištěm byla jihomoravská vesnice, tedy prostředí, které dějinný obraz rodáka přesahující humna rovněž nevytvoří. Sourozenci emigrovali (bratr do Francie a sestry do Brazílie), dcera se krátce po válce provdala do Spojeného království, takže rovněž generátor budování a udržování ságy výjimečného člena rodiny neměl velký výkon.

Přitom Karel Kotas výjimečným architektem v českém prostředí rozhodně je. Jeho venkovský původ je ještě pro onu dobu celkem typický – jen z významných brněnských neněmeckých architektů jeho generace měla venkovské rodiště snad většina. Pro tuto generaci byla rovněž celkem obvyklá válečná služba a dosažení důstojnické hodnosti na italské frontě. Ne zcela

↓ Ústav soudního lékařství Masarykovy univerzity, Brno, Tvrdého 2a, 1923–1930, spoluautor Miloš Laml

← Moravskoostravská spořitelna, Moravská Ostrava, nám. Dr. E. Beneše 6, 1927–1930

† Přestavba lázeňského domu pro Ústřední sociální pojišťovnu v Praze, lázně Teplice nad Bečvou, 1931–1932

→ Nájemní dům s restaurací Černý pivovar společnosti Riunione Adriatica di Sicurtà, Praha, Karlovo náměstí 14, 15, 1932–1934

obvyklé je však již školení na obou „našich“ akademiích – nejdříve ve Vídni (Leopold Bauer) a po vzniku republiky pak rovněž v Praze (Jan Kotěra). A zcela neobvyklé je jeho profesní působení postupně v Brně, Ostravě a Praze, během něhož významně ovlivnil podobu všech tří měst. V Brně vytvořil vizitku moderního a tehdy bohatého města hned při vstupu do něj, kterou je velkoměstský palác Riunione Adriatica di Sicurtà proti hlavnímu nádraží. V Ostravě rostoucí sílu a prosperitu města zosobnil v paláci Moravsko-ostravské spořitelny tvořícím tehdy protějšek Německému domu a současně celé náměstí na tamní main street. V Praze výrazná figura jeho velkoměstského paláce Černého pivovaru dominuje spodní, západní straně Karlova náměstí a celou severní frontu Perlové ulice tvoří jiný velkoměstský palác, památkáři dávaný již v době vzniku za příklad ohleduplného začlenění moderní stavby do historického prostředí. Pražské stavby i jmenovanou brněnskou Kotas navrhoval jako smluvní architekt italské pojišťovny Riunione Adriatica di Sicurtà, která ho zaměstnávala

od počátku 30. let do konce války. Takovou výhradní práci pro korporátního stavebníka se rovněž vymaňoval z dobových zvyklostí (projektoval také pro pojišťovny české, např. v průběhu 30. let postupně navrhl celou dnešní podobu lázní Teplice nad Bečvou pro pražskou Ústřední sociální pojišťovnu), a tudíž také poválečný odchod významného italského investora z Československa přispěl k zániku povědomí o světě, ke kterému Kotas náležel, a tedy i povědomí o něm samém. Architekt na změněnou situaci reagoval opět pracovním přesunem, tentokrát do slovenského Zvolenu, kde se stal akcionářem a technickým ředitelem zakládaného dřevokombinátu Bučina, jež také projektoval. Za výkonem své funkce do maloměsta na středním Slovensku však pouze dojížděl, a tudíž tragickou jízdu našeho Orient expresu na trati Terst–Moskva zažíval v metropoli státu. Lze odhadovat, že přes zhoršování zraku jenom zíral.³ Tak se v důsledku dějin Kotasovo dílo předčasně uzavírá právě ve Zvolenu podobným tématem, jakým před čtvrtstoletím začalo v Brně – dělnickým obytným

souborem provedeným v režné cihle a se sedlovými střechami.

Karel Kotas až do poválečného nástupu komunistů nebyl outsiderem. Naopak, ze skrovných rodinných poměrů se vypracoval ve významného architekta s přáteli mezi českou buržoazií i politickými a společenskými elitami. Jeho tchánem byl brněnský právník, politik a bankéř Jaroslav Budínský, jehož kolega z Revolučního národního

shromáždění z let 1918–1920, Masarykův přítel advokát Otakar Krouský později v Československu zastupoval právě terstkou pojišťovnu Riunione Adriatica di Sicurtà. Kotas tedy měl i v době hospodářské krize 30. let dostatek exkluzivních zakázek. Až do konce první republiky své dokončené stavby publikoval v prestižních domácích časopisech (zejm. *Stavitel*), z nichž brněnský *Horizont* mu věnoval dokonce celé číslo. Také až po válce prodal jednu ze svých dvou vil (tu brněnskou, ve které vlastně nikdy nebydlel, a to sochaři Vincenci Makovskému). Sám až do téže doby vlastnil kamenickou firmu dodávající obklady staveb, včetně těch, které navrhoval. O jeho společenském postavení svědčí rovněž to, že jej na sklonku 20. let portrétoval Rudolf Kremlíčka či že se jeho dcera krátce po válce provdala za tiskového ataše britské ambasády.

^ Nájemní domy společnosti Riunione Adriatica di Sicurtà, Praha, Žitná, Příčná, Řeznická, 1934–1935

✓ Nájemní dvojdom společnosti Riunione Adriatica di Sicurtà, Praha, Sokolská 27, 29, 1936–1937

↓ Administrativní a obytný palác společnosti Riunione Adriatica di Sicurtà, Brno, Nádražní 4, 1936–1938

† Administrativní a obytný dům společnosti Riunione Adriatica di Sicurtà, Praha, Perlová 1, Rytířská 1, 1938–1940

▲ Generální ředitelství společnosti Severní dráhy Ferdinandovy, Moravská Ostrava, Prokešovo nám. 6, 1939–1941

Houstnoucí atmosféra třetí Československé republiky (která také možná vedla ke Kotasově rozhodnutí odejít do Zvolenu) již výjimečným lidem Kotasova druhu nepřála. Po únorovém puči roku 1948 na něj komunisté nasadili svoji obávanou represivní Státní bezpečnost. Profesní kariéru Kotas ukončil v 61 letech odchodem do důchodu z pozice projektanta národního podniku Papcel ve Štětí (od roku 1953 Dřevoprojekt). Poté se již navrhováním nových staveb nezabýval. Nevíme, jakou měrou se v posledním zaměstnání podílel na projektu obřích papíren ve Štětí, ale nabízí se připomenout, že někdejší Kotasův zaměstnanec Oskar Oehler/Olár se po roce 1948 rovněž věnoval projektování průmyslových podniků. Dnes lze těžko soudit, zda šlo o osobní volbu s cílem vyhnout se zadáním v povinném stylovém provedení socialistického realismu, či zda lidé Kotasova či Oehlerova typu prostě neměli jinou možnost.

Lze-li v poválečné fázi Kotasova života spatřovat obvyklý český osud úspěšné osobnosti doby předválečné, v čem tkví jeho výjimečnost? V jeho meziválečném díle, reprezentujícím pro české prostředí netypickou architekturu jiné moderny, která je současně architekturou vysoké kvality.

V čem tato jinakost a kvalita spočívá? V prvé řadě v Kotasově smyslu pro městskou situaci, v umu stavbami vytvářet a dotvářet městské prostředí a jeho atmosféru. Ta souvisí s charakterem jeho staveb, v němž rezonuje renesanční duch fasád prolamovaných okny a komponovaných s nevtrivou bravurou. Jejich objemy jsou pevně vystavěny na zemi. Výstižnější je však hovořit o hmotách než o objemech, neboť jeho stavby jsou hmotné. Moderna usilovala o nehmotný charakter staveb, fasády komponovala jako grafické listy, horizontálními průřezy pásových oken

popírala tektoniku a jejich nehmotná těla spojovala se zemí jen dotykem sloupů, jako by šlo o nezakotvené, mobilní objekty. Také celková forma modernistických staveb je dynamická a jejich proudnicovost je odkazem na tvarování transatlantických parníků. Kotas však navrhuje stavby pevně ukotvené v místě (rovněž v konkrétním místě), a tedy statické, což souvisí s jejich osovou symetrií, jejímž zamýšleným důsledkem je monumentalita příbuzná s tou, jakou známe u paláců silných historických měst. Ideálem a cílem moderny byla abstrakce. Kotasovy stavby jsou naproti tomu vždy konkrétní a mají figuru. Jejich estetický účín je podpořen výtvarně pojímanou materialitou, která zase úzce souvisí s barevností. Jsou to těla vytvořená z ušlechtilých materiálů, které jejich hmotě dávají přirozenou a stálou kultivovanost, výraz a detail (i tak na první pohled nenápadný, jakým je např. rýhování omítky Černého pivovaru).

Možná právě stálost je vlastnost tvořící vlastový a současně propastný rozdíl mezi Kotasem

a avantgardou, mezi stavbami moderny a jiné moderny. Koneckonců, vezmeme-li v úvahu i stálost estetickou, jde ve tvorbě námi vytvářeného hmotného světa o něco jiného? ■

/ Fotografie z monografie *Karel Kotas 1894–1973*,
P. Pelčák, M. Strakoš, I. Wahla (eds.), Brno 2021 /

- 1 Josif Brodskij v *Rotterdamském deníku*: „Corbusier a Luftwaffe společně proměnili vzhled Evropy.“
- 2 Petr Rezek v přednáškách nejpozději na počátku 90. let ukázal, že postmoderní architektura je kýč, protože její účín je vzrušení způsobené napětím mezi k sobě formálně nepříslušujícími částmi stavby (často historickými citacemi), čímž současně ruší jednotu celku jako základní a nutnou vlastnost uměleckého i architektonického díla.
- 3 Endré Steiner autorovi textu v listopadu 2005 v americké Atlantě: „Odejít jsem se rozhodl v den smrti Jana Masaryka. Nechtěl jsem znovu žít v režimu s [koncentračními] tábory.“

Petr Pelčák (1963),
architekt.

INZERCE

Petr Pelčák, Martin Strakoš, Ivan Wahla (eds.)

KAREL KOTAS 1894–1973

Dílo Karla Kotase, které patří mezi nejlepší příklady „jiné moderny“ v českém prostředí, vypovídá o mimořádném talentu a o vůli zakládající suverénní schopnost vytvářet velkoměstskou architekturu výjimečné elegance a současně naprosté samozřejmosti.

Knihu vydal Spolek Obecní dům Brno a Národní památkový ústav ÚOP v Ostravě roku 2021, dotisk vyjde v květnu 2022.
Kontakt pro objednání: www.obecnidumbrno.cz
Distribuce www.kosmas.cz

Brněnská romance

K stému výročí narození literárního vědce Dušana Jeřábka

Univerzitní profesor Dušan Jeřábek se narodil před sto lety 14. března 1922 v Brně, ve městě, kterému zůstal věrný po celý svůj život. Absolvoval brněnskou filozofickou fakultu, kde působil od roku 1950 až do svého úmrtí v červnu roku 2004. V roce 1966 byl jmenován profesorem pro dějiny novočeské literatury, v šedesátých letech přednášel na německých univerzitách. Mezi léty 1966 až 1969 byl děkanem brněnské filozofické fakulty. Patří mezi naše přední bohemisty, zabýval se např. dílem Vítězslava Hálka, Karla Havlíčka nebo Arna Nováka (vydal soubor jeho díla *Česká literatura a národní tradice*, dále monografii *Arne Novák*), podílel se na dvojím vydání oceňovaného *Průvodce po dějinách české literatury*, byl místopředsedou Literárněvědné společnosti ČSAV a mnoha dalších. Uspořádal a vydal výbor z díla J. Merhauta, R. Těsnohlídka nebo I. Herrmanna (výbor povídek *Ze starého rámu*, nakl. Odeon 1979 s ilustracemi Adolfa Borna), je autorem knihy *Tradice a osobnosti – česká literatura*. Pravidelně spolupracoval s nakladatelstvím Odeon a jako recenzent se věnoval divadlu. Napsal knihu vzpomínek *Brněnská romance*, která

Dušan Jeřábek na začátku padesátých let.
Foto: Rodinný archiv

později v rozšířeném vydání vyšla pod názvem *Brno – kulturní město předválečné a válečné* v nakladatelství Barrister & Principal (2006). V následujících řádcích vzpomínají na tuto významnou brněnskou osobnost kolegové a studenti.

Střípek zrcadla

Dalibor Tureček, literární historik

I. Obhlédání

Ze starého, původního dvora areálu brněnské filozofické fakulty, ještě bez moderní knihovny a dalších úprav, zato s více stromy a lavičkami,

nahoru proti mírnému kopečku. V budově A do prvního, zvýšeného podlaží, pak kolem záchodků doleva. Za skleněnými dveřmi celá tehdejší katedra české literatury. Jedny dveře po druhých. Sekretářka hned při ruce. Pak jeden učený pán vedle druhého, výjimečně dva v jedné místnosti. Na konci další dveře, tentokrát kolmé na běh chodby, ukončující a oddělující. Za nimi malý prostor, co by se párkrát otočil, na jediných dveřích do místnosti, vlevo, masivní červená cedule se zlatým písmem Prof. PhDr. Dušan Jeřábek, (tehdy ještě) CSc. Je rok 1978.

Člověk doklopýtal studijním plánem do druhého ročníku, a teď sedí na jeho přednášce. Na sklápěcí sedačky jak ve starém kině si už zvykl, stejně jako na malé sklopné pultíky, vždy na předchozí sedačce, na kterých se s trochou vůle dalo i psát, na menší kus papíru. Byly tam už za Masaryka? Když fakulta vznikla a přednášel tu Arne Novák? Nebo se tam dostaly až po válce, za Antonína Grunda? Sedával v nich sám pan profesor? Teď má výhodu, může stát a chodit si, jak se mu zachce. A dokonce přijít a odejít, kdy se mu zlíbí. Což zrovna on nijak nenadužívá. Takhle být jednou také profesorem! Přednáška starosvětsky solidní. Bez vnějších efektů, bez předvádění se, klidné plynutí. Nikoli učivo, informace a myšlení. Zvažování a hodnocení textů, dob, podob literatury. Faktografie jak velká řeka. Ale sama nestačí. Co myslel a psal o Nerudovi Arne Novák a co Šalda? Jak vnímat padesátá léta (tehdy) minulého století? Víc prózy, dramatu, méně poezie. Škoda, že si tak málo pamatují. A první zkušenosti s vedlejšími, nezáměrnými účinky přednášky, s přednáškovými zplodinami. Záhadně zmizelým Emanuelem Bozděchem se strašily některé spolužačky po nocích na kolejích. Bez nás. Tedy rozhodně beze mne.

Zkouška. Za dveřmi kabinetu především plné skříně knih. To všechno přečetl? A co má ještě doma? Masivní stůl kolmo na okno, co nejbližší světlu. Starodávná stolní lampa se zeleným stínítkem z masivního skla a (asi) mosazným stojánkem. Jako kus secese. Před bližší bočnicí stolu velké, prapodivné křeslo zkoušencovo. Červenohnědé čalounění, mohutný, zřejmě nastavitelný opěrák, velká dřevěná konstrukce, područky. Snad prý po Arnu Novákovi. To velké křeslo po tom malém? Zapadlo se do něj jako do pasti. Na co se mě ptal? Co jsem mu ztrémovaně odpovídal? Za co mi dal tu jedničku? Potvrdil ale dojem i pověst gentlemana. Neznervózoval, nerýpal, vůbec už nezesměšňoval. Ba ani příliš ironicky nekomentoval. Dokonce ani nebyl nadřazenecky žoviální. A že už měl člověk tou dobou o příslušných pedagogických nectnostech celkem slušné povědomí a zásobu stresů ještě nezpracovanou do podoby skvělé historky. Před Jeřábkovými dveřmi nic takového. Tady spolužačky nemanifestovaly nervové vypětí scénkami hodnými hereckých cen. Spolužáci v afektu netrefovali bezděčně odhozeným pribináčkem právě procházejícího děkana. Jen solidní ticho, bázeň a třesení.

II. Přivykání

Dva roky pauzy. S jinými přednáškami, zkouškami a lecčím na fakultě, ale hlavně mimo ni. Pak diplomní práce. Prý abych si zapsal u Jeřábka, řeklo se mi, když jsem pročetl seznam nabídnutých témat. Prý záruka naprosté spolehlivosti. A tak Nerudovy *Arabesky*. A to se ještě neví, že tím mám nakročeno, ba narýsováno na desetiletí dopředu. Na stole nejprve kniha

Aleše Hamana *Neruda prozaik*. Tedy ne kniha nebo studie Jeřábková. Takže on je v nejlepším smyslu kolegiální, respektuje jiné odborníky, ba je doporučuje! Ale jak to, že se chová kolegiálně i ke mně, že z jeho úst oslovení kolego nezní jako ironický úšklebek? S čím vším jsem se zpočátku snažil přijít jako s možností pracovního postupu? Ještě že si tak málo pamatuji. Vyslechl mne klidně, mlčky, bohu díky nedal najevo, co si myslí. A vyhýbal se nadšeneckému povídání, či spíše opovídaní. Chce práci v podobě textu. Dopředu. Při konzultaci jej pak klade na stůl zaplavený podtrhnutími, otazníky, vykřičníky, lakonickými komentáři. K jazyku, stylu, argumentaci, neúplnosti heuristiky, citačním normám. Málomluvná, ale jako prásknutí bičem přiléhavá lekce k Praktiku odborné práce I–II. Před očima zároveň vyvstane propastný rozdíl mezi třeba skvělou přednáškou a poctivou prací školitele, jak se tehdy říkalo. I po této lekci dodnes svým studentům říkávám, že přednáška je jen zálohou na vstupenku do odborné práce. Bezpochyby jsou nadšení. Člověk se při konzultaci nebo po ní samozřejmě občas dost stydí. Ale přesto nemá pocit, že je pronásledován, natož zesměšňován. Chce se pomoci. Důvěřuje se. Na konání konzultačních hodin je absolutní spolehnutí. To by už muselo být. A žádný vyměřený čas, notovaný v rozvrhu, klidně hodina, což při počtu vedených prací je pořádný kus úvazku navíc. Tak člověk pochopí, že Jeřábkovi samozřejmě jde o téma, vykonanou práci, ale zároveň o – člověka. Do obávaného křesla se jeden pomalu začne těšit. Další fází je přesun do dvou malých křeslíků u nízkého kulatého stolu. Je tak lépe vidět na korigovaný text, ale zároveň se pan profesor vyloupí z hradby masivního stolu, sedí proti člověku jako prostorově rovný. Ale vždycky proti

němu. Nikdy žoviální bok po boku. Nikdy vtípky, noblesa sempra. Občas se letmo pozeptá na člověkův život, bez komentářů, natož žoviálních rad. Takhle být také jednou noblesní. Noblesou, která není maskou, strategií, vyhověním jakýmsi starosvětským akademickým normám, noblesou, které se dá věřit, která přirozeně vyrůstá z nitra. Noblesou, ve které zámlka a letmý úsměv, spíš cuknutí koutkem úst, decentní záblesk jiskry v oku platí víc než hraná kurtoazie.

III. Přibližování

S další a delší pauzou postupně takzvaná vědecká výchova (dnes doktorské studium), habilitace, profesura. K Dušanu Jeřábkovi už vede cesta naprosto samozřejmě, jako do dobrého, solidního, ale zároveň milého a radostně očekávaného přístavu. Principy práce se příliš nemění, jen se rozšiřují metodologické horizonty, které teprve sem náležejí. Co o metodě s beámem? A navíc, ony metodologické exkurzy jsou zpravidla podávány jako náhled do dějin oboru. Jako součást poučných glos a zábavných vyprávění. Ano, kdysi obávaný, stále nanejdůležitější respektovaný profesor Jeřábek jako vypravěč a glosátor. I v této roli maximálně střídavý, ukázněný, pokládající řeč do prostoru s lehkou ironií i sebeironií a nechávající ji spíše odeznět, než by silácky rajtoval na pointě. Prostor důvěry v druhého se radikálně zvětšil. Teď nechce Dušan Jeřábek vést, ale doprovázet. Nyní respektuje témata, která sám nedělá, impulsy a inspirace, se kterými se sám příliš neobírá. Autoritativnost dávno vymizela. Tak třeba k obrozenému dramatu se zájmem sleduje pozvolna se rýsující paralely s vídeňskými předměstskými scénami. Přitom jako znalec

Dušan Jeřábek (vpravo) s rodiči a sestrou. Foto: Rodinný archiv

a milovník divadla má jistě přehled a názor. Bezpochyby třeba o Tylovi. Ale nevnučuje ho. To spíš upozorní na další sekundární literaturu, zejména tu dobře tradiční, od Hýska k Novákovi – řečeno v opovážlivé zkratce. Ne že by jinou neznal, ale jen tak bez dlouhých řečí a hlasitých proklamací připomíná, že otázky, které se zdají nové, neopravňují k přehlédnutí podstatných kusů badatelské tradice. Hovor se zároveň postupem času stále častěji stáčí na osobní notu. Zajímá se o druhého, sám se příliš nevyzpovídává, spíš občas nechá problesknout střípek něčeho osobnějšího. Tak jsme se setkávali s okolnostmi danou nepravidelností, i když nás už zdeůředně výkonové vazby nepojily. Osobní možná nepřevládlo, ale přesto se rozrostlo a hrálo. Pak jedny Vánoce, vlakem do Brna a tramvají do Králova Pole, kde tehdy na Záhřebské bydlel. Krabičku domácího cukroví v ruce, těšení na to vše milé a dobré, co naše sejítí přinášívá. Není mu ale dobře, telefonuje dceři o radu a přispění, panelákové dveře jsou zvukově k bolesti prodyšné. Nechávám krabičku s cukrovím na rohožce a utíkám. Pak se jeho zdraví pomalu ale jistě zhoršuje. Pozvání do

staronového bydliště na Lidické třídě nedovedu obratem vyhovět. Mrzí mne to od chvíle, kdy se ukázalo, že to bylo pozvání poslední. Jak rád jsem ho poslouchal. Jak trestuhodně jsem minul možnost ještě na mnohé se zeptat. Kolik jiných mu bylo daleko blíže, než jsem byl já. Málokdo jiný mi byl tak neokázale blízký jako on.

Mezi studenty a spolupracovníky

Jiří Kudrnáč, literární historik

Pan profesor důstojně přednášel a zodpovědně zkoušel. Jeho výklady byly uvážlivé, jasné, jasně a autoritativně psal. Vedle legendárních osobností jako Šalda, Arne Novák nebo Otakar Fischer byl zde pro studenty pán, který je s nimi spojoval. Interpretoval kulturní bohatství v lákavých obzorech, jeho výklady české literatury 19. století, ale i dalších údobí a osobností osvětlovaly povahu, vývoj i potenciál kulturních celků ve velkorysých souvislostech. Už v letech studentských nám bylo zřejmé, že jsou nám poskytovány také spolehlivé základy pro veškeré další studium literatury. Pan profesor motivoval, kontinuálně se kolem něho rojili čínorodí studenti, dívky i mladíci, se zájmy a schopnostmi vědeckými, pedagogickými či básnickými. Byl klasický vlídný mentor a inspirátor, jehož mladí s důvěrou, ostychem a očekáváním prosili o přečtení a posouzení svých prací, s jehož duchovním světem se snažili seznámit, či se mu alespoň přiblížit. Působivou roli hrál též příklad respektovaných osobností fakulty sblížených s panem profesorem v příležitostném kroužku, jako Jana

Nechutová, Josef Válka, Miloš Štědroň. Již mezi dychtivě a někdy i jen živelně kritickými studenty se dostávalo respektu páně profesorově činnosti publikační, včetně publicistiky: erudovaná věda i žurnalistika byly vždy pečlivě vyhledávány. Autorita, jíž byl proslulý, byla doprovázena i jistou střídmostí v kontaktu.

Při pozdějších setkáních, v dobách postudent-ských, se pan profesor vstřícně otvíral debatám, vzpomínkám, plánům i přátelskému sdílnému popovídání. Nemáme mnoho takovýchto příležitostí, které v životě dostaneme. Vyjadřoval kontinuitu, moudrou soudržnost se zisky české literatury a kultury i porozumění jejich mean-drům. Byla mu vlastní erudovaná kritická skepse, zdobící pedagogii i kritiku. Umírněně, s typicky humanistickou zdrženlivostí, se nebránil úvahám o možnostech budoucích.

Profesor Jeřábek si získával soustavně a jako-by samovolně respekt u široké škály odborníků i u spřízněného zájímavého se publika. Na fakultě a v kulturní obci se těšil přirozené autoritě napříč generacemi, u představitelů různých oborů. Byly ceněny jeho encyklopedické znalosti i bohaté kulturní zážitky, erudice v řadě humanitních oborů, intelektuální disciplína.

Bylo požitekem sledovat v projevech pana profesora také úvahy nezdráhající se provokativnosti, zahrnující ve své strukturu také humor či satiru v širokém rozpětí. Jeho přátelské úvahy v komorním prostředí byly pak snad vždycky doprovázeny humorem, také černým.

Byl zastáncem kulturní tradice nikoli jako všezahrnující a spíše zatěžující minulosti, ale jako pečlivě identifikovaného, vybraného organického proudu; zde navázal na Arna Nováka; stejně tak se nebránil vstřícně usilovné reflexi tendencí nových. Vedle respektu k humoru

v široké působnosti byla především zřejmá potřeba kladného tvůrčího úsilí, které mu bylo blízké u Šaldy a Masaryka. Takových osobností kdyby bylo, aby ani dnes nechyběly.

Bylo povzbuzující moci sledovat jeho soustavnou soustředěnou práci a zúčastnit se diskusí, vzácných „hovorů“, které neměly omezení. Profesor Jeřábek byl uvážlivý, náročný, velkorysý i shovívavý, jak je to žádoucí při dvojedine práci se studenty a s literaturou. Velmi náročný k sobě. Když se pak dostavila únava a přestal na fakultě učit, s noblesní zdvořilostí se k svému pracovišti stále vhodnou spoluprací hlásil a zabýval se o ně, stýskalo se mu po pospolitosti přátel, kolegů a studentů.

Na pracovišti, na jeho milé alma mater, v brněnské kulturní obci je jeho odkaz stále přítomen.

Můj noblesní pan profesor

Zuzana Urválková, literární historička

Kdo se jako student seznámil s panem profesorem pouze na přednáškách či na zkoušce z literatury 19. století, jež ostatně patřila k obávaným a náročným, ten jej nejspíš do konce studia míjel s uctivým pozdravením a vnitřním rozechvěním. Důstojný vzhled, pomalý, soustředěný výklad s výraznými rétorickými přerývkami se snoubily s erudicí podloženou rozsáhlými faktografickými znalostmi a širokým kulturním rozhledem, jímž pan profesor ozvlášťoval a odlehčoval svou výuku. Počátkem devadesátých let jsme byli stále plni dojmů z nedávné sametové revoluce, bažili jsme po vědění, radovali se z celkového

uvolnění. Přitažlivé bylo vše, o čem se dosud nesmělo nejen psát, ale ani mluvit. Seděli s námi v posluchárnách mnohdy až o deset a více let starší studenti, kteří z politických či náboženských důvodů nemohli před rokem 1989 studovat, měli osobní zkušenost s pronásledovanými intelektuálními kruhy a prožili se svými blízkými, o čem se nám ostatním ani nesnilo. Když jsme pana profesora s obavami až strachem požádali, jestli by nám v semináři dovolil referovat kromě autorů z 19. století také o zakázaných autorech, překvapeně souhlasil – snad též s jiskrou zájmu v oku. Obratem navrhl témata, a aniž by někoho ponížil kvůli naivitě či neznalosti, s níž jsme se na úkoly vrhali, usměrňoval naše představy o oficiální a neoficiální literatuře, nutil nás přemýšlet, propojoval literární světy napříč staletími. Co sám říkal, prokládal kromě znalostí zejména cennými osobními zkušenostmi. Brno se v jeho

pojetí rýsovalo v docela jiném světle, než je znali místní studenti: jako prostor setkávání literátů, kritiků, umělců. Čtvrť, nároží či dům, každé místo mělo svého genia loci. Aktuální byli v jeho myšlení Milan Kundera, Jan Skácel, Oldřich Mikulášek, ale také Leoš Janáček, Josef Merhaut, Zikmund Winter, Karel Klostermann či František Matouš Klácel. Zatímco některými autory se Dušan Jeřábek zabýval jako literární historik či editor jejich děl, jiní mu do života vstoupili bezprostředně formou přátelství. Zkrátka vážený a ctěný literární historik se před našima očima proměňoval v milovníka divadla, filmu, opery, architektury a také atmosféry brněnských „kafíren“. Do kulturního života Brna zapadal tak samozřejmě, jako by tomu ani nemohlo být jinak.

Až během doktorského studia, když jsem pana profesora vyhledávala kvůli konzultacím nebo jsme se sešli jen tak na kus řeči v Lucerně,

INZERCE

Wernisch / Joyce / Novotný
 Rimbaud / Pelán / Palacký
 Fabian / Jareš / Pokorný
 Frère / Cerdà
 Krueger / Hladun
 Kiva / Panasjuk
 Kocarev
 Dvořáková
 Zizler
 Nodl
 Koupil

1/22

www.souvislosti.cz
 revue pro literaturu a kulturu

kteřou měl v oblibě, jsem jej poznala jako nesmírně galantního a zároveň korektního člověka pevných zásad, vnímavého nejen ke kulturnímu dění, ale též vůči těžkostem druhých. Zastával funkci děkana fakulty v přelomových letech (1966–1969) a spíš mimoděk, z rozhovorů a poznámek kolegů bylo lze se dovítit, komu byl Dušan Jeřábek v této době nápomocen. Ostatně z korespondence uložené v Archivu Masarykovy univerzity je zřejmé, že udržoval poměrně intenzivní kontakty s politicky nepohodlnými osobnostmi z divadelního prostředí, např. scenáristkou a dramaturgyní Alenou Vostrou či divadelním vědcem a editorem Holanových spisů Vladimírem Justlem.

O divadle zapřádal hovor opakovaně a rád. Jako divadelní kritik zhodnotil v šedesátých letech a během normalizace více než sedmdesát divadelních představení. K jeho čtenářským láskám překvapivě nepatřili ani Vítězslav Hálek, ani Václav Vladivoj Tomek či Karel Havlíček, byť se jejich dílu odborně věnoval, ale spíše Thomas Mann nebo ruští romanopisci. Stálicemi byli Arne Novák, T. G. Masaryk či spisovatelská tradice rodiny Jeřábků (od literární tvorby Jeřábkova děda, Viktora Kamila Jeřábka, a otce, Čestmíra Jeřábka); v posledních letech života jej přitahovaly otázky duchovního rázu, např. filozofie Carla Gustava Junga.

U svých žáků pan profesor oceňoval především schopnost samostatně si klást otázky nad analyzovaným literárním materiálem. K této dovednosti podněcoval veškerou svou odbornou činností a též svými recenzemi (srov. např. Jeřábkovu recenzi na Macurovo *Znamení zrodu*). Neotřelý byl např. jeho výklad v monografii *Tradice a osobnosti* (1988), v níž polemizoval mimo jiné s nerudovským chápáním padesátých let jako

„času za živa pohřbených“ (z pohledu dobového literárního provozu, nikoli politického útlaku se tato doba Jeřábkově jevila podstatně dynamičtější). Přes veškerou vážnost a zdánlivou nepřístupnost, neodmyslitelně charakterizující jeho osobnost na univerzitní půdě, uměl pan profesor v soukromí a též ve společnosti kolegů a přátel překvapit vtipnou glosou či satirickou poznámkou. Avšak debatu o osobních rozepřích či zprávách ze zákulisí nevyhledával, byť by měl dozajista čím přispět. To ovšem platí rovněž o jeho vzpomínkách na mladá léta, o *Brněnské romanci* (1997), v níž se jako pamětník prezentoval podobně, jak jsem jej znala a měla ráda – jako svrchovaně noblesní člověk a na slovo vzatý odborník.

Vzpomínka na studijní pětiletku

Vít Závodský, divadelní kritik

Měl jsem to štěstí studovat na Filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně v první polovině „zlatých šedesátých“ český a ruský jazyk a záhy též divadelní vědu, takže jsem se s profesorem (tehdy ještě čerstvě habilitovaným docentem) PhDr. Dušanem Jeřábkem, DrSc., na fakultní půdě pochopitelně pravidelně setkával. Znal jsem jej však letmo, např. z návštěv divadel, již dříve, protože jeho o deset roků starší kolega, můj otec Artur, zde působil rovněž jako bohemista a teatrolog na téže nebo (při měnících se názvech a s tím i personálních přesunech) spřízněných katedrách. Přátelsky se stýkaly i jejich polovičky – rozhlasová kulturní redaktorka a divadelní vědkyně Zdenka Jeřábková a má matka, bývalá středoškolská kantorka

Dušan Jeřábek. Foto: Igor Zehl

Květoslava. K mým pubertálním uším tedy už před maturitou z proměnlivých poměrů na vyhlédnuté fakultě leccos dolehlo. Obrysově mi byl znám také pedagogův spisovatelský rodokmen a není patrně vyloučeno, že jsem se rodičovským prostřednictvím setkal i s jeho otcem, prozaikem a dramatikem z okruhu moravské meziválečné Literární skupiny Čestmírem Jeřábkem, autorem tehdy vydané a čtenáři vyhledávané novely o Boženě Němcové *Odcházím, přijdu*.

Jak jsem si pro jistotu ověřil v pracně „vydolovaném“ indexu (recte výkazu o studiu), provázely mě Jeřábkovy přednášky a semináře setrvale po celou studijní pětiletku. V oné době jejich rozpis dosti přesně stanovila brožura Seznam přednášek a účast na nich byla víceméně povinná, v seminářích kontrolovaná a prezenčními archy evidovaná. I bez tohoto dohledu jsem během dne v blízké, stále existující restauraci U čápa nevysedával a na všechny dále zmíněné lekce docházel pečlivě a rád. Hned v prvním ročníku to byla v obou semestrech dokonce po třech hodinách týdně „Nová česká a slovenská literatura“ a obdobně to pokračovalo v ročníku

následujícím, kdy navíc přibýly dvouhodinové „Dějiny českého a světového divadla“. Rok nato šlo o stejně tak dotovaný „Literární seminář“ a o „Dějiny světového dramatu“, poté dvouhodinový „Výběrový literární seminář“ a v ročníku závěrečném „Výběrový seminář“, posléze orientovaný na diplomovou práci; vše v předepsaných termínech uzavíraly zápočty a zkoušky.

Nejen z přednášek jsem věděl, že se doc. Dušan Jeřábek jako literární historik badatelsky zabývá zejména generací májovců a že se roku 1960 prací o Vítězslavu Hálkovi a jeho úloze ve vývoji české literární kritiky 19. století právě habilitoval, když už předtím uspořádal Hálkovy *Vybrané spisy*. Měli jsme k dispozici jeho skripta, do otcovy a rovněž mé knihovny přibývaly jím editované a komentované výběry – od Františka Matouše Klácela přes Zikmunda Wintra a Ignáta Herrmanna po Josefa Merhauta a Rudolfa Těsnohlídka. Nejedno bohemistické skriptum nebo i syntetické práce knižní objevily se ovšem až po mém absolvování fakulty. V dalších desetiletích, kdy jsem se už také věnoval publicistickým a divadelním aktivitám, měl jsem pak možnost sledovat Jeřábkovy divadelní recenze zejména v denících *Rovnost* a *Svobodné slovo*, jeho hodnocení jednotlivých sezon brněnských činoher nebo historicky i teoreticky zaměřené příspěvky do rozličných teatrologických sborníků.

Přednášky Dušana Jeřábka pro početnou ročníkovou studijní skupinu „hlavních“ bohemistů probíhaly přirozeně ve velkých posluchárnách v poschodích děkanátní budovy, v nichž ne každý přednášející dokázal u ještě nikoli dvacetileté omladiny udržet její bedlivou pozornost. Vzpomínám, jak ne právě oblíbený a neklidným auditoriem vyrušovaný cholerický historik ze

své lekce předčasně prchl nebo kterak v témže sále rusista docent Roman Mrázek v případě posluchačského „útlumu“ naopak neváhal nečekaně přiskočit od katedry k blízkému klavíru a chvíli s přivřenýma očima v záklonu preludovat. Pokud mě paměť neklame, docent Jeřábek v tomto ohledu problém nemíval: přehledně rozčleněné penzum vykládal soustředěně, hlasitě a zřetelně, s jistým nepodbízivým patosem, seriózní věcností a akademickou noblesou, občas kořeněnou mírnou intelektuální ironií. Oficiálně vyžadované „soudružské“ oslovování, namísto mezigenerační univerzitní kolegiality implikující určitý odstup, nicméně respektoval.

O dost skromnější podmínky připadly seminářům s nevelkou studentskou účastí, zejména oněm výběrovým nebo divadelním. Odehrávaly se totiž naopak v potměšlém zadním přízemí, kde právě bývaly pracovny polonistů i docenta Jeřábka, který si jedenkrát před námi ulevil (následně všelijak interpretovanými) slovy: „Je to tu jako v márnici“. Jindy se naopak v dusné vydýchané atmosféře z jeho úst náhle ozvala otázka: „Soudružky, není vám v těch svetrech horko?“ Moje maličkost neukázněně vyprskla, načež se jí dostalo decentního, leč dodnes pamětlivého zpražení: „Soudruhu Závodský, tím nechci říci, že by si soudružky snad zde měly svetry odložit, ale že bych třeba otevřel okno.“

V pátem ročníku jsem si diplomový seminář vybral právě u docenta Jeřábka coby vedoucího, který akceptoval mnou iniciativně zvolené téma „Umělecké dílo Milana Kundery“. Dnes již dávno světoznámý autor, tenkrát novopečený docent pražské FAMU, měl tehdy za sebou kromě publicistiky a překladů, trojice jím posléze odvržených básnických sbírek, vančurovské knižní studie *Umění románu* a prvního sešitu *Směšných lásek*

především proslulé, u nás i v cizině hodně uváděné drama *Majitelé klíčů* (po pětapadesátiletém „embargu“ loni „revitalizované“ činohrou brněnského Národního divadla), na jehož detailní rozbor jsem se soustředil. Na obhajobu obsáhlé diplomky v květnu 1965 dosud rád vzpomínám. Zatímco její vedoucí v písemném posudku i ústním jednání vnesl jen námět na další rozvinutí vztahu neběžně konstruované Kunderovy hry k dramatice Jeana-Paula Sartra a ostatní členové komise jevíli spokojenost, oponent docent Oleg Sus, u něhož jsem v jiné přízemní „márnici“ s potěšením absolvoval dva ročníky semináře o levičové avantgardě a znal ho též z redakce měsíčníku *Host do domu*, nezapřel svou nonkonformní sršatost. Dodnes slyším mj. jeho ironický dotaz, zda se nedomnívám, že Kunderova dobově vyzdvihovaná (leč v současných apologeticky pojímaných novinářských a filmových hodnoceních tvůrčova díla naopak zapíraná) fučíkovská poéma *Poslední máj* je „pouhá ošeřikovaná teze“...

Jak běžela léta pro mne mnoha profesními postihy neblahé husákovské normalizace i rušného polistopadového období, potkávali jsme se s profesorem Dušanem Jeřábkem především na premiérách brněnských scén a rozličných divadelních konferencích a jiných obdobných akcích; příležitostné pracovní kontakty mě dovedly i k jeho synovi Mojmírovi. Měl jsem příležitost obšírněji recenzovat i jeho dvě pozdější knihy memoárové, navazující na rodovou beletristickou tradici i osobnost milovaného předchůdce Arna Nováka (Jeřábek o něm ostatně rovněž napsal knihu) a koncipované při faktografické spolehlivosti v bystrých postřezích čtenářsky přitažlivě. Ve svém exempláři vzpomínek *Brněnská romance* (1997), vydaných k autorově pětasedmdesátce, čtu dedikaci „milému kolegovi a příteli“; Olgou

Jeřábkovou připravená publikace *Brno – kulturní město předválečné a válečné* (2006) s připojenými vyznáními přátel a žáků vyšla k badatelovým bohužel již nedožitém pětasmědesátinám.

Sám již v závěru osmého decennia, stále si rád připomínám, že jsem patřil k oněm šťastným studentům, kteří profesorovi Dušanovi Jeřábkovi v posluchárnách brněnské filozofické fakulty mohli pět ročníků naslouchat a také v dalších letech mu být v kulturní societě nablízku.

Závěrem mi dovoluji ještě malou pointovou perličku: onen den, kdy jsem se měl pro sepsání tohoto příspěvku rozhodnout, vezla mě na Händelovu překrásnou barokní operu *Alcina* podivnou náhodou právě tramvaj pokřtěná jménem profesorova děda „Viktor Kamil Jeřábek“...

Pařížský přípitek

Věra Kunderová, Paříž

Okolo páté hodiny odpoledne zvonění, vyjdu k brance, dobré odpoledne, Bonza (to je náš pes) se potřebuje proběhnout – a tak jdeme ve třech směrem na Palackého vrch. To byla tehdy krásná příroda, hliněná cesta, pomalu stoupající k lesíku s malou studánkou, ze které Bonza pil... My dva jsme si povídali o knížkách přečtených i určených k přečtení, ale hlavně: byla jsem žákyně u zkoušky, ne na katedře, ale na hliněné cestě k lesíku: co jste četla z Němcové, můžete mi vyprávět *V Zámku a podzámčí* s vaším osobním přemýšlením o románu, znáte její život, v kolika letech jste četla *Babičku*, váš názor se často měnil? Já měla trému, Bonza lítal a pak zvolna zpět k brance na Purkyňově ulici... Dobrý večer, tak

zase příště, řekl Dušan Jeřábek, už se těším, Dušane, ale zkoušet prosím už ne! Tehdy ještě „nestoletý“ profesor Dušan Jeřábek se vracel pomalu domů za malým Mojmírem. Sto let, Dušane, teď si někde v prostoru povídáte s vaší Zdenkou, mojí kamarádkou, a možná i s Boženou Němcovou.

Olga, Mojmír a já vypijeme skleničku na vaše narozeniny bez vás, Dušane, ale silně s vámi ve vzpomínkách.

O síle intelektu

Miloš Štědroň, hudební vědec, skladatel

Přišel jsem na filozofickou fakultu tehdy ještě Masarykovy univerzity v říjnu 1959 v sedmnácti letech. To označení „Masarykova univerzita“ se už spíše vynechávalo než zdůrazňovalo a setrvalo ještě na razítkách a hlavičkových papírech. Ale ve vzduchu už visela změna, která postupně probíhala v době, kdy jsem byl ve druhém a třetím ročníku. Fakultní lid, s nímž jsme se postupně sžívali, šířil nejrůznější fámy o tom, jak se nově bude univerzita jmenovat. Asi se na tom přižívovali různí vtipálci, protože se třeba spekulovalo o tom, že někdo z volitelů (tehdy patrně vědecká rada nebo nějaký senát či jiný poradní sbor děkanů a rektora) navrhl „univerzita Matěje Kopeckého“. Panovaly také obavy, aby to nebyla univerzita Klementa Gottwalda, leč „Přemysl ze Stadic naší Hané“ – jak ho nazval Vítězslav Nezval – byl našťástí v tomto směru natolik soudný, že již před časem odmítl nabízený čestný doktorát, který mu vyděšení akademikové strkali, a zdůvodnil to celkem přesně, že by toho možná v budoucnosti litovali... A tak nakonec zvítězila přírodovědecká

lobby a navrhla Jana Evangelistu Purkyně, který vzhledem ke svému významu nikomu nevalil.

Cítil jsem, že na tehdejší filozofické fakultě začátku 60. let se sráží stará univerzitní tradice, sahající až do roku 1919, a nová vrstva 50. let, kterou vytvářeli mladí částečně zfanatizovaní asistenti, kteří byli v opozici vůči starším profesorům a docentům. Většina z nich sice přešla ke komunistům, ale dalo se poznat, kdo je tam kvůli kariéře a kdo je věřící fanatik. A těch druhých bylo podstatně méně a byli dobře rozeznatelní...

Od října 1959 jsem tedy byl přijat ke studiu na filozofické fakultě pro obory hudební výchova a čeština. Pedagogickou kombinaci se mi během prvního ročníku podařilo změnit na vědeckou – hudební věda. Studium bohemistiky jsem si ponechal. Od začátku jsem viděl, jak kvalitní je a jak obě části bohemistiky a slavistika patří k tomu nejlepšímu, co fakulta nabízí. Krátká perioda 50. let nedokázala vymazat předchozí strukturalistickou éru Romana Jakobsona a literární vědu zastupoval tehdejší docent Dušan Jeřábek. Přednášel nám čtyři hodiny dějin české literatury v posluchárně č. 1, která už neexistuje. Byl to velký zážitek. Jeřábek nám zaujatějším pro obor připadal jako mladý Josef Dobrovský. Byl těsně před čtyřicítkou, astenický, krásný zjev a perfektní noblesní dikce. Jeho přednášky nás držely v napětí – často se ptal. Protože jsem několikrát věděl, o čem je řeč, dobře si mě pamatoval a mnohokrát pokládal otázku: „... ví to soudruh Štědroň?“ Vysloužil jsem si tak ostruhy někoho, kdo se zajímá o českou literaturu. Byl jsem odkojen velkou víc než stotisícovou knihovnou Václava Pletky, našeho souseda na hranici s Královým Polem, který byl jistě Jeřábkovým spolužákem. Můj dědeček, MUDr. Antonín Kupka, měl v péči otce Václava Pletky, diabetika a majitele velkopražírny kávy.

Václav Pletka se otce formálně zřekl jako mladý komunista, ale myslím, že to bylo jen gesto navenek pro ochranu zbytků majetku. Dům (vedle toho, kde jsme bydleli my) Pletkům znárodnili, ale vzhledem k angažovanosti mladého Pletky jim v domě ponechali dva byty, ve kterých se nacházela knihovna, jakou hned tak někdo neviděl – asi 120 000 svazků – včetně prvního vydání Francouzské encyklopedie a celé české literatury v souborných vydáních a vydáních podle nakladatelů. A samozřejmě překlady světové literatury. Po mnoha letech výpůjček z takovéto knihovny jsem mohl občas uspokojit náročného a fascinujícího docenta Jeřábka.

Nutil nás silou svého intelektu, abychom se na jeho hodiny připravovali. Bylo třeba přečíst velkou spoustu knih a pořídit z nich výtahy. Naučili jsme se pracovat s Jakubcovými a Vlčkovými *Dějiny české literatury* a s právě vyšlými tzv. akademickými dějinami – *Dějiny české literatury I – Starší česká literatura* (nakladatelství ČSAV, Praha 1959), které byly dílem Josefa Hrabáka, Antonína Škarky, Františka Svejkovského a dalších. Převládal však jednoznačně brněnský ordinarius Josef Hrabák. Toho jsem zažil jako děkana i jako přednášejícího (poetika, teorie verše) a nikdy mu nezapomenu, že se mě zastal proti kádrovákovi Šmídovi, který při mém přijímacím řízení vytáhl posudek uličního výboru, kde dědečkova pacientka poslankyně Niedermayerová – takto babička nynějšího bankéře stejného jména – v dobré víře prospět napsala, že naše rodina se o nic nestará a neúčastní se žádných uličních klepů. To považoval kádrovák Šmíd za potvrzení nevhodnosti k vysokoškolskému studiu. Hrabák prý tehdy podle očitých svědků pravil: A teď budeme hlasovat, ale jen akademické osoby... Tím byl kádrovák Šmíd odstraněn a já

jsem byl po létech ospravedlněn, protože v něm byl zjištěn šofér a konfident brněnského gestapa Schmidt... Habeant sua fata personae...

Tehdejší docent Jeřábek nás fascinoval ve více směrech. Četl ukázky z literatury, aby nás vtáhl do děje, a brilantně je komentoval. Snažil jsem se to od něj pochytit a později uplatnit ve své přednáškové činnosti. Jen postupně jsem se dozvídal o jeho kulturním zázemí. Už ve třetím ročníku, když nás už neučil, jsem se dozvěděl o jeho rodovém zázemí. Tiskař J. V. Jeřábek byl ze staré teplické knihtiskařské rodiny s tradicí od roku 1650 a podílel se jako faktor Augustovy tiskárny v Litomyšli na vzniku sebraných spisů Boženy Němcové, která již umírající přijela za tím účelem do Litomyšle. Jeho syn Viktor Kamil Jeřábek byl známým spisovatelem a působil především na Moravě. Na mě trvale zapůsobil svým smyslem pro ironii, když si pohrával s češtinou a konstatoval

jednou, že spisovatelé čeští jsou z části pozéři... Proměna toho módního slova (dnes pozér – dříve posér) z pozéři na očekávané poseři (rozuměj poserové) se nabízela. Ironie – ale vždy laskavá – ostatně trvale provázela i Dušana Jeřábka. Cítili jsme v ní nezaújatost a humánní odstup. Říkal nám například s oblibou: Pokud budete hledat v katalogu Julia Dolanského před rokem 1945, hledejte pod jménem Heidenreich...

Dušan Jeřábek pro mě zůstává jednou z velkých postav univerzity konce 50.–90. let 20. století. Jeho literární odkaz ústrojně navazuje na dílo učitelů a na vynikající úroveň brněnské bohemistiky a slavistiky v dobách, kdy zde působil Roman Jakobson. Jakkoliv nejsem vyznavač britské národy a politické kultury, přesto volím na závěr název knížky Jamese Hiltona: SBOHEM, PANE PROFESORE... ■

INZERCE

IPPO
INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

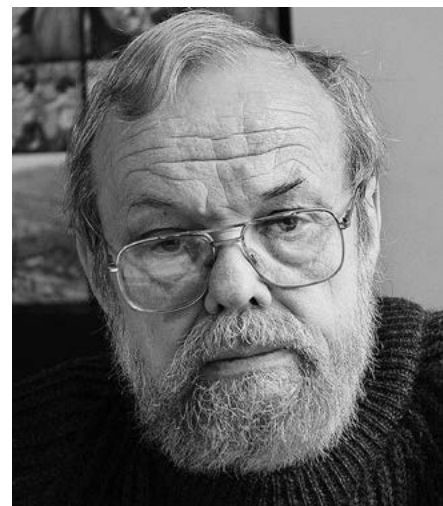
- » Otevíráme a promýšlíme témata moderní pravicové politiky
- » Hledáme vyváženou kombinaci mezi politickými idejemi a praxí
- » Pořádáme debaty a konference
- » Zpracováváme odborné analýzy

www.ippo.cz

Nejistému chodci nejistý čtenář

Pavlu Rejchrtovi k osmdesátinám

Karel Komárek

Portrét Pavla Rejchrt.
Foto: Jan Šplíchal

Dne 20. dubna se dožívá osmdesáti let Pavel Rejchrt, spisovatel, výtvarník a kazatel. Rodák z Litomyšle, v šedesátých letech student evangelického bohosloví, za normalizace krátkodobě v církevní službě a následně restaurátor a výtvarník ve svobodném povolání. Po revoluci začal oficiálně publikovat, dodnes příležitostně káže v českobratrských sborech. Literární tvorbě se věnuje od studií, nejprve ji ukládal v samizdatu, od roku 1995 vydal přes dvě desítky knih, nejčastěji v evangelických nakladatelstvích EMAN Benešov a Stefanos Jindřichův Hradec: sbírky básní a dramatických textů (mj. *Labyrint země Sinear*, 1999; *Světlo v čas večera*, 2003), prózy (*Samochodci víry*, 2004; *Mistr ryzího snu*, 2008; *Vyznání nejistého chodce*, 2013), soubory kázání a teologických reflexí (*Ukaž nám cestu*, 2013; *Vavřín víry*, 2018). Své knihy doprovází vlastními ilustracemi. Soupis jeho rukopisů pořídil Robert Krumphanzl pro výbor próz *Pozdní syn království* (1996). Jeho dílo hlouběji interpretovali Filip Komberec (*Světlem i stínem. Nad básnickým dílem Pavla Rejchrt, 2015*) a „dvorní dodavatel“ doslovů k jeho knihám Vladimír Novotný (shrnutý do svazku *Vírou k tvorbě, tvorbou k víře*, 2017).

Po dlouhém hledání zas něco pro mě: žijící český autor, který ve svém díle hájí křesťanské krédo. Chápe ho tak, jak je psáno, a ne pouze v přeneseném významu jako obrazné vyjádření všelidských hodnot. Hlásí se k němu v době, kdy, jak píše, „patří k evropskému bontonu“ naopak to, že „je téměř neslušné mluvit o Bohu“. Mluví o něm, a vždycky slušně: nedělá si z něho objekt své intelektuální sebe prezentace ani ho nevolá na soud dějin za všechny hrůzy světa. O otázkách víry přemýšlí, někdy až bolestně, ale ne z pozice hlubokého přesvědčení o vlastní neomylnosti. Pochybuje, ale nepochybuje. Svou domovskou církev za leccos kritizuje, avšak jen proto, že o ni má starost, a ne jak ti enfants terribles typu... (nomina sunt odiosa), kteří církvi nikdy nic neodpustí, ale „nad zkázou Josefovou se netrápí“ (Amos 6,6). Zhruba tím se podle mě Pavel Rejchrt liší od většiny svých spisovatelských kolegů, i od těch, kteří mají od literární kritiky nebo i sami od sebe vystavené pracovní zařazení „autor křesťanské inspirace“, „katolický intelektuál“ a podobně. Není pochopitelně jediný, kdo je takto jiný, ale i v takovém výběru je jedinečný. Že je umělecky na úrovni, pokládám za samozřejmé: literární

ochotník by mě takto nenadchl, i kdyby psal s upřímnou zbožností a dogmaticky správně.

To všechno mě napadlo už nad první Rejchrtovou knihou, kterou jsem četl. Časem jsem si doplnil znalost většiny ostatních, ale základní dojem mám v podstatě ze všech stejný: „Copak nevidíte, že píšu pořád jednu a tutéž knihu?“ řekl prý komusi Jakub Deml. Na této identitě, kterou jsem se pokusil nastínit v úvodu, mnoho nemění ani různé žánry a náměty, které v novějších textech logicky přicházely s novými prožitky a podněty. Které z těch dnes už pětadvaceti knih si asi autor váží nejvíc? Pro mě to bude, pokud zůstanu v řadě próz a sbírek kázání, zase ta první, kterou jsem poznal: *Vyznání nejistého chodce* (2013). Mimo jiné pro svůj bilanční ráz, charakter „sumární konfese“, jak zní titul závěrečné kapitoly, ale též pro výrazné vyznění, což je ovšem čistě subjektivní dojem. Budu teď psát jmenovitě o ní, i když leccos z toho může platit i o dalších. Zároveň ji mohu doporučit jako „vedení do života a díla“ těm, kdo Pavla Rejchrtu zatím neznají, byť to není faktografický autoportrét.

Dichtung und Wahrheit

Neřeším otázku, proč o sobě v této próze Pavel Rejchrt nemluví pod svým jménem, když se mu titulní vypravěč snad ve všem podobá. Syn váženého bratrského kazatele, rebelantský student evangelického bohosloví, nepřizpůsobivý duchovní, který brzy opouští vikářskou službu, za normalizace nepublikující literát a zřídka vystavující výtvarník, po revoluci občas hostující kazatel, spisovatel celkem hojně vydávaný, ale minimálně reflektovaný, podle svých dojmů spíš nevítaný a nechápaný. A permanentně

nespokojený: ze sebe, ze světa, z poměrů totalitních i posttotalitních, v kruzích kulturních i církevních... Podobně zní i jeho jméno: Kamil Korejs.

Také vrstvy, z kterých se text *Vyznání* skládá, jsou spíš autentické než fiktivní: vzpomínky, jejichž pravdivost by autor asi potvrdil, úryvky deníků, záznamy snů, citáty ze studentského teologického zápisníku a hlavně kázání – přes deset bohoslužebných promluv i s přibližným udáním času a místa, kde byly proneseny. Zvlášť ty nevypadají jako podvrhy. Bez předlohy stylizovaný je naopak „schizofrenní“ rozhovor mladého malíře a starého literáta v jedné osobě. Autor takto komponovaného celku si počíná jako ten hospodář z evangelia, „který ze své bohaté zásoby vynáší věci nové i staré“ (Matouš 13,52).

Konkrétně, i když ne dokumentárně, je v příběhu *Nejistého chodce* určena i doba. Jasně jsou poznat léta „zlatá šedesátá“, v jejichž vrcholu „se diktatura usmívala pitomě naivním obličejkem nového Tajemníka a hrdinně patriarchální tváří zasloužilého Generála“, první roky „všude vše stísnující okupace, tajuplně teď ukryté v části kasáren a neoznačených velkých budov“ města, kde vypravěč dočasně působí v církevní službě, i jednotlivé historické události, v textu důsledně anonymizované, jako byl před Vánoci 2011 pohřeb „zbožňovaného exprezidenta [...] v Dómu podle katolického obřadu“. Detaily dění pocho-pitelně mluví více k pamětníkům a budou tudíž sdělné čím dál méně, zatím jsou však živé.

V textu se zákonitě lépe orientují svědkové minulosti nebo autorovi známí. Dovedu si představit čtenáře, který si k němu vytvoří kódovací tabulku a rozluští, jak se ve skutečnosti jmenoval například profesor Nadzámecký a které město je Ztracené, Petroskalí či Chlastava. U jednoho

z těchto kryptoným se musím pozastavit: mně zvlášť drahé město přejmenoval autor na Sarkaň. Je to mistrovská slovní hříčka s příjmením kněze, který byl v tomto městě roku 1620 umučen. Protestant Rejchrt to možná mínil jako invektivu: katolický čtenář si to může přeložit jako poctu.

Vyznání nejistého chodce má mnoho přímých vazeb na historickou realitu. To nic neubírá jeho literárnosti. Nejlépe to vysvětlil autor sám: „I když v této knize Kamil čerpal ze životopisných podkladů patrně víc než v jiných pracích, chtěl a měl podat přesahující podobenství, a ne holá fakta [...] Vždyť tzv. upřímné psaní bývá ošidné svou výslednou nepravdivostí, která plyne z libovolného řazení banalit. Umění je však coby práce se stylem záměrné a vylučné, a právě že podniká neustále zápas s banalitou.“

Vyznání víry i nejistoty

Jaký je ten nejistý chodec, ať už je to autor sám nebo jeho literární mluvčí? Především stejný v této knize jako v ostatních. Představuje se výslovně jako rebel, netypický a nezařaditelný. Obtížně nachází porozumění v prostředí kulturním i církevním: v prvním mu vadí snobismus a komerce, v druhém „metafyzické mikrofráze“ a „duchovní bachaři“. (Vylíčené poměry v církevních strukturách jsou otřesné a ani katolík se nesmí škodolibě radovat, že se něco takového děje u evangelíků.) Stále si stěžuje, jak málo toho dosáhl v umělecké tvorbě i v duchovní službě: jeho knihy mají pramalý ohlas, jeho kázání budí rozpačité reakce... Cítí se snad i vinen, že nevydržel v úřadu vikáře: zběhl z něho už před půlstoletím, ale pořád se k tomu vrací v mnoha svých knihách. Vypadá to – aspoň z textů – až

jako komplex z otce, svědomitého dlouholetého kazatele.

K tomu by se dalo leccos podotknout. Teatrální křesťané, „slušňáci“ v církvi, Jobovi přátelé, kteří mají pro trpícího jenom fráze, to jsou trochu snadné cíle. Těžší je podle mě zasáhnout kritikou duše s náladovou vírou. Takové, které láká svět nikoli na všelidové rozkoše, nýbrž na exkluzivní kulturní hodnoty, které pak mohou svádět k modloslužbě a postupně i k faktické ztrátě víry. Stížnosti na neúspěch a neuznání, pokud neberou konce, připomínají žárlivost až závist. „Kázání k nikomu“ přece nemusí být zbytečné, ani když ho poslouchají dva tři lidé uprostřed rozlehlé modlitebny, jak vypráví kapitola s tímto názvem. A tu distanci či izolaci si nejistý chodec zvolil sám, tak proč na ni teď nařiká?

Ale zrovna to rebelantství, nerovný boj s církevní byrokracií a nastavení zrcadla duchovním rutinérům není to, co mě na Rejchrtově próze přitahuje. Fascinuje mě chodcova víra: to, jak podstatných skutečností se týká a jak naléhavě ji on sám vyznává. V připomínkách skutečných událostí vypravěč mění jména, ale jeho víra anonymizovaná není. Dobře ji rozeznáme v tlačenici konfesí a duchovních směrů na současném areopagu. V tom problém není. Spíš je vhodné si všimnout, jakého typu tato víra je a jaké má znaky. Zkusím to formulovat slovy, která bych v textu asi nenašel. Víra Rejchrtova protagonisty, potažmo autora samého, je nesnadná, nehladká, nenárokovatelná, nedosažitelná lidskými silami či světskými prostředky, není frázovitá, natož americky nadšenecká, neizoluje se od bídných bližních (i když je chodec občas přehlédne mezi groteskními typy, které tak nerad potkává v církevním provozu: co když jsou to svého druhu také bídníci? To je ovšem jenom všetečná

otázka taktéž nejistého čtenáře). Chodcova víra při vši proklamované nejistotě opravdu počítá s nadpřirozenem, je tudíž eschatologická.

Teolog proti teologii

Víra nejistého chodce je tak niterná, že se i jemu samému zdá v jistém smyslu nezávislá na teologii. Nebo viděno naopak: tajemství víry se jeví tomuto věřícímu tak hluboké, že se nedá vyjádřit teologickými formulacemi. Míni se ovšem „postbiblické“ definice článků víry, jak je postupně vyhlašuje církev, případně významné teorie jednotlivých teologů. Rozhodně ne sama bible: ta je – pro evangelíka Rejchrtů logicky – základ, po němž „nikdo nemůže položit jiný než ten, který už je položen“ (1. list Korinťanům 3, 11). Pak jsou pro něj zákonitě méně spolehlivé „podnětné a kuriózní detaily exegeze, pyramidové konstrukce dogmatu, mysl rozněcující trojiční paradoxy, úžasné věci, ale nakonec přesto svým výrazem troskotající před Nevýslovným. Blížíme se, my plevy, svatému Ohni, o tomto dějství nejsme schopni sdělit nic.“ Dokonce ani Ježíš „žádnou teologickou teorii o spasení člověka nevytvořil, o zlu a ďáblu nespekuloval, ale utkal se s ním přímo“.

A podobně je tomu s prastarým problémem „prostředníka“ mezi člověkem a Bohem. Tím je určitě Kristus. Ale jiný člověk? Kněz? Církev? I zde je chodec opravdu nejistý: „Copak Bůh vůbec oslovuje člověka médiem lidí? Není tím nutně hlas Boží zkreslen? [...] Čím dál víc pochybuju o smyslu církevních struktur. Nemyslím, že je evangelium potřebuje. Je ovšem arci těžké, zcela prakticky míněno, zůstat bez církve. To uznávám. Ale je to nutné. Stavím se za možnost hroužít se zcela soukromě do bible a vykládat případně lidem, kteří o něco takového stojí, její texty. Mezi

ostatními knihami a názory dostat se jakoby náhodou na směr k Ježíši. Když dogma, tak ať nám potom přímo vzniká v srdci! Ať se v nás perou celé koncily o Kristovo tajemství.“

Teolog proti teologii? Dogma proti Nevýslovnu? Křesťan proti církvi? Může to znít až líbivě, zvláště některým proticírkevně naladěným čtenářům, zvyklým na mainstream české literatury od Karla Havlíčka až třeba po Jiřího Šotolu. Sám o sobě je takový postoj radikální a nic na tom nemění fakt, že románový Korejs přišel na tyto myšlenky v těžkých zkouškách své víry i věrnosti církvi a jeho tvůrce a model – spisovatel Rejchrt – daný kontext vyváženě odstiňuje. Ale celý ten problém je složitější, takže i čtenář při jeho exponování znejistí. Taktéž „míním zcela prakticky“, že bez církve bychom bibli možná neznali: byla by to jenom antická literární památka, uschovaná ve vědeckých knihovnách a příležitostně zkoumaná odborníky. A „neznalost Písma je neznalostí Krista“, prohlásil lapidárně svatý Jeroným. Byla by opravdu náhoda, kdyby někdo za takových okolností narazil na bibli a tím mu v srdci vznikla taková reflexe víry, které by se mohlo říkat dogma. Naopak se dá předpokládat, že kdyby se začali potkávat lidé, kteří stojí o výklad bible, kdyby se seznámili jednotliví „samochodci víry“ (to je mimochodem titul jiné Rejchrtovy prózy, která se podle mě nejvíc blíží svou výrazností *Vyznání nejistého chodce*), potom by zákonitě vytvořili něco, co by odpovídalo pojmu „Pánovo společenství“, řecky kyriaké, česky církev. Určitá reflexe toho, v co věříme, je nezbytná – jinak nejsme homines sapientes – a pomáhá i těm, kdo jsou v duchovním životě spíš praktiky.

A jak tak próza vrcholí, dochází i Rejchrtův Korejs k myšlenkám, které u předchozích kapitol napadly nejistého čtenáře, ovšem s tím

rozdílem, že on je mnohem precizněji formuluje a také mnohem dál domýšlí: „V tom tkví bída našeho času, že v samém strachu z definic, pouček a dogmat se rozvolnily a posléze i zmizely všechny důležité, donedávna alespoň základně srozumitelné transcendentální významy, že stoupá mlha samých nejasností a nekonečně přeléváných a mísivých bludů nad propastí dějin i osobní existence.“ A v samém závěru „sumární konfese“ jako by starý Korejs tvrdil na první pohled něco jiného než mladý: „Všechny dogmatické definice a liturgické obrazy a formule jsou však právě tak nezbytné jako předběžné. Nekonečný jimi vyčerpání není, i když prozatím, v podmínkách našeho omezení, je pro nás zachycen přiměřeně. Ale tehdy, jak praví svatý Pavel, poznáme, jak budeme poznání, jak Bůh v nás, nevýzpytný, neobsáhlý, nevyslovitelný sám bude přebývat“ (1. list Korinťanům 13,12). Když to čtu, nedokážu si nevzpomenout, že totéž biblické místo, ovšem v jiném překladu a ještě s předchozí větou („Nyní vidíme jen jako v zrcadle...“), často citoval ve svých esejích jiný český spisovatel, rodem taktéž křesťanský existencialista jako Pavel Rejchrt: Jan Čep.

„Neodbytný průhled“ konfesí

Krédo *Nejistého chodce* je natolik univerzální, že může fascinovat i nejistého čtenáře jiné konfese: v atmosféře, pro kterou stále platí prorocká přezdívká jednoho z papežů „religio depopulata“ (vyliďněné náboženství), má katolík k nekatolíkovu zákonitě blíže než k nekřesťanu. Mezi jednotlivými proudy křesťanství se pak případně otvírá „neodbytný průhled“ (to je titul jiné autorovy knihy).

Korejsovo = Rejchrtovo evangelictví je pro jeho vyznání formotvorné i ideotvorné. Literát

Pavel Rejchrt: Zpytování cesty, tempera/akryl na plátně, 2020

na sebe prozrazuje, že jako výtvarník těžce zápasí s kalvínskou zásadou nezobrazovat postavy, a Rejchrtovy obrazy reprodukováné v jeho knihách tomu většinou odpovídají: z mnohých je cítit malířova až úzkostlivá snaha, aby mu z rozmáchlých tahů nástroje nechtěně nevyhlédla ani hlava, natož figura, asi jako když si kameraman dává pozor, aby při natáčení historického filmu nezachytil v záběru nějakou novější stavbu nebo třeba elektrické vedení... Nečetné výjimky pokroucených tváří působí aspoň na laického vnímatele tak mimořádně a pro autora netypicky, že se raději vrátí k čistým abstrakcím.

Konfesionálně příznakové jsou ve *Vyznání nejistého chodce* reálie vyprávění i hrdinovy názory na teologii a historii. Objevují se v reflexích a kázáních, dokonce i v záznamech snů, například v jednom, ve kterém má kazatel promluvit na

pohřbu: „Mé psané kázání zůstává doma a jsem odhodlán říci vše spatra. Vybrané texty však zpaměti neumím a prosím nejprve matku, aby mi půjčila bibli. Její bible má však velmi zpřeházené listy a jmenované kapitoly v ní vůbec chybějí. Prosím další účastníky o zapůjčení Písma svatého. Bez úspěchu. Některým z bible zůstaly už jenom desky, jiným se rozpadla v podobný salát jako mé matce a ještě jiní si přinesli Písmo svaté jak naschvál v cizím jazyce. V první nebo druhé řadě mají sice bible srozumitelné a neporušené, ale odmítli mi nějakou půjčit. Prý chtějí všichni sledovat čtený text Písma pořádně.“ Primárně je to zápis snu, ve kterém skutečné zážitky jako obvykle rozbují do nadreálna. Ale můžeme v tom číst obraz proměn vztahu k biblí, nebo dokonce – budiž mi dovolena soukromá spekulace – svérázné exemplum k úvaze nad známým evangelickým heslem „sola scriptura“.

A najdou se i průhledy do katolické tradice. Například v chápání posmrtného života, kde poslední dobou bohužel není jednoty ani mezi katolickými teology. Takto se chodec jednou zamyslí cestou v polích při pohledu na oblaka: „Občas mě napadá pravda sice nedokazatelná a některým teologům i nepřijatelná, že odtamtud připlouvají ti, kteří nás předešli, nám, svým pozůstalým, v ústrety [...] aby nám směli jednou na této straně sdělit láskyplným pohledem, který svět našich pěti smyslů zachytit nemůže, že *tam* to není zdaleka tak špatné.“ Příbuzná je též opozice vůči novodobému myšlení, „jež se projevuje vymizením transcendentna, ano i samotnou ztrátou hříchu, jeho prožitku i pojmu“, přičemž „pouze víra má zatím odvahu vidět reálně, jak se to se smyslem světa má“. O ztrátě vědomí hříchu a reálnosti víry při poznání světa přece víckrát

mluvil papež senior Benedikt XVI. A rozsáhlý výklad o poměru víry a skutků, tedy na citlivé téma odedávných konfesních sporů, mi připadá jako vhodně načasovaná reakce na společně prohlášení katolíků a luteránů o ospravedlnění z roku 1999, jako autorova osobní ratifikace tohoto oficiálního usmiřujícího dokumentu.

Kázání k nikomu

Místo hlubokého interpretačního zobecnění této Rejchrtovy knihy i celé jeho literární tvorby se pokusím v závěru odpovědět na otázku, která se nad jeho dílem nabízí už proto, že si ji často klade on sám: Proč myslíš, vážený bratře v Kristu, že máš tak málo čtenářů? Nabízím možná příliš prvoplánové vysvětlení: Protože píšeš o Bohu a církvi. Řešíš jenom náboženské otázky a líčíš jenom církevní prostředí. To „nikoho“ nezajímá nebo leckoho instinktivně odpuzuje. A nepomůže ti, že svou církev kritizuješ. Musel bys přitvrdit. Přidat nějaký skandál, sexuální nebo finanční. Trochu znevážit i Boha. „Nikoho“ píšeš schválně v uvozovkách. Běžně se říká třeba o zboží, které už se nevyrábí: „To nikdo nekupoval.“ Nebo o podniku, který už je zrušený: „Tam nikdo nechodil.“ A přitom to kupoval nebo tam chodil aspoň ten, kdo se po tom teď ptá. A to je ten „nikdo“, kdo tvé kázání poslouchá. ■

Karel Komárek (1963),
bohemista, působí na FF UP
v Olomouci.

Sen o granátových jablkách

Jan M. Heller

Jan M. Heller (1977), literární kritik, překladatel a editor. Pracuje jako ředitel Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze a editor iLiteratury.cz. Vydal monografii *Obraz druhého v českém cestopise 19. století* (2020). V roce 2019 získal cenu Tvárnice pro kritika roku, udělovanou časopisem Tvar. V nakladatelství Dauphin mu vyšla v roce 2021 sbírka *Spády*, z níž přinášíme následující výběr básní.

Advent I

If winter comes, can spring be far behind?
Percy Bysshe Shelley, *Ode to the West Wind*

Tím ránem když jsme spolu klopýtali
a město dospávalo za oba
sníh pokryl dlažbu odjezdové haly
a pára u kohoutů tuhla v led

Tam za záclonou mi snad někdo píše
a čeká až se zhmotní pro pohled
snad torzo tvaru v siluetách mraků
co jako vlny ztěžklým nebem jdou

Teď nechávám si ujet další z vlaků
když nebe barví se do nachova
a odraz v okně skrývá trapná klišé
Až zhasneš chtěl bych také splynout s tmou

Bílá sobota

Město horkem vypálené unavené do mdlob
z bezčasí hliněného
Nenašel se nikdo kdo by prodal místo na hrob
pro ukřižovaného

Včera jsi jim zatančila s penízky na řadrech
což prý hodno dámy je
Za úsvitu odvedli tě zahalenou v hadrech
do Mezopotámie

Prachem štěrkem kamením a strkancem a ranou
hořké slzy drsný smích
Rozhrabané zbytky ohnišť pod Šekemskou branou
ticho zvonů rozpuklých

Sen o granátových jablkách

Chuť plodů zrnatých drsná a lepkavá
do nebe čistého zlato a běl
na křídlech podzimu vlaštovky poslední
a v trávě spálené stopy dvou těl

Koncová světla se ztrácejí v pěně dní
jak houslí kvílení doznívá smích
drsná chuť na patře a na rtech zůstává
Tázavě tichý je práh dveří tvých

Csak hazamegyek

Odpusť že stavěl jsem z jednoho břehu most
koupit chtěl za měnu která už neplatí
trvalé bydliště kde byl jsem pouhý host
nečetl drobný text schovaný v zápatí

(měsíce které nám už nikdo nevrátí)

A výraz ve tváři ospalé pokladní
nebe na lopatkách narychlo sešité
šaty když zmokl jsem a neměl náhradní
mraky jak nescafé do půlky rozpité

Kolem nás projížděl rumunský kamion
z rádia zněly zas ty samé písničky
až k zemi skláněl se zdeptaný Orion
a zvláštní červeň se leskla ti pod víčky

Zimní slunovrat

Mlha a ticho se vláčely k stmívání
do bláta na cestě padalo jmelí
venku si výpravčí dýchala do dlaní
z ohně a tabáku prsty se chvěly

A náš čas hroutil se ve sférách zlomu
se strachem z dálek a nezdolné zimy
jak jen to ještě je daleko domů
tam kam vlak nejezdí – natož ten přímý

* * *

V noci se pláň překřikovala s průsmykem. Ona
o postindustriálním paradigmatu, on o krvavých
zemích.

Poslouchali jsme to na balkoně, myšlenky
u kruhů, kterými jsme prošli, zatopených
nádražních hal, prášků kocovinu, betonových
ruin skrytých v lesích. Záporná čísla, améby,
ozvěny vzdáleného chvění. Pěna stékala po stěnách,
nech sa páči, dál už se nesmí.

Křižovatka zářila do tmy přerušovaným světlem,
jediná ve městě. Prostor vymezený výhradně
negacemi. Hučení vody za plastovými dveřmi
překrývá nadávky, *lingua franca* státního útvaru,
který není.

Getsemany

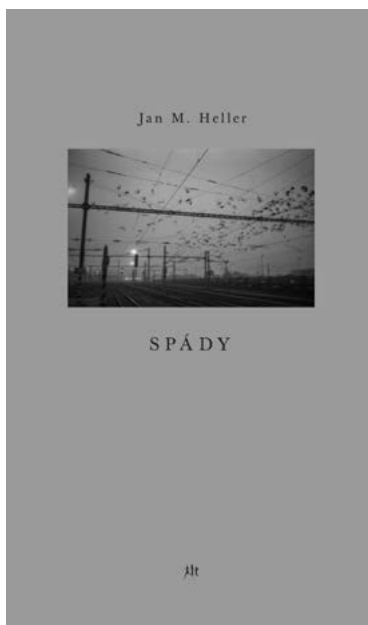
καὶ ἐγένετο ὁ ἰδρὼς αὐτοῦ ὥσει θρόμβοι αἵματος

Lk 22,44

Řekni mi to radši beze svědků
jako kdysi když jsi vídala
burácet za oknem pětiletku
drsnou čtvrt' co je už bývalá

Noc nás umrtvuje bez narkotik
ráno bude všechno dáno v plen
ocel miluje se s *Backsteingotik*
a my taky budem, počkej jen –

Unést všechna jména která vadí
podklesnout jak když se zhoupne loď
a hlas s vůní zahrad tiše svádí
pojd' jdeme jdu s tebou jdeme pojd'

Jan M. Heller:
Spády,
Dauphin 2021,
56 stran

Sándor Márai

Pevnost z dřeva křesel a ze stránek knih
sladce kvasná vůně rozšlapaných slív
cesty které měly stále jeden cíl
strážcem na majáku dřív než navždy zhas

Jestli záleží na každém dni jak dřív
jestli odolá se skrývá v nadějích
jako pilíř mostu než se zastavil
největší klam ze všech – milosrdný čas

Vánoční koleda

Údery zvonů jež nelze skrýt za slova
únava v útrokách tíží
kluci se rozprchli u brány hřbitova
sčítání rychle se blíží

Led praská v zátokách do křiku labutí
únava za čelem sálá
tma kolem rtů která zabrání usnutí
k sčítání chvíle jen malá

Strženou oblohou letí dny nejkratší
únava ve spáncích tepe
soumrak co ani zvon zastavit nestačí
sčítání na dveře klepe

Akira Kurosawa

Několik poznámek (nejen) k autobiografii slavného režiséra

Martin Fiala

Akira Kurosawa (vlevo) jako pomocný režisér Mikia Naruseho (vpravo) během natáčení filmu *Nadare* v roce 1937. Zdroj: Wikimedia Commons

Filmovému režiséru Akirovi Kurosawovi se podařilo něco, co bylo ve své době téměř nepředstavitelné. Stal se úspěšným režisérem nejen ve své domovské zemi, Japonsku, ale oslovil i zahraniční diváky a ovlivnil a inspiroval několik následujících generací filmařů v Hollywoodu. Pravděpodobně jste někdy slyšeli, že western Johna Sturgese *Sedm statečných* (1960) je ve skutečnosti americká verze Kurosawových *Sedmi samurajů* (1954). Věděli jste však, že první film z tzv. dolarové trilogie režiséra Sergia Leoneho *Pro hrst dolarů* (1964), jeden z filmů, který nastartoval kariéru Clinta Eastwooda, je ve skutečnosti zápleтка ukradená z Kurosawova samurajského snímku *Jódžinbó* (1961)? Nebo že se film *Skrytá pevnost* (1958) stal jedním z hlavních inspiračních zdrojů George Lucase pro vytvoření *Hvězdných válek* (1977)?

O Kurosawovi už bylo napsáno nesčetné množství kvalitních článků, knih i studií. Je pravděpodobné, že velká část čtenářů *Kontextů* viděla z Kurosawovy filmografie mnohem více než já, a nejsem první ani poslední, kdo si nějakou dobu po zhlédnutí vybraných Kurosawových filmů uvědomil, že má v hlavě doslova vypálené

konkrétní záběry. V každodenní „záplavě“ vizuálního obsahu dokáže takto zapůsobit jen skutečně výjimečný filmař. Bylo to do velké míry překvapení nad tím, jakým způsobem se mi Kurosawovy filmy s odstupem času vryly do paměti, co mě přimělo k přečtení jeho autobiografie. Zároveň se už nějakou dobu zaobírám otázkou, proč se

českému filmu v posledních dvou dekadách příliš nedaří oslovovat domácí, natož zahraniční diváky. V Kurosawově autobiografii se dle mého mínění ukrývá odpověď i na tuto otázku.

Něco jako autobiografie

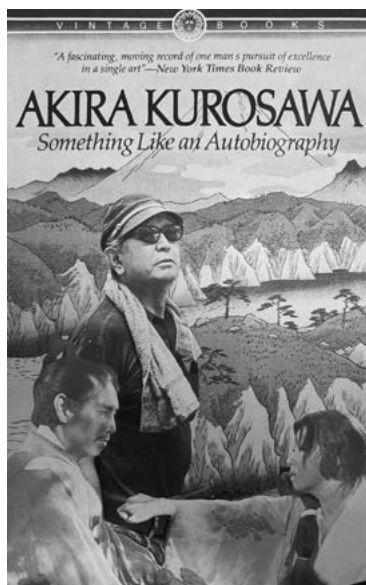
Kniha *Something Like an Autobiography* (Něco jako autobiografie),¹ vydaná v roce 1983, zachycuje režisérův život od prvních vzpomínek na dětství až do natáčení filmu *Rašómon* (1950). Kniha končí v momentě, kdy se Kurosawa dozvídá, že zmíněný snímek byl nejenom bez jeho vědomí přihlášen na Mezinárodní filmový festival v Benátkách, ale že právě vyhrál hlavní cenu, Zlatého lva. Jednalo se o bezprecedentní úspěch, který Kurosawu katalpuloval na mezinárodní filmovou scénu.

Jako v případě každé autobiografie musíme i k této při interpretaci přistupovat se značným odstupem a opatrností. Kurosawu je v kontextu knihy potřeba vnímat jako „nespolehlivého

vypravěče“. Nikdo o sobě nedokáže psát úplně objektivně. A to i navzdory tomu, že Kurosawa je výrazně sebeuvědomilejší, upřímnější a skromnější než velké množství jeho kolegů z oboru. Platí, a Kurosawa to sám v závěru knihy podtrhuje, že za umělce nejlépe mluví jeho dílo.

Nakonec to však nebyly ani tolik pasáže o Kurosawových zážitcích z dětství nebo vzpomínky na konkrétní rodinné příslušníky a přátele, co mě oslovilo nejvíce, byť vykreslují fascinující obraz toho, jaké to bylo být mladým mužem v Japonsku v první polovině minulého století. Mnohem více mne zaujaly části, kde Kurosawa popisuje fungování a principy, na kterých stál tehdejší filmový průmysl.

Kurosawova kniha také alespoň částečně objasňuje, jak se tomuto režisérovi podařilo natáčet specificky japonské filmy, přitom oslovit tak široké spektrum diváků ze zásadně odlišných kultur, a zároveň se po celou dobu držet víceméně v „limitech“ klasických filmových žánrů, které mistrovským způsobem inovoval.

Akira Kurosawa: *Something Like an Autobiography*, Vintage Books 1983, 205 stran

Seznámení s filmem

Kurosawovo mládí se v obecné rovině příliš neliší od mládí většiny velkých umělců, jejichž životopisy jsme četli. Akira se v dětství musel vypořádat s nepochopením ze strany spolužáků i učitelů, nebyl příliš bystrým studentem a jediné náznaky talentu projevoval v hodinách výtvarné výchovy. Byl nejmladším z osmi dětí a vyrůstal v přísné domácnosti (předci jeho otce byli samurajové) se starším bratrem a třemi sestrami. Dva nejstarší sourozenci v době Kurosawova narození již byli odrostlí, jeden z bratrů zemřel před jeho narozením.

Zlomovým momentem Kurosawova života byla sebevražda jeho bratra Heiga. Otec bral oba bratry často do kina a do divadla:

Myslím, že otcův vztah k filmům posílil mé vlastní sklony a podpořil mě v tom, čím jsem dnes. Byl to přísný muž vojenského vzdělání, ale v době, kdy se myšlenka na sledování filmů ve vzdělaneckých kruzích nesetkávala s velkým pochopením, bral celou rodinu pravidelně do kina. I později neochvějně trval na svém přesvědčení, že návštěva kina má výchovnou hodnotu.²

Bratr Heigo se po řadě pracovních peripetií uchytil v kině. Nejprve psal anotace na zahraniční filmy, později začal pracovat jako tzv. benshi – dabér němých filmů: „Vypravěči nejen vyprávěli děj filmů, ale umocňovali emocionální obsah hlasem a zvukovými efekty [...] Nejoblíbenější vypravěči byli sami hvězdami.“³ Heigovi se podařilo v tomto oboru prosadit a byl velmi úspěšný, navíc měl mladý Akira díky jeho povolání téměř neomezený přístup do kin.

To všechno však skončilo s nástupem zvukového filmu a Heigo, který se podle Akiry navíc stále nedokázal vyrovnat se svými předchozími akademickými neúspěchy, v roce 1933 spáchal sebevraždu. Ve stejné době zemřel po dlouhé nemoci i Akirův nejstarší bratr, a mladý Kurosawa se tak stal jediným synem. Ve snaze nezklamat rodiče se v následujících letech vzdal své ambice stát se malířem a v roce 1935 se na základě inzerátu začal ucházet o pozici asistenta režie v místním filmovém studiu.

Asistent režie

Podle Kurosawy v novinovém inzerátu shánějícím asistenty režie do studia P.C.L. (Photo Chemical Laboratory) stálo, že každý uchazeč musí napsat a poslat esej na téma „Nedostatky japonských filmů a jak je napravit“. Kurosawa, který celý svůj dosavadní život sledoval převážně hollywoodské a evropské filmy, tak dostal příležitost se naplno rozepsat o všem, co mu na tehdejším japonském filmu vadilo. Jeho esej (obsah eseje bohužel není znám, ale podle jeho vlastních slov byla velmi provokativní) zaujala a o několik měsíců později byl pozván na pohovor do studia, kde se poprvé setkal se svým mentorem, režisérem Kadžirem Jamamotem. Po další sérii pohovorů a zkoušek, které se skládaly z cvičného psaní scénáře, se Kurosawa stal jedním z dvaceti nově přijatých asistentů režie.

Studio P.C.L. původně vzniklo jako laboratoř určená ke zkoumání a k inovacím v oblasti zvukového filmu a postupně se přetvořilo v plnohodnotné filmové studio (později, během 30. let, se transformovalo ve slavné studio a distribuční společnost Toho). A protože se jednalo o nové studio, zaměstnávalo celou řadu mladých režisérů. Kromě Kadžira Jamamota Kurosawa zmiňuje i jména jako Mikio Naruse, Sotodži Kimura nebo Shu Fushimizu. Tito mladí tvůrci si byli vědomi problémů tehdejší japonské kinematografie a byli ochotni studio otevřít i mladým amatérům, jako byl právě Kurosawa, s odhodláním udělat z nich další generaci filmových režisérů:

P.C.L. považovala tyto asistenty režisérů za kadety, kteří se později stanou manažery a režiséry. Proto se museli důkladně naučit ovládat všechny oblasti nezbytné

Zleva: Akira Kurosawa, Işiró Honda, Senkiči Taniguči a Kadžiró Jamamoto, třicátá léta. Zdroj: Wikimedia Commons

pro výrobu filmu. Museli jsme pracovat ve filmové laboratoři, nosit pytle hřebíků, ale také pomáhat při psaní scénářů a se stříhem.⁴

Kurosawa se během druhé poloviny 30. let vypracoval z pozice třetího asistenta režie až na prvního. Každý rok během své práce musel absolvovat trénink v jiné oblasti: „Trvalo mi čtyři roky, než jsem se vypracoval na úroveň prvního asistenta režie. Musel jsem režírovat druhý štáb, stříhat a dabovat.“⁵

Filmové řemeslo

I když Kurosawa v prvních letech pracoval pod celou řadou režisérů, nejvíce si oblíbil práci s již zmíněným Kadžirem Jamamotem, kterého považoval za svého mentora. Popisuje, že kromě výše uvedených aktivit Jamamoto po asistentech chtěl, aby se také naučili pracovat s herci. Často natočil jeden úhel scény a poté odešel a nechal

je, aby natočili zbytek. A cokoliv asistenti natočili, to pak podle Kurosawy ve filmu zůstalo:

I když se mu nelíbily záběry, které jsme mu přinesli z natáčení druhého štábu, vždy je zařadil do filmu. Když pak byl film dokončen a uveden do kin, vzal nás na něj. Upozorňoval na to, co jsme udělali, a říkal: „Nebylo by lepší udělat to takhle?“ a trpělivě vysvětloval proč. Stálo mu za to obětovat vlastní snímky, aby mohl vyškolit své asistenty režie.⁶

Ve volných chvílích Jamamoto zadával asistentům témata na psaní cvičných scénářů, které pak četl a komentoval jejich nedostatky. Akira Kurosawa se tak během prvních let své kariéry ve filmu naučil přesně to, co bývá dnes v očích mnoha filmařů opomíjeno – filmové řemeslo. Dostal příležitost si vyzkoušet téměř každý aspekt filmové produkce. Dokonale si osvojil principy filmového vyprávění a psaní scénářů pod časovým tlakem. I díky této schopnosti byl Kurosawa schopen přežít a točit filmy i během druhé světové války, kdy často sváděl boj s filmovými cenzory, kteří jeho filmy považovali za příliš „americké“. Mnohdy byl nucen napsat úplně nový scénář během pouhých několika dnů.

Podle Kurosawy i jeho mentora Jamamota je scénář základem kvalitního filmu:

S dobrým scénářem dokáže dobrý režisér vytvořit mistrovské dílo. S tím samým dobrým scénářem dokáže průměrný režisér natočit ucházející snímek. Ale ze špatného scénáře nedokáže ani dobrý režisér udělat dobrý film.⁷

Akira Kurosawa během natáčení *Sedmi samurajů* v roce 1953. Zdroj: Wikimedia Commons

A jak takový dobrý scénář vznikne? Pouze důkladným studiem literatury. Kurosawa zdůrazňuje, že každý filmař by měl být sečtělý člověk, schopný pochopit, co dělá všechny slavné romány a dramata tak nadčasové. Při studiu literárního díla by měl být scenárista schopen identifikovat, na základě čeho dané dílo funguje: „Z čeho vychází ta emoce, kterou jako čtenář cítíte? Kolik vášně v sobě autor musel mít, jak pečlivě musel psát, aby vykreslil postavy a události tak, jak je vykreslil?“⁸

Není žádným tajemstvím, že velké i malé filmy v dnešní době často vstupují do fáze produkce s nedokončenými scénáři. A natáčet film pouze na základě dobrého nápadu málokdy dopadá dobře.

Nedostatky filmového vzdělávání

S tím, co dnes tak často slyšíte od některých režisérů, že filmař nemusí přesně vědět o každém detailu filmové produkce a stačí se řídit instinktem, Kurosawa zásadně nesouhlasí:

Pokud neznáte všechny aspekty a fáze procesu výroby filmu, nemůžete být filmovým režisérem. Filmový režisér je jako velící důstojník v první linii. Pokud neovládá každý oddíl, nemůže velet celku.⁹

Z Kurosawových myšlenek bychom si mohli vzít příklad i v České republice, kde si zejména v poslední dekádě nelze nevšimnout celkového úpadku kinematografie. Jednou za čas se samozřejmě objeví řemeslně kvalitní snímek nebo seriál, kterému se povede trefit do cílové skupiny diváků a rozvířit debatu. Někteří přičítají klesající úroveň domácí produkce internetovému pirátství v kombinaci s nedostatečným financováním kultury ze strany státu. Podle jiných za to mohou zastaralé marketingové metody. V kinech dominují natolik vizuálně opojné zahraniční blockbustery, že český filmař se skromným rozpočtem proti nim nemá šanci. A pak jsou tu samozřejmě streamovací služby, které dnes nabízejí už téměř nekonečné množství obsahu a disponují sofistikovanými algoritmy, které vám ihned poradí, co si pustit příště.

Podobné debaty nejsou specifické jen pro Českou republiku. Je to něco, s čím se v různých fázích historie potýká každá menší i větší národní kinematografie, která si prošla svým obdobím celosvětové popularity a snaží se o novou „novou filmovou vlnu“, která ji pomůže opět vynést na výsluní. A i když se smějeme a pohoršujeme nad

snobstvím a pokrytectvím hollywoodských celebrit, každý filmař má v nitru duše alespoň špetku mentality „amerického snu“ a snaží se svými filmy oslovit podstatně širší spektrum diváků než jen ve své domovské zemi. I když všechny výše zmíněné okolnosti neúspěchu mohou být do větší či menší míry pravdivé (a každý máme svoje argumenty pro a proti), přikládat jim přílišnou důležitost nebo z nich dělat hlavní viníky současného stavu by bylo fatální chybou.

Je tu totiž celá řada dalších aspektů, které v debatě o kvalitách (nejen) české kinematografie dlouhodobě absentují a z mého pohledu jsou neméně důležité – například otázka vzdělávání. Jako v případě každého jiného oboru, i u filmu je jedním z předpokladů pro dlouhodobou úspěšnost kombinace kvalitního vzdělávání s mezigeneračním předáváním zkušeností a z toho vyvěrající inovace. Tohle všechno v současné filmové praxi dlouhodobě chybí. A zároveň je to něco, čím vždy plně disponoval Hollywood (byť se potýká s celou řadou jiných problémů), a jak jste si mohli přechíst výše, na podobných principech fungoval i japonský filmový průmysl v několika dekadách 20. století.

Domnívám se, že právě dokonalá znalost filmového řemesla v kombinaci s kreativním prostředím a dobrými učiteli umožnila Kurosawovi stát se režisérem, který neotřele inovoval klasické filmové žánry a inspiroval několik dalších generací filmových režisérů po celém světě. Bez důkladné znalosti řemesla nemůžete tvořit umění. Umělecký film, který chytře nabourává zavedené žánrové konvence, předpokládá tvůrce, který

tyto konvence ovládá natolik dobře, že ví, v jakých momentech je může narušit, aby u diváků dosáhl kýženého efektu. Pokud takový film vychází pouze z opovrhování konvencemi bez znalosti jejich fungování, výsledek zpravidla nemůže být dobrý. A s tím souvisí ještě jedna vlastnost, kterou Akira Kurosawa nepochybně disponoval a z jeho autobiografie i filmů je to nanejvýš patrné – pokora vůči médiu, se kterým pracoval, a vědomí, že se má stále co učit. Ostatně to potvrzují i slova, která pronesl, když obdržel Oscara za celoživotní přínos kinematografii v roce 1990:

Mám trochu obavy, protože mám pocit, že kinematografii ještě nerozumím [...] Film je úžasná věc, ale pochopit jeho pravou podstatu je velmi, velmi obtížné.¹⁰

- 1 KUROSAWA, Akira. *Something Like an Autobiography*. Z japonského originálu přeložil Audie E. Bock. 1. vyd. New York: Vintage Books, 1983.
- 2 Tamtéž, s. 36.
- 3 Tamtéž, s. 74.
- 4 Tamtéž, s. 95.
- 5 Tamtéž, s. 97.
- 6 Tamtéž, s. 101.
- 7 Tamtéž, s. 193.
- 8 Tamtéž, s. 193.
- 9 Tamtéž, s. 95.
- 10 Akira Kurosawa Receives an Honorary Award: 1990 Oscars. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MTs5AVcArMs>

Martin Fiala (1993), doktorand na Historickém ústavu Masarykovy univerzity.

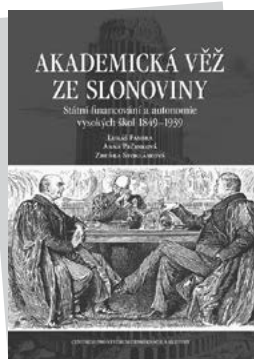

Lukáš Fasora, Anna Pečinková, Zdeňka Stoklásková

Akademická věž ze slonoviny

Státní financování a autonomie vysokých škol 1849–1939

Kniha si klade otázku po vzájemném vztahu akademických samosprávných privilegií a společenské zodpovědnosti vysokých škol. Autoři zkoumají cestu, kterou prošlo tuzemské vysoké školství od modernizace univerzit v habsburské říši (1849) až po uzavření českých vysokých škol nacisty (1939). Tedy epochu, v níž vysoké školy dosáhly výjimečného postavení ve společnosti, garancí státního financování a velkoryse koncipované samosprávy, vše ovšem s očekáváním, že splní roli vizitky národní vyspělosti a expertního střediska inovací. Byly ve starém mocnářství školy s německým vyučovacím jazykem zvýhodněny na úkor škol českých? Byl výzkum realizovaný v češtině vůbec slučitelný s vysokými nároky kladenými na vysoké školy? Přesáhlo meziválečné Československo svým velkorysým přístupem k vysokým školám své hospodářské možnosti? Kniha provází čtenáře prostředím vysokých škol, vysvětluje zvláštnosti jejich fungování a táže se, zda a jak vysoké školy naděje v ně vkládané naplňovaly.

A5, váz., 320 s., 398 Kč

Petr Bláha

Narodil jsem se den poté...

Politický a občanský aktivismus severočeské hardcore punkové scény

Subkultury jsou poměrně často vnímány jako běžná součást společnosti, není však zatím obvyklé pohlízet na ně jako na legitimní součást občanské společnosti. Kniha se zaměřuje na hardcore punkovou subkulturu především v Ústeckém kraji, tedy regionu zatíženém řadou socioekonomických, sociálně patologických, ale i politických problémů. Subkultura analyzuje kombinaci sociologického a etnografického přístupu. Ukazuje, že subkultura nemusí nutně být společenskou hrozbou, ale dokáže se aktivně zapojit do občanského života právě tam, kde její členové spatřují limity. Svým komplexním interdisciplinárním přístupem je tato kniha zajímavá nejen pro akademické pracovníky či studenty sociologie a politiky, ale i pro sociální pedagogy a další odborníky.

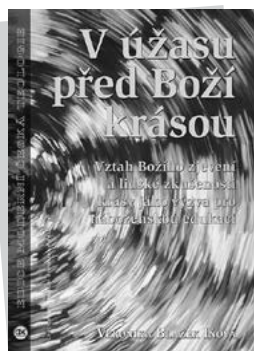
A5, brož., 166 s., 198 Kč

Dagmar Halasová

V úžasu před Boží krásou

Vztah Božího zjevení a lidské zkušenosti krásy jako výzva pro náboženskou edukaci

V této knize se autorka věnuje vztahu mezi nadpřirozenou sférou Božího zjevení a přirozenou oblastí možností jeho lidského nacházení v krásě stvořeného světa a ve vizuálním umění. Hlavním teoretickým východiskem, které bylo významnou součástí inspirace této knihy, je teologická estetika. Cílem kvalitativního výzkumu bylo empiricky zjistit, zda člověk může skutečně prostřednictvím krásy zažít prožitek transcendence, a pokud ano, jakým způsobem tuto zkušenost vnímá. Součástí knihy je také představení nové didaktické metody, která vede své posluchače od vnímání krásy stvořené i umělecké přes dobro mezilidských vztahů až k uvědomění si smyslu života, což může být završeno přijetím vrcholného poznání Pravdy, již je Kristus. Výsledný didaktický model s názvem „Užasnout – Zakusit – Proměnit“ může být uplatněn v náboženské edukaci, katechezi i pastoraci.

A5, brož., 344 s., 369 Kč

NOVINKY Z PORTÁLU

SØREN KIERKEGAARD

Bázeň a chvění / Nemoc k smrti

PŘEKLAD A DOSLOV MARIE MIKULOVÁ-THULSTRUPOVÁ

V knize *Bázeň a chvění* se autor snaží pochopit úzkost, jakou musel cítit Abraham, když ho Bůh vyzval, aby obětoval svého syna Izáka. Název *Nemoc k smrti* odkazuje na příběh vzkříšeného Lazara. Autor rozebírá různé podoby zoufalství, které se vztahují k tomu, jak člověk dokáže přijmout vlastní konečnost či nekonečnost. Oba spisy vznikly ve čtyřicátých letech 19. století a dodnes zůstávají významné jak v rámci autorova díla, tak v kontextu existencialistické filozofie a psychologie.

Brož., 296 s., 475 Kč

ZDENĚK JANČAŘÍK

Žena ať v církvi promluví

Žena je dnes v západní církvi převážně odsunuta do role poslušné, modlící se a o ničem nerozhodující „služebnice“. V dlouhém příběhu církve měly však ženy často mimořádně silné postavení, kterého dosáhly vlastními schopnostmi. Řada „silných“ žen začíná první apoštolou Máří Magdalénou a ženami, které „chodily“ s Ježíšem a pokračuje velkými postavami až do dnešní doby. Kniha komentuje silné a inspirativní momenty ze života těchto žen a vytváří mozaiku příběhů a osudů, které by měly podpořit „teologii silného ženství“ v církvi.

Brož., 200 s., 299 Kč

IRVIN D. YALOM A MARILYN YALOM

O smrti a životě

PŘEKLAD LINDA BARTOŠKOVÁ

Milovaná žena Irvina Yaloma Marilyn onemocněla rakovinou. V prvních měsících po diagnóze společně psali o tom, jaké to je, čelit vlastní smrtelnosti. Když Marilyn odešla, Irvin velmi upřímně píše o věcech, které přišly s čerstvým vdovstvím. O touze po intimitě, o tom, jaké to je být po tak dlouhých společných letech sám, o vděčnosti za to, co spolu se svou ženou prožil. O tom, že smysl života není v našich úspěších, ale v hlubokých vztazích, které společně pěstujeme.

Váz., 216 s., 399 Kč

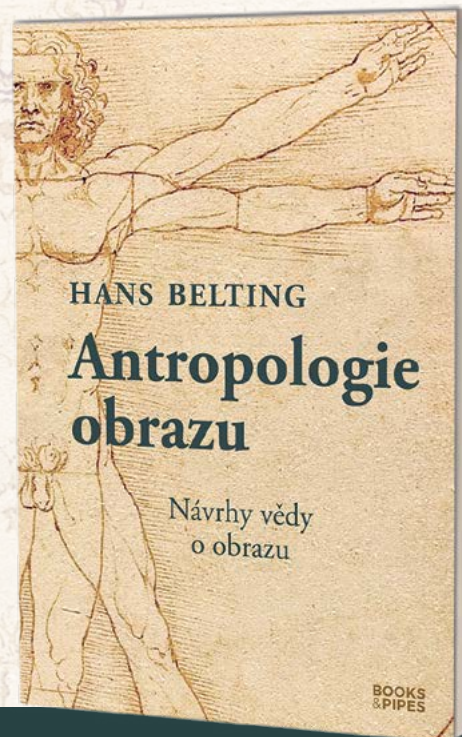
obchod.portal.cz

portál

Převratná a dnes již klasická práce Antropologie obrazu předního německého historika umění Hanse Beltinga v posledních dvaceti letech výrazně ovlivnila přemýšlení o dějinách umění.

„Význam Beltingova textu netkví pouze v jeho schopnosti ptát se například na roli smrti v soudobé civilizaci. Téma, které mě osobně se skoro dvacetiletým odstupem od prvního přečtení zasáhlo nejvíce, je rozhodně způsob, kterým Belting vidí a popisuje zásadní společenské změny, jež do našeho světa přinášejí virtuální obrazy. V roce 2001 jako by předpovídal vývoj a dopad moderních technologií na náš každodenní život.“

/ Z úvodního textu Ivana Folettiho /

měkká vazba • 280 stran • běžná prodejní cena: 345 Kč

Cena při nákupu na www.bookspipes.cz: 259 Kč (sleva 25 %)

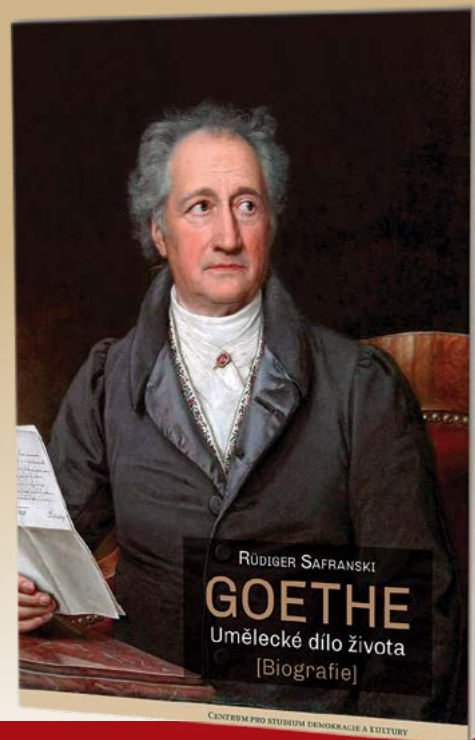
2. vydání vyprodaného titulu!

RÜDIGER SAFRANSKI

GOETHE

Umělecké dílo života [Biografie]

Goethe, jako bychom se s ním setkali poprvé. Safranski, mistr výkladu z hlediska dějin duchovního vývoje, se Goethovi přibližuje výhradně z primárních pramenů – díla, dopisů, deníků, rozhovorů, poznámek současníků. Vzniká tak neobvykle živý obraz člověka, jehož životní cesta zahrnuje období od hravého rokoka až ke střízlivému věku železnic, člověka, kterému celá jedna epocha vděčí za své jméno: doba Goethova. Autor líčí nejen Goethovu tvorbu a jeho dobu, ale i básníkovu práci na sobě samém. V jeho knize se tak navíc jedná o příklad umění žít, které se zčásti podařilo a zčásti ztroskotalo, ale přesto je pro nás neustále významné a poučné.

Centrum pro studium demokracie a kultury
objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

B5 | brož | 600 stran | 498 Kč